

62080

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE BASIN İKTİDAR İLİŞKİSİ
(1950-1954)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Kürşat GÖKKAYA

Hazırlayan
İbrahim KOYUNCU

Çanakkale- 1997

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

İbrahim Koyuncu'ya ait "Türkiye'de Basın-İktidar İlişkisi 1950-1954"
adlı çalışma jürimiz tarafından Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Bilim
Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Yrd. Doç. Dr. Ceyhan KOÇ

Üye :

Yrd. Doç. Dr. Kürşat GÖKKAYA

Üye :

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ALTINTAŞ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

12/12/1997

TÜRKÇE ÖZET

TÜRKİYE'DE BASIN İKTİDAR İLİŞKİSİ (1950-1954)

Batıdan farklı olarak, Türkiye'de basın, siyasi otoritenin meşruiyet aracı olarak doğmuştur. Birinci "Jön Türk" muhalefeti ile muhalif basın ortaya çıktı. Bu gelişme beraberinde sansür uygulamalarını getirdi. II. Abdülhamid döneminde devletin içinde bulunduğu iç ve dış şartlar gerekçe gösterilerek sansür uygulamaları sertleştirildi.

İlk "Basın Kanunu" II. Meşrutiyet Döneminde çıkarıldı. Ancak, bu dönemde saray merkezli bir basının yerini, parti merkezli basın aldı. Milli mücadele döneminde ilk defa özellikle Anadolu basını Ankara merkezli siyasi otorite ile uyum içinde görüldü.

Cumhuriyetin ilanından sonra siyasi muhalefetle birlikte muhalif basın da gelişmeye başladı. Ancak tahrir-i Sükûn Kanunu ile muhalif basın siyasi muhalefetle birlikte sıkı bir denetim altına alındı. 1931 yılında kabul edilen "Matbuat Kanunu" ile gelişmeye başlayan basın hürriyeti, çıkartılan yeni kanunlarla sınırlandırıldı. II. Dünya Savaşından sonra esen liberalleşme rüzgarları Türkiye'yi de etkiledi. Siyasi muhalefetle muhalif basın cesaretlendi. Bu süreç, 1950 yılında kansız iktidar değişimini getirdi. DP iktidarı çıkardığı yeni "Basın Kanunu" ile basın hürriyetini genişletti. Ancak bir süre sonra siyasi iktidarın basın hürriyetini daraltan girişimleri başladı.

Basın hürriyetini sınırlandıran girişimler genellikle siyasi otoriteden kaynaklanır. Ancak, basının kendi kendini denetlememesi basının mali açıdan siyasi iktidara bağımlı olması sansür uygulamalarına zemin hazırlamıştır.

Bu sebeple sansür uygulamalarının azaltılabilmesi için basın kendi içinde demokratik bir yapı oluşturmalı. Siyasi iktidara mali bağımlılığı azalmış, kamu hizmeti yapan bir sivil toplum örgütü haline gelmelidir. Devlet de basının tekelleşme eğilimlerine kesinlikle izin vermemeli, basının demokrasinin gelişmesi için vazgeçilmez bir kurum olduğunu gözden uzak tutmamalıdır.

ABSTRAKT

THE RELATIONSHIP OF PRESS AND POWER (1950-1954)

The press in Turkey was born as a legitimacy instrument different from the west. The opposing press came out with the first “ Jön Türk” opposition. This progress brought censor applications together with it. During Abdülhamid II period having been shown the reasons of interior and exterior conditions which the country in, the censor applications were hardened.

The first “Press Law” was put into force in the II. Constitutinoal Government. However, party centered press replaced palace centered press in this period. During the National Fighting, especially the Anatolian Press was been in harmony with the Ankara centered political authority for the first time.

After declaration of the republic, opposing press began to develop together with political opposition. However opposing press was taken a very strict under control with Takrir-i Sükûn Law together with political oppocition. Press indepence was limited with “Press Law” accepted in 1931. Press independence which began to develop with “Press Law” accepted in 1931 was limited with the new laws down. The liberalism winds which blew after the Post World War affected Turkey, too. Political opposition and opposing press took courage. This process brought a bloodless power exchange in 1950. DP (Democratic Party) dilated press independence with the new Press Law laid down.

However, after awhile the initiatives of the political power which limited the independence of the press started.

The initiatives which limit the independence of the press generally arise from the political authority. However not only non self-control of the press and also being depended on the political power from the point of finance prepared a ground for censor applications.

For this reason, press should build a democratic by itself to reduce and try to be aciyil society institution whose dependence to the political power from the point of finance reduce and doing public service. The government definitely shouldn't give permission to the trend of monopolization of the press, shouldn't take into consideration that it is an ungiven up institution for the democratic developments of the press.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	
GİRİŞ	10
I. BÖLÜM	
TÜRK BASIN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ	16
Tanzimat Döneminde Basın (1831- 1876)	19
A- Tanzimat Dönemi Basını	19
B- Tanzimat Döneminde Basın Yayın Rejimi	22
I. Meşrutiyet Basını	24
A- I. Meşrutiyet ve II. Abdülhamid Basını (1876-1908)	24
B- II. Meşrutiyet - İttihat ve Terakki Basını (1908-1918)	30
C- II. Meşrutiyet Döneminde Basının Karakteri	32
Mütareke ve Millî Mücadele Basını	34
Mütareke ve Millî Mücadele'de Basın Rejimi	39
D- Cumhuriyet Dönemi Basını (1923-1950)	40
a- Atatürk ve Basın (1923-1938)	40
b- Atatürk Döneminde Basın Mevzuatı Düzenlemeleri ve Basın İktidar İlişkisi	43
c- İnönü Döneminde Basın İktidar İlişkisi(1938-1950)	47
II. BÖLÜM	
BASIN İKTİDAR İLİŞKİSİ (1950-1954)	51
I. Basınla İlgili Mevzuat Düzenlemeleri (1950-1954)	51
A- 5680 Sayılı Basın Kanunu	51
B- 5681 Sayılı Matbaalar Kanunu	59
C- 5680 Sayılı Basın Kanunununun Tahlili	60
D- 5680 Sayılı Basın Kanununun Basındaki Yankıları	62
E- Basın Kanununu Değiştiren Kanunlar (1950-1954)	66

F- Kanunlarla Doğrudan Basın Hürriyetini Sınırlandıran	
Diğer Düzenlemeler	68
G- Basında Çalıştırılan ve Çalışanlarla İlgili Düzenlemeler	71
II. Demokrat Parti İktidarı ve Basın (1950-1954)	72
A- Demokrat Parti İktidarına Doğru	72
B- Demokrat Partinin İlk İşaretleri	76
a- Ezan Arapça Oluyor	76
b- Af Kanunu... İktidar Muhalefet Tecrübe Kazanıyor	77
c- Nato'ya Açılan Kapı: Kore....	79
C- İktidar- Bürokrasi İlişkisi	82
a- Sivil Bürokraside Tasfiye Girişimleri	83
b- İktidar- Bürokrasi İlişkisi ve Muvafık Basın	86
c- İktidar- Bürokrasi İlişkisi ve Müstakil Basın	88
D- İktidar- Bürokrasi İlişkisi ve Muhalif Basın	90
E- Sonuç	92
F- CHP'de Sivilleşme Süreci	93
a- Halkevlerinin Tasfiyesi	93
b- CHP'nin Tek Parti Dönemindeki	
İktisaplarının İadesi	97
c- Sonuç	101
G-DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ ve İRTİCA TARTIŞMALARI	102
a-Türkiye'de Din-Devlet İlişkilerinin Gelişimine	
Genel Bakış	102
b- Dinde Liberalleşme Çabaları ve İrtica Tartışmaları	104
c- Muvafık Basında İrtica ve Atatürk'ü Koruma Kanunu	106
d- Muhalif Basında İrtica ve Atatürk'ü Koruma Kanunu	108
e- Müstakil Basında İrtica ve Atatürk'ü Koruma Kanunu	109
f- İrtica Tartışmaları Devam Ediyor	110
g- İktidarın İrtica Baskısından Kurtulma Çabaları	112

h- Sonuç	116
Ekonomide Liberalleşme Çabaları ve Basın	117
a- Tek Parti Dönemi Ekonomisine Genel Bakış	117
b- DP'nin Ekonomide Liberalleşme Çabaları	119
c- Ekonomide Liberalleşme Çabalarının Basındaki Yansımaları	120
Sonuç	126

III. BÖLÜM

BASINDA POLEMİKLER ve BASININ KENDİ KENDİNİ KONTROL SİSTEMİ 129

A- Basında Polemikler

a- CHP İktidarı Döneminde Basındaki Polemiklerden Örnekler 129

b- Birinci DP İktidarı Döneminde Basındaki Polemiklerden Bir Örnek 131

B- Basının Kendi Kendini Kontrol Sistemi 148

Sonuç 153

Bibliyografya 158

Ekler 171

KISALTMALAR

a.g.e. :	Adı geçen eser
A.A.M. :	Atatürk Araştırma Merkezi
A.D.T.Y.K.B. :	Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı
B.K. :	Basın Kanunu
Bkz :	Bakınız
b.t.y.:	Basım tarihi yok
b.y.y. :	Basım yeri yok
C. :	Cild
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
ev. :	Çeviren
DP	Demokrat Parti
MD. :	Madde
M.K.	Matbaalar Kanunu
MP	Millet Partisi
s. :	Sayfa
t. :	Tertip
TCK	Türk Ceza Kanunu
TTTC	Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti
Ord. Prof.	Ordinaryus Profesör

ÖN SÖZ

Tarih, övgü veya yergi temeline dayalı bir kronolojik olaylar dizisi olarak değil, objektif yaklaşımlarla ele alınmalıdır ki; bugünü iyi anlayıp kavrayalım ve geleceğe dönük, sağlıklı bakış açısı ortaya koyabilelim. Biz de bu noktadan hareketle, basın-iktidar ilişkisini bir basın tarihi yazma biçiminde değil, bugün basının içinde bulunduğu yeri, iyi tespit etmek ve geleceğe dönük değerlendirmelere katkıda bulunmak endişesi ile ele almaya çalıştık.

Kanaatimce, bir kurumun, tarihî süreç içindeki gelişimi sırasında kazandığı değerler, tecrübeler, zaafı, oluşturduğu gelenekler, o kurumun kültür genetiğini oluşturuyor. Türk basınının tarihî süreci, siyasî otoritenin bir meşruiyet aracı olarak başlamıştır. Bu sebeple, Osmanlı Devletinde basın, siyasî otoritenin bir meşruiyet aracı olmaktan kurtulamamıştır. Türk basın kurumunda bu durum, adetâ bir baskın gen niteliği göstermiş ve Cumhuriyet Dönemi basını da, aynı anlayışın etkisinde kalmıştır.

Bu durumun en önemli sebeplerinden birisi, Atatürk'ün rasyonel mantık temeline dayalı olarak hızlandırdığı Türk toplumunun modernleşme sürecinde, rasyonel mantığı besleyecek ilmî alt yapının yetersiz olmasıdır. Bu eksiklik sebebiyle, Türk toplumunun o günkü entelektüel kesiminin önemli bölümünü içinde barındırmasına rağmen basın siyasî otoritenin etkisinden kurtulamamıştır.

Araştırmamızda kullandığımız malzemeler, ele aldığımız dönem itibarıyla gazetelerle dergiler, yani süreli ve yazılı basındır. Sözlü basın çalışma alanımızın dışında tutulmuştur. Bu doğrultuda yürüttüğümüz çalışmamızın

“Giriş” bölümünde basımla ilgili temel kavramları açıkladık. Birinci bölümde, 1950 yılına kadar Türk basının tarihi gelişiminin kısa bir değerlendirmesini yaptık. Siyasî otorite ile olan ilişkilerini ele aldık. İkinci bölümde 1950-1954 yılları arasındaki, temel olaylara göre, bu dönemdeki resmî ve özel yazılı basından yararlanarak, olayları belgeleme ve değerlendirme yöntemi izledik. Bu yöntemi kullanırken, muvafık, muhalif ve müstakil basının olayları sunuş ve yorumlama biçimlerindeki farklılık ve benzerlikleri dikkate almaya çalıştık. Üçüncü bölümde ise, basında polemikleri ele aldık. Polemiklerin basın hürriyeti bakımından yol açtığı gelişmeleri değerlendirdik. Basın hürriyetini koruma noktasında basına ve siyasî iktidara düşen görevleri ve bu görevlerin Türk demokrasisinin gelişimi bakımından taşıdığı önemi ortaya koymaya çalıştık.

Araştırmalarımızı; Beyazıt Devlet Kütüphanesi ile İstanbul Belediyesi Taksim Atatürk Kültür Merkezi, süreli yayınlar bölümünde gerçekleştirdik. Ancak, itiraf etmeliyim ki, kütüphanelerimizde çağın teknolojik araçlarından yararlanma imkânını bulamamak beni hem şaşırttı, hem de üzdü. Ayrıca, büyük zaman kayıplarına yol açtı. Bununla birlikte, çalışanlarına yardım ve ilgilerinden dolayı teşekkür ediyorum.

Tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Kürşat Gökçaya’yı çok sık meşgul ettim. Sabır gösterdi. İlgî ve yardımını eksik etmedi. Kendisine teşekkür ediyorum. Bu çalışmanın eksiklikleri, görüş ve düşünce sorumlulukları bana aittir. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün, T.C. İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalında ilk Yüksek Lisans tez çalışmalarından birisini yaparak, Üniversitemizin bilim alanındaki çalışmalarına çok küçük de olsa bir katkıda bulunduysam kendimi mutlu hissedeceğim.

İbrahim KOYUNCU

Çanakkale- 1997

GİRİŞ

Basın geniş anlamı ile yazılı, sözlü ve görüntülü kitle haberleşme araçları ile kamuoyuna sunulan, süreli haber, bilgi, oluşum ve yorumlardır. Bu anlamda basın gazete, dergi, radyo, televizyon hatta bilgisayarı içine alır.

Temel ve dar anlamda basından kastettiğimiz ise, belirli sürelerle basılan ve dağıtılan gazete ve dergilerdir. Bu noktada basının en önemli özelliklerinden birisi süreli oluşudur. Diğer bir özelliği de toplanan haber ve bilgilerin değerlendirilerek ve yorumlarla beraber kamuoyuna iletilmesidir. Böylece basın aynı zamanda kitle iletişim aracı özelliği de ortaya çıkmaktadır. Şimdi bu noktadan hareketle şöyle bir tarife ulaşmak mümkündür. Basın; “haberleri, bilgileri, fikirleri toplayıp değerlendirmektir.”

Bizim çalışmamız daha çok klâsik veya dar anlamda basın ile iktidar arasındaki ilişkileri irdelemeye yöneliktir. Bunu yaparken kullandığımız temel referanslar günlük gazeteler ile dergilerdir.

Konumuza girmeden geniş anlamda basın ile ilgili düşünür ve devlet adamlarının tariflerine yer vermede yarar görüyorum.

En eski ve en etkili kitle haberleşme aracı olarak basının tarifi ile ilgili olarak bazı ünlü düşünür ve devlet adamları şunları söylemektedirler: Tocquevill, “Basın, özgürlüğü en mükemmel demokratik formülüdür.”; Mendes France, “Modern demokrasinin belli başlı öğelerinden biri”; Pierre Denoyet, “Basın olmadan yönetmek, muhalefet etmek, öğrenmek ve öğretmek, inandırmak, çalışmak veya dinlenmek, satın almak veya satmak

artık imkansız hale gelmiştir. Basın hiç bir şeye yeterli değildir. Fakat basın her şeye ve her kесе gereklidir” diyor.¹

Büyük önder Atatürk ise “basın milletin sada-yı umumisidir. Bir milleti tenvir ve irşatta bir millete muhtaç olduğu gıday-ı fikrîyi vermekte, hulâsa bir milletin hedef-i saadet olan istikâmet-i müşterekede görünmesini teminde, matbuat başlı başına bir kuvvet süreli yazı yoluyla bir mektep, bir rehberdir.”²

Çalışmamızın temel referansını gazeteler oluşturduğu için gazetenin tanımını üzerinde de durmamızda gerek görüyorum. Ayrıca gazete, asrımızın en önemli kurumudur. Toplum kendini gazete ile görür ve tanır. (Toplumların gelişmişlik ölçülerinden birisi de günlük kişi başına okunan gazete miktarıdır.) Gazete insanları uyandırır ve hayatının rotasını tayin eder. Dünyanın ve mensubu olduğu toplumun nereye gittiğini haber verir. Politikacıların icraatını kontrol eder ve halka haber verir. Gazete yalnız haber vermekle kalmaz, aynı zamanda bir kültür vasıtasıdır. Gazeteler kamuoyunun temsilcisidirler. Bu sebeple halka dayanırlar ve onun ilgisi ile yaşarlar. Bu sebeplerle dünya gazeteciliği 4 şekilde faaliyet gösterir:

- A. Haber Gazeteciliği
- B. Fikir Gazeteciliği
- C. Parti Gazeteciliği
- D. Rejim Gazeteciliği³

Bu açıklamalardan hareketle gazeteyi, “olaylardan halkı sürekli haberdar ederek kamuoyunu düzenleyen yönetici otoriteleri uyaran, ele

¹ M. Nuri Inuğur, Basın ve Yayın Tarihi, Çağlayan Yayını, İst.-1982, s. 20.

² Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler, MEB Atatürk Kitapları Dizisi, İst. 1981, s. 167.

³ Enver Behnan Şapolyon, Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın, Güven Matbaası, Ank. 1969, s. 5.

aldığı konular yönünden uğraş alanı sınırsız olan, bir yayın organı”⁴ dır diye tarif etmek mümkündür.

Çok önemli bir haber aracı olan gazetenin pek çok tanımlaması yapılmıştır. Biz bunlardan bazılarını ifade etmekle yetineceğiz.

Prof. Davifat; “En taze haberi en geniş alanda ve en kısa zamanda halka ulaştıran araçtır.” Pierre Denoyer, “Belirli bir saatte değer fiatıyla sattığımız nesne, birkaç saat sonra havadisler bayatladığı için değersiz hale gelir. Haberler tazeliğini kaybettiği andan itibaren basılmış olan gazete, kağıdının ağırlığı olan değere satılmaz.” Lebl’a göre ise, “Düzenli aralıklarla yayınlanan, mekanik baskı sayesinde çoğaltılıp her yana yayılan ve içinde genel, değişik, aktüel haberler olan basın aracıdır.”⁵

Tanınmış siyasî liderlerin gazetenin tarifi ilgili ifadelerinden bazıları da şunlardır: Napolyon, “Hükümetin kararlarını destekleyen, onun istediği şekilde hareket eden matbuadır.” Lenin, “Gazete ihtilâlin en kuvvetli silahıdır.”⁶ diyor. Burada siyasî liderlerin kendi konum ve ideolojilerine uygun tanımlamaları hemen dikkat çekiyor. Totaliter rejimlerin temsilcilerinin böyle tarifler yapmasını tabii saymak gerekir. Çünkü bu rejimlerde basının temel görevi siyasî otoritenin meşruiyetini sağlamak ve siyasî otoritenin sesi olmaktır. Kamuoyunu siyasî otoritenin isteği doğrultusunda güdülemektir.

Bazı Türk aydın ve gazetecileri de gazetenin tarifi ile ilgili şunları söylemektedirler: Ziya Gökalp, “Her gün herkesin anlayabileceği dersleri okutan canlı bir okuldur.” Ahmet Emin Yalman, “Günün olaylarıyla ilgili haberleri ve bunlara ait yorumları içeren, bir haftayı aşmayan aralıklarla

⁴ İnuğur, a.g.e., s. 21.

⁵ İnuğur, a.g.e., s. 22.

⁶ İnuğur, a.g.e., s. 22.

çok sayıda hazırlanıp basılan ve belli bir para karşılığında isteyenlere satılan yayın organı"dır diyor. M. Zekeriya Sertel, "Gazete bir aynadır. Gazeteci, cemiyeti, bütün istekleri, bütün dertleri ve kederleri bu aynaya yansıtır." şeklinde tarif ediyor.⁷ Hasan Refik Ertuğ ise, "muayyen boyda ve mahdut sahifeli olup müteselsil numaralarla intisal eden, günlük hadiselere dair muhtelif yazı, haber, resim ve ilânları havi, maktu bir ücret mukabilinde satılan, umumiyetle gündelik, mevkut bir matbuadır." diyor.⁸

Muhtelif açılardan yapılan bu tariflerden her biri tek başına yeterli sayılmayabilir. Ancak hepsi bir arada düşünüldüğünde gazetenin tarifi hakkında oldukça açık bir fikir sahibi olabileceğimizi düşünüyorum.

Gazete ile gazeteci arasında yakın bir ilgi vardır. Gazeteci olmadan gazeteden söz etmek mümkün değildir. O halde gazeteci kimdir? "Gazeteci; bir gazetenin haber, tefsir, resim gibi çeşitli mevzulardaki malzemesini toplayan yazan, çizen, çeken ve bu malzemeyi, muayyen bir şekil altında tertip ve tanzim edip okuyucuya sunan kimsedir."⁹

Gazete ve gazetecinin tariflerini verdikten sonra gazetenin görevleri üzerinde de ana başlıklar halinde durmamızda fayda vardır. Gazetenin belli başlı görevleri şunlardır:

a - Gazete kamu ihtiyaçlarını, kamu yararına uygun bir biçimde kamuoyuna ve yöneticilere duyuran haber aracıdır.

b - (...) Yöneticilerin kamu ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile aldıkları tedbirleri vatandaşa zamanında ulaştırır. Bu yönü ile de genel yönetime yardımcı bir araçtır ve yine kamu hizmeti görmüş olur.¹⁰

⁷ İnuğur, a.g.e., s. 22.

⁸ Hasan Refik Ertuğ, Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi, İst. 1960, s. 15.

⁹ Ertuğ, a.g.e., s. 16.

¹⁰ İnuğur, a.g.e., s. 23.

- c - Gazete haber aracı olduğu gibi halkı eğitici bir rol de oynar.
- d - Kamuoyunun nabzını tutarak gerektiğinde ona yön verir.
- e - Kamuoyunun siyasî otoriteyi etkilemesine aracı olur. Böylece demokratik yapının gelişmesine katkıda bulunur.

Basın ile birlikte üzerinde durulması gereken önemli konulardan birisi de basın hürriyetidir. Basın hürriyetinden söz edilmesi hemen bu hürriyeti engellemek isteyen güçlerin varlığını da ortaya koyar. Bu güçlerin içinde en önemlisi merkezî otoritedir. Bu sebeple basın hürriyetinin gelişimini izleyebilmek için merkezî otorite ile basın arasındaki ilişkilerin dikkatle takip etmek gerekir. Bu aynı zamanda demokrasinin gelişimini izlemek bakımından da önemlidir. Zira Türkiye’de basının kuruluşu ve demokratik oluşumların aynı zamanda başlaması bir tesadüf değildir.

Basın hürriyeti ile düşünce hürriyeti arasında yakın ilişki vardır. Ancak basın hürriyeti daha çok kolektif bir düşünce hürriyeti niteliğine sahiptir. “Bu aracın etkenliği ve yaygınlığı, teknik bazı olanakları gerektirmesi, basın yoluyla düşüncenin açıklanması hürriyetinin anayasalarda özel olarak düzenlenmesine yol açmaktadır.”¹¹

Sosyo- ekonomik bakımından tarım toplumundan sanayi toplumuna, siyasî bakımdan da monarşiden demokrasiye geçiş dünya medeniyet tarihinin çok önemli aşamalarıdır. Bu aşamada çok önemli bir gösterge de basın ve basın hürriyetidir. Bu sebeple toplumların demokratikleşme süreci ile basın hürriyeti arasında yakın bir ilgi vardır. Bu süreçte merkezi otoritenin varlığını güçlendirmek noktasında basını sürekli kontrol altında tutmak eğilimi içinde olduğu görülüyor. Bunu da sansür kanunları yolu ile yapıyor. Sansür kanunlarının incelenmesi bir devletin siyasî rejimi ve demokratik seviyesi konusunda önemli bir bilgi kaynağı oluşturur.

¹¹ Çetin Özek, Türk Basın Hukuku, İst. 1978, s. 32.

Burada dikkat edilmesi gereken bir noktada toplumların demokratik şuuru ile basın hürriyeti arasındaki yakın ilgidir. Demokratik şuuru gelişmemiş toplumlarda basın bir aydın despotizminin ya da büyük sermaye gruplarının merkezî otorite ve toplum üzerinde bir baskı aracına dönüşebilir. Ancak bu problemlerin aşılması yine demokrasinin kendi kural ve gelenekleri içinde mümkündür.

I. BÖLÜM

TÜRK BASIN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

I. BÖLÜM

TÜRK BASIN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Türk basın tarihini incelerken Türkçe olarak 1 Kasım 1831'de yayınlanan (TAKVİM-İ VEKAYİ) adlı gazeteyi, basın tarihimizin başlangıç noktası almak zorundayız.¹² Ancak Takvim-i Vekayi'den önce Osmanlı Devleti'nde çeşitli gazeteler de çıkarılmaktaydı.¹³ Osmanlı Devleti'ndeki ilk Türkçe gazetenin çıkarılış amacı ve özellikleri şunlardır: Takvim-i Vekayi'nin çıkarılmasındaki temel amaç merkezî otoritenin tasarruflarından halkın haberdar edilmesidir. Bu resmi bir gazetedir. Bu sebeple merkezî otoriteye karşı değil; merkezî otoritenin emrindedir. Bu özelliği ile Batıdaki basın hareketlerinden tamamen farklıdır.

Osmanlı Devleti'nde merkezî otorite bir gazete çıkarmak ihtiyacını niçin duymuştu? Takvim-i Vekayi'nin çıkarılması II. Mahmud döneminde başlayan seküler kurumlaşma ve Batı ile aynî bütünleşme çabalarının bir ürünü mü; merkezî otorite ile tebaa arasında kopan irtibatın yeniden kurulmak istenmesi mi; merkezî otoritenin tebaa üzerinde kaybolan etkisini yeniden hissettirmek ihtiyacı mıydı? Yoksa, çağın gerisinde kalan Vakanüvistçiliğin yerine ikame edilmek mi isteniyordu?

Bu soruların cevabını sağlıklı bir şekilde verebilmek için bir kaç asır geçmişe dönerek merkezî otorite ile tebaa ilişkilerine bakmamız gerekir.

¹² M. Nuri İnuğur, Basın ve Yayın Tarihi, İst. 1982, s. 172. (Bkz. Hasan Refik Ertuğ, Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi, İst. 1960, Ertuğ Gazetenin çıkış tarihini 11 Kasım 1831 olarak vermektedir., s. 132.)

¹³ Türkiye'de ilk gazete 1795 yılında Fransızca yayınlanan Haber Bülteni'dir. İkinci gazete Fransız elçisi Dubert- Dubayet'in Ekim 1796'da çıkardığı (Gazette Francaise de Contantinople) adında aylık ve dört sayfalık gazetedir. Takvim-i Vekayi'ye kadar yine Fransızlar tarafından dört gazete daha çıkarılmıştır. Bunlardan Le Moniteur Ottoman, II. Mahmud'un isteği ile 1831 yılında İstanbul'da yayınlanan yarı resmi gazetedir. Bkz. İnuğur, Basın ve Yayın Tarihi, İst. 1982, s.165- 169.

15. ve 16. Yüzyıllarda Avrupa'da Rönesans hareketleri ve coğrafya keşiflerinden sonra ortaya çıkan gelişmeler klâsik Osmanlı kurumlarında oluşan yozlaşma ve bozulmalar merkezî otoritenin zayıflamasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti, sarsılan otoritesini tekrar güçlendirebilmek için 17. Yüzyılda genellikle askerî nitelikli tedbirlere başvurdu. Bunun dışında ciddi tedbirler geliştiremedi. Bu sebeple de başarılı olamadı. 18. Yüzyılda yine genellikle askerî nitelikli ıslahatlara yöneldi. Bu ıslahatlar sadece Avrupa orduları karşısında uğranılan başarısızlıklardan kaynaklanmamıştı. Aynı zamanda merkezî otoritenin tebaa üzerindeki etkisini arttırmayı da amaçlıyordu. Ancak, bu çabalar da sonuç vermedi.

Bu süreç yaşanırken, âyanlık olgusunun güçlendiği dikkatimizi çekmektedir. Ayanlar, merkezi otorite ile tebaa arasındaki ilişkilerin kurulmasında bir köprü görevi yapıyordu. Merkezî otoritenin tasarrufları ve istekleri ayanlar aracılığı ile tebaaya iletiliyor; tebaanın isteklerinin merkezi otoriteye iletilmesinde de yine ayanlar köprü görevi yapıyordu. Ne var ki; tımar sisteminin çöküşü, kapıkulu ocaklarının bozulması, âyanları merkezi otorite karşısında dikkate değer bir güç haline getirdi. Âyanların gerek ekonomik, gerek askerî ve gerekse siyasî bakımdan güç kazanmaları merkezî otoriteyi rahatsız etmeye başladı.

19. yüzyıla gelindiğinde, merkezî otoritenin karşısında onu rahatsız edecek ve otoritesini paylaşacak bir gücün varlığını istemeyen II. Mahmut, 1808 yılında ayanlarla Sened-i İttifak anlaşmasını yaptı. Âyanları merkezî otoritenin karşısına almak yerine, onların merkezi otorite ile bütünleşmesini sağlayacak bir süreci başlattı. Bu gelişmeye karşılık, merkezî otorite ile tebaa arasında köprü görevi yapacak, merkezî otoritenin tasarruflarını tebaa anlatacak; ancak merkezî otoriteye rakip olmayacak, tehlikesiz bir araca ihtiyaç vardı. Bu çağın teknolojisine de, uygun düşen bir haberleşme aracı olan gazeteydi.

Merkezî otorite, Takvim-i Vekayi'nin çıkış sebeplerini özel bir sayıda şöyle özetlemektedir:

“ Eskiden Vak'anüvist denilen resmî tarih yazarları vardı. Bunlar yaşadıkları dönemin önemli olaylarını yazarlardı. Ancak yazılar 20-30 yıl sonra bastırılabilirdiğinden halk gerçekleri zamanında öğrenemiyor, çoğu kez olaylar yanlış yorumlanıyordu. İşte bu mahzurları önlemek, iç ve dış olayları halka zamanında duyurabilmek için Takvim-i Vekayi çıkmaktadır.”¹⁴ denilmektedir.

Resmi görüşe göre Takvim-i Vekayi, Vak'anüvistçiliğin yerine ikame edilmiştir. Ancak, burada unutulmaması gereken bir nokta vardır. Vak'anüvistçülük hicrî on ikinci (milâdi on sekizinci) asırdan itibaren başlamıştır. İlk resmî vak'anüvist Halepli Mustafa Naima Efendi'dir.¹⁵ Bu dönem, Osmanlı Devleti'nin merkezî otoritesinin zayıflama süreci yaşadığı dönemdir.

Bu sebeple, Takvim-i Vekayi sadece ıslahatları tebaaya anlatmak ve bilgilendirmek için çıkarılmıştır demek yeterli değildir. Bunun yanında merkezî otoritenin tebaa üzerindeki varlığını daha fazla hissettirmek amacını taşıdığı da dikkate almak gerekir. Bu bizim basınla iktidar arasındaki ilişkileri değerlendirmemizde ve Türk basınının gelişimini izlememizde göz önünde bulunduracağımız bir nokta olacaktır.

Şimdi, Türk basınının geçirdiği tarihi süreci değerlendirmeye geçelim. Bu değerlendirmede tabii ki ilk Türk gazetesi olan Takvim-i Vekayi'nin

¹⁴ İnuğur, a.g.e., s. 175.

¹⁵ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Devimleri ve Terimleri Sözlüğü III, M.E. Basımevi, Ank. 1993, s. 574.

basılış tarihini çıkış noktası alacağız. Türk basın tarihini aşağıdaki şekilde değerlendirmek mümkündür:

- I. Tanzimat Dönemi (1831-1876)
- II. Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Dönemi (1876-1908)
- III. İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908- 1918)
- IV. Mütareke ve Kurtuluş Savaşı Dönemi (1918-1923)
- V. Cumhuriyet Dönemi (1923 ve sonrası)¹⁶

TANZİMAT DÖNEMİNDE BASIN (1831- 1876)

A. TANZİMAT DÖNEMİ BASINI

II. Mahmud, I. Abdülmecid ve Abdülaziz'in padişahlık yıllarını içine alan dönemdir. Bu dönem Türk basınının doğuş ve oluşum dönemidir. Bu dönemde bir çok gazete yayınlanmıştır.

Basın tarihimizin ilk gazetesi olan Takvim-i Vekayi, haftada bir defa yayınlanan resmi bir gazetedir. 1 Kasım 1831 tarihinden itibaren yayın hayatına başlamıştır.¹⁷

İlk zamanlarda resmi tebliğ ve haberler yanında, iç ve dış olaylara dair havadis de veriyordu. Sonraları bu ehemmiyetli unsurunu kaybetmiş ve münderecatı, padişah iradelerine, ilgi çekmeyen resmî haberlere intisar etmiştir. Ayrıca ağdalı bir dil kullanılıyordu.¹⁸

¹⁶ İnuğur, a.g.e., s. 18.

¹⁷ İnuğur, a.g.e., s. 175.

¹⁸ Hasan Refik Ertuğ, Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi, İst. 1960, s. 135.

Bu durum, merkezi otoritenin tasarruflarını halka anlatılmasını amaçlamanın dışında, merkezi otoriteyi güçlendirmek amacının da öne çıktığını gösterir. Nitekim II. Mahmud “ Bu gazete kutsal şeriata ve devlet düzenine dokunmamak şartıyla benim iktidarına çok yardımcı olacaktır”¹⁹ demiştir.

Takvim-i Vekayi'nin Türkçe yanında Türkçe konuşmayan tebaaya da ulaşmak amacıyla Fransızca, Arapça, Rumca ve Ermenice olarak da yayınlanmıştır.²⁰

1879 yılında Takvim-i Vekayi kapatılmış ve 12 yıl yayınlanamamıştır. Bu ilk kapanış sebebi dizgi yanlışlığıdır. 1891 yılında yeniden yayınlanmış, bir yıl sonra dizgi yanlışlığından tekrar kapatılmış ve 1908 yılında Meşrutiyet'e kadar kapalı kalmıştır. 27 Temmuz 1908'de tekrar yayınlanmış, 4 Kasım 1922' de İstanbul Hükümeti'nin ortadan kalkması ile tamamen kapanmıştır. T. B. M. M. Hükümeti tarafından 7 Ekim 1920 tarihinde yayınlanan Ceride-i Resmîye bir bakıma Takvim-i Vekayi'nin devamı mahiyetindedir. 2 Ocak 1928'de Hakkı Tarık Us'un teklifinin kabul edilmesiyle adı Resmî Gazete ye dönüştürülmüştür.²¹

Basın tarihimizin çokça çıkan ikinci gazetesi Ceride-i Havadis'tir. Özel çaba ve sermaye ile çıkarılan ilk gazetedir. Morning Herald adlı İngiliz gazetesinin muhabiri de olan William Churchill adlı bir tüccar tarafından 1 Ağustos 1840'ta resmi izinle bir ayrıcalık olarak çıkarılmıştır.

Devletin yarı resmi yayın organı özelliğine sahiptir. Ekonomik ağırlıklı bir gazetedir. İç ve dış ilanlara geniş yer verilmiştir. Önceleri haftada bir,

¹⁹ İnuğur, a.g.e., s. 176.

²⁰ Dr. Nesimi Yazıcı, Takvim-i Vekayi “Belgeler” Ank. 1983, s.51.

²¹ İnuğur, a.g.e., s. 178-181.

daha sonra da on günde bir yayınlanmıştır. 27 Eylül 1864'te William Churchill ölümünden sonra oğlu Alfred tarafından kapatılmıştır.²²

Takvim-i Vekayi resmî, Ceride-i Havadis yarı resmi niteliğe sahiptir. İlk özel gazete Tercüman-ı Ahvâl'dir. Türk kültür hayatının ünlü siması olan Şinasi'nin teşviki ve yardımı, Hariciyeci Ağâh Efendi'nin teşebbüsü ile 21 Ekim 1860 günü çıkmıştır. İlk nüshasında yayınlanan mukaddimenin değerlendirilmesinden anlaşılıyor ki; bu gazete sadece haber ulaştırmayı değil, aynı zamanda Türk kültür hayatına hizmeti de amaçlıyordu.²³

Bu gazete merkezi otoritenin fikir basını karşısındaki tavrının belirlenmesi noktasında çok önem taşır. Çünkü, merkezi otorite ilk defa böyle bir durumla karşı karşıyadır. Nitekim ilk basın tüzüğü'nün 1864'te çıkarılması bu gelişmenin bir sonucudur.

Tercüman-ı Ahvâl'in yayınlanması ile Türk basınında ilk rekabet de başlamıştı. Yine basın tarihimizin ilk polemigi de Ceride-i Havadis ile Tercüman-ı Ahvâl arasında görüldü. Gazetenin sahibi ve yazarı olan Ağâh Efendi, profesyonel gazeteciliğin kurucusudur. Aynı zamanda ilk muhalefetin doğmasında, Genç Osmanlılar örgütünün kurulmasında, ilk milliyetçilik düşüncelerinin gelişmesinde, fikir ve eylemleriyle etkili olmuştur.²⁴ Bu özellikleriyle Türk demokrasi tarihi bakımından da son derece önemlidir. Gazete 1867 yılında kapandı.

Türk basınının özel gazetecilik döneminin ikinci gazetesi Tasvir-i Efkâr'dır. İbrahim Şinasi tarafından Tercümân-ı Ahvâl'dan ayrıldıktan sonra 27 Haziran 1862 tarihinde çıkarılmaya başlanmıştır. Hürriyet düşüncesini yayması, milliyet ve meşrutiyet kelimelerini kullanması,

²² İnuğur, a.g.e., s. 181-184.

²³ Ertuğ, a.g.e., s.152.

²⁴ İnuğur, a.g.e., s. 190.

ülkemizde ilk defa Reiscumhur'dan söz etmesi bakımından çok önemlidir. Böylece gerçek anlamda Türk gazeteciliğine ve fikir hayatına çok büyük katkıda bulunduğu görülüyor. Tanzimat döneminin bir diğer gazetesi ise Rûznâme-i Ceride-i Havadis'tir. Bu gazete Tercümân-ı Ahvâl'in çıkışı ile başlayan rekabet üzerine William Churchill'in ölümünden sonra oğlu Alfred'in yardımı ile yayına başladı. Ekonomi ağırlıklı bir gazetedir.²⁵

B. TANZİMAT DÖNEMİNDE BASIN - YAYIN REJİMİ

Türkiye'de, Türkçe eser basan ilk matbaa devlet eliyle kurulmuştur. Yüzyıl müddetle Türkler tarafından hususî matbaa kurulmasına teşebbüs edilmediğinden matbaalar ve kitap basımı hakkında nizam koymak lüzumu duyulmamıştır. Matbaa, tesis ve kitap basımı Bâb-ı Âlî'den verilen ruhsatların muameleleri idareten yürütülmekteydi. Fakat zamanla, matbaa açmak, kitap basmak, hatta gazete çıkarmak için yapılan müracaatların fazlaşması üzerine mevkut* ve gayrimevkut* basımı ilgilendiren ilk yazılı hukuk kaideleri 1840, 1841, 1842 tarihlerinde konulmuştur. Bu kaidelerde, devlet matbaalarında basım işi izne bağlandı. İstanbul dışına çıkarılacak yayınlar için matbaaya resim ödenmesi zorunluluğu getirildi. 1856 tarihli irade ile; hususî matbaalar basacakları her şeyi, Takvimhane Nezaretine göstermeye ve basım için müsaade almaya mecbur tutulmuşlardır.²⁶ Böylece Osmanlı Devletinde sansür uygulamasının başladığını söyleyebiliriz.

Osmanlı ülkesinde basımla ilgili ilk yasaklamaları 1858 tarihli Ceza Kanunu'nda yer alan 3 madde halinde görmek mümkündür. Fransız Ceza

²⁵ Ertuğ, a.g.e., s. 170.

* Mevkut: Belli aralıklarla basılan ve umuma arz edilen yazılı eserler, Bkz. Sulhi Dönmezer; Basın Hukuku, İst.- 1968, s.230.

* Geyri mevkut: Düzenli aralıklarla basılmayan yazılı eserler.

²⁶ Ertuğ, a.g.e., s. 177-179. M. Nuri İnuğur, Basın ve Yayın Tarihi, İst. 1982 adlı eserinde sansür uygulamasının Tabihane-i Âmire'nin geliri azaldığı için 15 Şubat 1857'de yürürlüğe giren tüzükle başladığını yazıyor.

Kanunu'ndan alınmıştır. Hükümet, Saltanat ve millet aleyhinde yayın yapan matbaalara kapatma yanında para ve hapis cezaları getirilmiştir.²⁷

Osmanlı Devleti'nde merkezî otoriteyi sarsacak boyutta bir basın faaliyeti olmamasına karşılık, bir Matbuat Nizamnamesinin hazırlanmasında Avrupa'nın etkisi olsa gerekir. Ayrıca yeniliklerin tabandan gelen talepler sonucu değil, merkezî otoritenin iradesi ile yapılmış olmasının da etkili olduğu düşünülebilir. Ancak yine de merkezî otoritenin insiyatifi elinde tutmak isteği de göz ardı edilmemelidir. Bu sebeplerle Osmanlı yöneticileri, basın alanında hukukî düzenleme yapmak zorunluluğu duydular. 1852 Fransa Basın Kanunu örnek alınarak 1864'de Matbuat Nizamnamesi adında 95 maddelik bir basın tüzüğü çıkarmışlardır.²⁸

Tasvir-i Efkar'dan sonra muhalif basının güçlenmeye başlaması, özellikle Ali Suavi'nin Muhbir gazetesinde inkılap fikirlerini yaymaya çalışması üzerine Âli Paşa 1867 kararnamesini çıkardı. Basına karşı çok sıkı tedbirler alındı. Basın hürriyetinin kısıtlanması üzerine memleket aydınları Avrupa'ya kaçarak gazeteler çıkarmışlardır. Kitaplara ve piyeslere sansür konulmuştur.²⁹

Matbuat Nizamnamesi ile gazete çıkarmanın esasları, bu esaslara uymamanın cezâî hükümleri, basın suçları ve bu suçlara verilecek cezalar ve ceza kurumu konusunu içine almaktadır. Ayrıca bu tüzükle Matbuat Müdürlüğü kurulmuştur. Sadrazam Fuat Paşa zamanında çıkarılan bu tüzük hükümleri 1909 yılına kadar yürürlükte kaldı.

²⁷ İnuğur, a.g.e., s. 200-201.

²⁸ İnuğur, a.g.e., s. 201-204.

²⁹ Enver Behnan Şapolyo, Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın, Ankara 1965, s. 265.

Özellikle “1867 Âli kararnamesinin” çıkarılmasında Yeni Osmanlılar muhalefetinin etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Bu kararname ile ilk sansür uygulamaları başlamıştır.³⁰ Bu, basının öncülüğünde merkezî otoriteye karşı oluşan muhalefetin güçlendiğinin de bir göstergesidir. Jön Türklerin öncülüğünde güçlenen muhalefetin savunduğu hürriyet fikirleri, 23 Aralık 1876’da Kanun-ı Esasi’nin kabulü ile merkezî otorite tarafından geçici de olsa kabullenilmiş oldu. Bu gelişmede Tanzimat dönemi basınının önemli etkisi olmuştur. Çünkü, Jön Türk muhalefeti ile basın iç içe bulunuyordu. Bu sebeple, basının Türk demokrasisinin gelişmesinde aktif bir rol oynadığı ortaya çıkıyor.

I. MEŞRUTİYET BASINI

A- I. MEŞRUTİYET VE II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ BASINI

(1876- 1908)

Tanzimat Döneminde ortaya çıkan Yeni Osmanlılar (Jön Türk) hareketi Osmanlı Devleti’nin kurtuluşunu; Müslüman ve Hıristiyan halkın siyasi otoriteyi daha fazla etkilemesinde görüyorlar; Müslüman ve Hıristiyan halkı, “iradi milliyetçilik” olarak nitelendirebileceğimiz Osmanlılık fikri etrafında toplayıp Meşrutiyet yönetiminin kurulması için mücadele ediyorlardı. Bu amaçla önce Abdülaziz tahttan indirildi, Yeni Osmanlılar hareketine yakın gördükleri V. Murad tahta geçirildi. Ancak, bu sorumluluğun altından kalkamayan V. Murad’ın yerine Meşrutiyet yönetimini vaadeden II. Abdülhamid hükümdar oldu. Arkasından Midhat

³⁰ Basın tarihimizde ilk kapatma Ceride-i Havadis ile Tercümân-ı Ahvâl arasındaki ilân rekabeti sonucunda, merkezî otoriteye yakın olan Ceride-i Havadis’in etkisi ile oldu. Tercüman-ı Ahvâl iki hafta kapandı. (Ceride-i Havadis’in 28 Mayıs 1861 tarih ve 153. Sayısında belirtiliyor.) Bkz. Hasan Refik Ertuğ, Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi, İst. 1960, s. 162-163.

Basına ilk sansür uygulaması Namık Kemal’in Vatan Yahut Silistre oyunu ile ilgili olarak 5 Nisan 1873 Tarihinde İbret gazetesinin süresiz kapatılmasıdır. Bkz. M. Nuri İnuğur, Basın ve Yayın Tarihi, İst. 1982, s. 252.

Paşa'nın öncülüğünde Belçika Anayasası'ndan yararlanılarak bir Kanun-ı Esasî hazırlandı. Böylece ilk defa Anayasal rejim kuruldu.

Kanun-ı Esasî'nin 12. Maddesi “Basın kanun dairesinde serbesttir” hükmünü getirmiştir. Oysa 1864 tarihli Basın Tüzüğü ve bir de 1867 tarihli Âli Kararnamesi vardır. Bu durumda basının serbestliğinin söz konusu olamayacağı âşikârdır.³¹

1888 yılında “Matbaalar Kanunu” çıkartılmış ve her eserin basılabilmesi “kablennesir müsaade” sistemine geçildi, yani tüm basılmış eserler sansüre bağlandı. 1895 Matbaalar Nizamnamesi ise, sistemi daha da sıkılaştırmıştır.³²

Yukarıda anlatıldığı gibi, “kişi hak ve özgürlükleri (bu arada basın özgürlüğü) zamanın liberal anlayışına uygun olarak (....) ilk defa bu anayasada yer almıştır. Ancak, güvensizlik ve yaptırım (müeyyide) yokluğu söz konusu anayasanın en belirgin niteliğidir. Nitekim, padişah kendisine olağan üstü yetkiler veren 113. Maddeye dayanarak Kanun-ı Esasî'yi yürürlükten kaldırınca basın özgürlüğü de diğer özgürlükler gibi askıya alınmış ve hazırlanmış bulunan Matbuat Kanunu yürürlüğe girememiştir.”³³ Nitekim, II. Abdülhamid'in Osmanlı-Rus Savaşları sebebiyle ilk anayasanın 113. Maddesine dayanarak 20 Eylül 1877'de çıkardığı sıkıyönetim kararnamesinde şöyle deniliyordu:

“ Askeri hükümet gerekli kişilerin gece ve gündüz evlerini arayabilir. Şüpheli ve sabıkalı kişileri başka bölgelere gönderebilir. Zihinleri

³¹ İnuğur, a.g.e., s. 255-260.

³² Çetin Özek, Türk Basın Hukuku, İst. 1978, s. 17.

³³ Doç. Dr. Ahmet Danişman, Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri, Ank. 1982, s.6-7.

kurcalayacak yayın yapan gazeteleri derhal kapatabilir ve her türlü cemiyetleri yasak edilebilir.”³⁴

Bu durum, devletin dağılmasını önlemek için merkezi otoritenin güçlendirilmesi gerektiği inancının bir sonucudur. II. Abdülhamid, merkezi otorite karşısında oluşan muhalefetin güçlenmesinin, devletin yıkılış sürecinin hızlanması ile paralel görüyordu. Bu sebeple muhalefet ile birlikte basını da sıkı denetim altına almaya yöneldi. Bu yöneliş, muhalefeti illegal teşkilatlanmaya iterken, basın üzerinde de sansür uygulamalarını da sıkılaştırdı. 14 Şubat 1878’de Meclis-i Mebusan’ın kapatılması ile hızlanan bu süreç 23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı ve 1909 Matbuat Kanunu’na kadar sürdü. Böylece I. Meşrutiyet ve II. Abdülhamid dönemi, Türk basın tarihinde sansür uygulamaları ile özdeşleştirildi.

II. Abdülhamid başlangıçta sansür uygulamak için kanun ve tüzük maddelerine gerek görmemiş, eskiden beri mevcut tüzük ve hükümlerden yararlanmıştı. 1877 tarihli sıkı yönetim kararnamesi ile başlayan sansür uygulamaları, önceleri yalnız siyasi yayın yapan gazeteleri içine alırken, 1881’den itibaren şiddetini arttırarak, tüm gazete ve dergileri kapsamına almış, 1882’den itibaren ülkede her çeşit basılı eser sansüre tabi tutulmuştur. (...) Daha sonraları 1888 ve 1895 tarihli (Matbaalar Nizamnameleri) ile sağlanan ve görünüşte sadece kitaplarla basılı evrakı kapsayan bu şiddet, basını da fazlasıyla tazyik etmeye başlamıştır.³⁵

Bu dönemde üç türlü sansür vardır:

³⁴ Düstur, I. Tertip c: 4, s.71. (Bkz. M. Nuri İnuğur, Basın ve Yayın Tarihi, İst. 1982, s. 159.)

³⁵ İnuğur, a.g.e., s. 260. Bkz. Server İskit, Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları, Ank. 1943, s. 98-99.

a. Türkçe ve azınlıkların dilleriyle yayımlanan gazetelerin sansürü. Bu sansürün uygulanması amacıyla 1878'de padişahın güvenilir adamlarından bir sansür hey'eti kurulmuş ve bu kurul İçişleri Bakanlığı'ndaki İç Basın Müdürlüğü'ne bağlanmıştır.

Gazeteye girecek bütün yazıların provaları her akşam Yazı İşleri Müdürleri tarafından sansür kuruluna sunuluyor, sansür memurları gerekli gördükleri yazı, paragraf, cümle ve kelimeleri gazeteğe gönderiyorlardı. (Bu uygulamanın İstanbul dışında basının gelişmesini engelleyen sebeplerden birini teşkil ettiğine işaret etmemiz gerekir.)

b. Türkiye'de ve dışarıda yabancı dillerde basılan gazetelerin sansürü:

Bu çeşit yayınların sansürü ile Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Matbuatı Hariciye Müdürlüğü görevlendirilmişti. Yurt dışından gelecek her çeşit gazete ve dergiler, gümrükten geçmeden önce Milli Eğitim' e bağlı memurlar tarafından incelemeye tabi tutuluyordu.

c. Yerli ve yabancı kitap sansürü

1881 Yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak bir Encümen-i Teftiş ve Muayene, (...) 1897'de yine Milli Eğitim' e bağlı olarak Tetkiki Muellefat Komisyonu ile Kütubu Diniye ve Şeriye Tetkik Heyeti adıyla komisyonlar kurulmuştur.³⁶

Ayrıca tiyatrolara da sansür uygulanmıştır. Hiç bir tiyatro İstanbul'da Matbuat İdaresi ile Zaptiye Nezareti ve Vilayetlerde de Maarif Müdürlüklerinden izin alınmadıkça oynanamazdı.³⁷ (Aynı uygulamaların günümüzde de devam etmesi dikkat çekicidir.)

Bu sansür uygulamaları sonucu basın ve yayın kurumları tamamen merkezi otoritenin denetimi altına girmiş oluyordu. Basın artık merkezi

³⁶ İnuğur, a.g.e., s. 261-262.

³⁷ İskit, a.g.e., s. 99.

otoritenin buyrukları doğrultusunda hareket etmek zorunda kalıyordu. Merkezi otoritenin basına müdahalesi o kadar ileri bir noktaya varmıştı ki, basın da kullanılması yasak kelimeler listesi bile çıkarılmıştı. “ Bunlar arasında : Grev, suikast, ihtilal, anarşi, sosyalizm, dinamit, infilak, kargaşalık, hal’, kıtal, kanuni esasi, hürriyet, vatan, müsavat, Bosna, Hersek, Makedonya, Girit, Kıbrıs, Yıldız kelimeleri başta gelenlerdi.”³⁸

Bu sansür uygulamalarının ömrünü uzatabilmek için; “padişah, aynı zamanda (...) sadakatlarını da nazarı itibara alarak gerek gazete sahiplerine ve gerekse belli başlı bazı muharrirlere muayyen ihsanlar maaşlar verirdi.”³⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, Matbuat Hatıraları kitabında, Abdülhamid’ in devrilmesinden sonra, Yıldız Sarayı’nda gördüklerini anlatırken:

“Odalardan ve koridorlardan geçiyorduk. Yerlerde dağınık halde bırakılan binlerce jurnal belgesi yatıyordu ve ben bunlara el sürmeye cesaret edemiyordum. Nice sonra, birini elime aldım. Matbuat hürriyetinden dem vuranların ve kahramanlık taslayanların zaman zaman Sultana jurnaller göndererek kendisinden nasıl ihsan beklediklerine tiksinererek baktım...”⁴⁰ demektedir.

Bu hatıra, basının büyük bir bölümünün merkezi otorite ile karanlık mali ilişkilerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Çünkü, bu ilişki basının merkezi otorite karşısında pazarlık gücünü arttırıp daha fazla para sızdırmak politikasının oluşmasına yol açabilir.

Ayrıca bu basının merkezi otorite ile kurduğu mali ilişkilerin Türk basın tarihinde ilk greve yol açması da çok dikkat çekicidir.

³⁸ İskit, a.g.e., s. 100.

³⁹ İskit, a.g.e., s. 100.

⁴⁰ Bkz. İlhan Bardakçı, Mukayeseli Devlet Fikir ve Basın Rejimleri, İst. 1977, s. 96.

II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. Yıl dönümü kutlanmış ve gazetelere yapıştırılan iki paralık pul vergisi kaldırılmıştı. Böylece bir gazete ortalama seksen doksan liralık gelir artışı sağlamış, gazete patronlarının geliri belirli ölçüde artmıştır. Bu nedenle gazetelerde çalışanlar da gelir artışından pay istemişlerdir. (...) Bu isteklerine olumsuz cevap alınca çalışanlar greve karar vermişlerdir. Bu olayın ilginç yanı, o güne kadar Osmanlı ülkesinde grev yapılmamış olmasıdır.⁴¹

Merkezi otoritenin basını denetim altına almak amacıyla yürüttüğü politiklardan birisi de gazetelere hazineden sağlanan ödeneklerdir. Bu politika doğrultusunda “ Tercüman-ı Hakikat, Saadet, Levend Heraid, Moniteur, Oriental, Byzantis, La Turquie, İstanbul, Tarik gazetelerine padişahın iradesiyle hazineden 30.000-100.000 kuruş arasında yardım yapılmıştır.”⁴²

Yukarıda söz ettiğimiz gelişmeler yanında, gazete adedindeki azalmalara karşılık bazı olumlu gelişmeler de görülmektedir. Mevcut gazeteler biraz daha gelişmiş, halkta kültür seviyesinin yükselmesi ile 1908 inkılabına kadar olan zamanda gazetelerin tirajları artmıştır. (...) İlk zamanlar satış azlığı gazete sahiplerini korkutmuş ve bazı çarelere başvurulmuştur. Bu çareler arasında gazeteyi daha ucuza satmak fikri başta gelmektedir. (...) Her sınıf halka ulaşmak için gazetecilik dili sadeleştirilmiştir. Böylece gazetelerin tirajları yükselmeye başlamıştır. Bu arada (...) matbuatın tekniğinde sürekli gelişme ve değişiklikler görüldü.⁴³ Bu gelişmede merkezi otoritenin verdiği ödeneklerin rolünü de düşünmek gerekir. Yine bu dönemde görülen diğer bir gelişme, “ Tanzimatçı

⁴¹ İnuğur, a.g.e., s. 303.

⁴² İnuğur, a.g.e., s. 267.

⁴³ İskit, a.g.e., s. 95-96.

hareketle mündemiç olan zihniyet ile ahengli olarak Garba karşı bir teslimiyet halini alan hayranlığın göze çarpmasıdır.”⁴⁴

Bu dönemin en önemli özelliği, basının merkezi otorite ve halk ile daha yakın bir ilişki içine girmesidir. Böylece basın halkın daha geniş kesimi ile daha çok ilgilenmeye başlamıştır. Ancak, basın hürriyeti bakımından gerçek bir basının varlığından bahsetmek ise mümkün değildir.

B. II. MEŞRUTİYET - İTTİHAT VE TERAKKİ BASINI (1908-1918)

II. Abdülhamid’in hürriyetleri ortadan kaldırıp, 1877’den sonra Kanun-ı Esasi’yi yürürlükten kaldırması, Jön Türk muhalefetini illegal teşkilatlanmaya yöneltti. Sivil ve askeri bürokrasi içinde de gelişen bu teşkilatlanmanın öncülüğü Ahmed Rıza Bey ve Prens Sabahattin tarafından yapıldı. Aralarındaki bazı temel görüş farklılıklarına rağmen Jön Türklerin birleştiği bir nokta vardı: O da “II. Abdülhamid istibdadına son verip, Kanuni Esasi’yi tekrar yürürlüğe koymaktı. Balkan halkının da yardımı ile bu amaç 23 Temmuz 1908’de nispeten az kan akıtılarak gerçekleştirildi.”⁴⁵ (...) “Basının siyasal iktidar baskısına baş kaldırışı da bu güne rastlar. Fiilen, matbaalar ve gazeteler sansür idaresine basılacak eserleri sansür için göndermemişler ve sansüre olanak tanıyan normatif sistem devam ederken uygulanamaz duruma gelmiştir.”⁴⁶

25 Temmuz 1908 tarihinden itibaren gazeteler, 30 yıldan beri ilk defa sansür edilmeden çıkmıştır.(...) Ancak gazetecilik hakkında hiçbir fikri olmayan, gazete çıkarmaya yeterli sermayeleri dahi bulunmayan kimselerin gazete yayınladığı kişisel hınçların dile getirildiği bu dönemde,

⁴⁴ İskit, a.g.e., s. 96.

⁴⁵ Kemal Korgat, Türk Demokrasi Tarihi, İst. 1967, s.19.

⁴⁶ Çetin Özek, a.g.e., s.17.

basın her türlü frenden yoksundur. (...) Kısa süre içinde çıkarılan gazete ve dergilerin sayısı 353'ü bulmuştur.⁴⁷

Bu durum, adeta basında bir anarşi durumunun çıkmasına yol açtı. Basın, merkezî otoriteden intikam alma aracına dönmüştü. Hürriyet ortamının doğurduğu bu karışıklılar bir basın kanunu hazırlama zorunluluğunu gündeme getirmiştir. Bu durum basın hürriyetinin ortadan kaldırılacağı endişesini de doğurmuştur. Hatta gazeteciler, Sultanahmed Meydanı'nda bir miting düzenlediler.⁴⁸

II. Meşrutiyetin ilanı ile başlayan sınırsız basın hürriyeti ve bunun getirdiği karışıklıklar 31 Mart Olayı (13 Nisan 1909)'na kadar sürdü. Bu olay bastırıldıktan sonra basına yeniden sansür konulması gündeme geldi. “ Bu maksatla 1881 Fransız Basın Kanunu örnek alınarak bir BASIN KANUNU tasarısı hazırlanılarak meclise sunuldu. 14 Temmuz 1909'da Millet Meclisi'nde kabul edilerek, Âyan Meclisi'nden de hızla geçen tasarı 18 Temmuz 1909'da kanunlaşmıştır. Bu kanun zaman zaman değişikliklere uğrayarak 1931 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.”⁴⁹

1909 Matbuat Kanunu “gazete çıkartılması için beyanname verilmesini yeterli görmüş, basında sorumluluğu düzenlemiş ve sorumlu müdür-gazete sahibinin sahip bulunması gereken nitelikleri sistemleştirmiştir. Gazete çıkartmak için bildirimde bulunulmasının yeterliliği, basın hürriyetine doğru bir adım olarak belirmiş; gazete çıkartma hakkını sınırlayan idarî ve malî koşullar aranmamıştır. Bu çeşit hükümler basını yürütme gücü bakımından teminat altında bulundurmakla beraber, kanunlarla basın hürriyetinin tehdit edilebilmesine engel değildir.”⁵⁰

⁴⁷ İnüçür, a.g.c., s.306.

⁴⁸ İnüçür, a.g.c., s. 317.

⁴⁹ İnüçür, a.g.c., s. 317.

⁵⁰ Çetin Özcek, a.g.c., s.17.

Nitekim liberal görüşle hazırlanan Matbuat Kanunu'nda daha sonra çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Böylece Meşrutiyet'in ilânı ile gerçekleşen hürriyet ortamından yavaş yavaş uzaklaşmıştır.

1913 yılında çıkartılan bir kanun ile Matbuat Kanunu değiştirilerek, gazete çıkartılabilmesi belirli bir paranın depo edilmesine bağlanmış ve hükümetçe belirli durumlarda gazetelerin kapatılması hakkı tanınmıştır. Nihayet I. Dünya Savaşı başlayınca, 1914 yılında çıkartılan bir geçici kanunla, askerî konularda sansür olanağı kabul edilmiş ve ilan edilen sıkıyönetim süresince de bu kanuna dayanılarak, tüm yayınlar için sansür uygulanmasına başlanılmıştır.⁵¹

C- II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE BASININ KARAKTERİ

Bu dönemde basın, merkezî otorite ve saray yerine politikacıların kısılcasına düşmüştür. Bu durum iktidar yanlısı ve muhalif basın arasında polemiklerin yaşanmasına yol açmıştır.⁵²

II. Meşrutiyet döneminde basında politik cephe ve ideolojik cepheleşmeler netleşmiştir. İstanbul'da neşrolunan gazeteler üç kısma ayrılabilir:

1. Cemiyet Gazeteleri (Resmî, Gayri Resmî)
2. Hükümet veya Müstebitler tarafından satın alınmış gazeteler,
3. Tarafsız gazeteler,

⁵¹ Özek, a.g.e., s. 18.

⁵² Bardakçı, a.g.e., s. 100.

Politik bakımdan, İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf ve diğer fırkaların firmaları altında tepki görülmüştür.⁵³ Sosyal alanda ise basın aracılığı ile üç grubun temsilcileri mücadele etmektedir.

1. İslâmcı Grup: II. Meşrutiyet'in en kuvvetli siyasî fikir cereyanıdır. Batı'nın maddî alanda üstünlüğüne karşılık manevî alanda geri olduğunu, bunun da lâiklik rejiminden kaynaklandığını ileri sürdüler. Ünlü düşünürleri Babanzâde Ahmed Naim, Mehmed Akif, yayın organları da Sırat-ı Müstakim, daha sonra Sebil-ür Reşad ve Beyan-ül Hak gibi gazete ve dergilerdir.

2. Osmanlıcı Grup: (...) fikir ve yayınlarında Osmanlılığı esas aldılar. Dinî konularda İslamcı gruplara göre daha esnektirler. Rıza Tevfik, Tevfik Fikret, yayın organları Ali Kemal'in gazeteleridir. (İkdam Gazetesi)

3. Türkçü Grup: I. Jön Türk dönemindeki dağınık fikirleri toplayarak bir sistem haline soktular. Osmanlılığın bir siyasî organizasyon, olan devletin adı olduğunu, önce milletleşmenin gereğini savundular. Türkçü gruba göre, Milletleşmek Batılılaşmak değildir, diğer milletlerin seviyesine ulaşmaktır. Ancak, bu Batılılaşmaya mani de değildir.

Düşünürleri Ziya Gökalp, yayın organları Türk Yurdu ve Yeni Mecmua gibi dergiler, gündelik gazetesi Tanin ve yazarı da Hüseyin Cahid'tir.⁵⁴

Bu dönemde politik- ideolojik basın oluşumu yanında bazı gelişmelerde dikkati çekmektedir. "Köprülüzâde Mehmed Fuad'la metodlu ilim havasını taşıyan ilk makaleler yayınlandı. (...) Ayrıca gazeteler edebî ilaveler çıkardılar. Böylece edebiyatın her türlü gündelik tarihe ilave edildi.⁵⁵

⁵³ İskit, a.g.e., s.150- 192.

⁵⁴ İnuğur, a.g.c., s.315.

⁵⁵ İskit, a.g.c., s. 1913.

II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan bir diğer unsur da silahlı şiddetti. “Muhالیf gazeteciler köprü üzerinde öldürölüyorlar, canını kurtarmak isteyenler, mesela Hüseyin Cahid Yalçın Bey üstad gibi bazıları yabancı sefaretlere sığınarak hayatlarını kurtarmanın imkanlarını arıyorlardı. Bu basın rejiminin “kaba kuvvet basın rejimi”ne dönüşmesi idi. (...) Basın rejiminin nasıl olacağı ve uygulanacağına İttihat ve Terakki Merkezî Umumî karar veriyordu.”⁵⁶

Genel olarak bu dönem de bir taraftan I. Meşrutiyet dönemi basını devam ediyor, diğer taraftan basında eski iktidara karşı yoğun bir kampanya açılıyor, bunların yanı sıra İttihat ve Terakki yönetiminin Meşru iyeti ve otoritesini güçlendirecek gelişmeler yaşıyordu. Bu sebeplerle bu dönemde adeta bir kaos yaşandığı söylenebilir. Bu durumun ortaya çıkmasında basın rejimini oluşturan iki temel unsurdan birisi olan idari rejimin ön plana çıkması, ceza rejiminin yeterince işletilememesi rol oynamıştır. Böylece hukuk dışı uygulamalar ortaya çıkmıştır.

MÜTAREKE VE MİLLİ MÜCADELE BASINI

Sanayi ihtilalinden sonra sanayileşmiş devletler arasında meydana gelen emperyalist mücadelenin arasına sıkışan Osmanlı devleti, bu mücadelede Almanya'nın başını çektiği İttifak Devletleri'nin safında yer aldı. Kasım 1914 tarihinde girdiği Birinci Dünya Savaşı'ndan 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Ateşkes Anlaşması ile çekildi. Mondros Ateşkes Anlaşması'nın 7. Maddesine dayanan İtilaf Devletleri güvenlikleri bakımından gerekli gördükleri yerleri işgale başladılar. Bu işgal hareketi

⁵⁶ Bardakçı, a.g.e., s. 100-101. Bu dönemde Serbesti Gazetesi baş yazarı Hasan Fehmi, Sedayi Millet Gazetesi baş yazarı Ahmed Samim, Sehraş Gazetesi baş yazarı Zeki Bey ve Silah Gazetesi yazarı Hasan Tahsin öldürölmüştür. Bkz. İnuğur, a.g.e., s. 320-321.

karşısında İstanbul Hükümeti'nin çaresizliği hatta İtilaf Devletleri ile işbirliği yapmasına karşılık; 19 Mayıs 1919'da Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ile Türk İstiklâl Savaşı başladı. 1918 yılında başlayan ve 1923'te Cumhuriyet'in ilânına kadar devam eden bu süreçte basın İstanbul ve Anadolu'da yoğunlaşmıştır.

Mütareke yıllarında İstanbul basınından bir kısmı Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da yönettiği Kurtuluş Savaşı'nı destekliyor, bir kısmı Millî Mücadele'ye saldırıyor, bir kısmı da kararsızlık gösteriyordu. "Millî Mücadele'yi destekleyen gazetelerin başlıcaları: Celal Nuri İleri ve kardeşi Suphi Nuri İleri tarafından çıkarılan İleri; Necmettin Sadak, Kazım Şinasi Dersan, Falih Rıfkı Atay ve Ali Naci Karacan tarafından çıkarılan Akşam; Yunus Nadi tarafından çıkarılan Yeni Gün; Mehmed Asım Us ve Ahmed Emin Yalman tarafından çıkarılan Vakit gazeteleridir.⁵⁷ İstanbul basını içinde yabancı işgaline karşı en gür ses Memleket Gazetesi'nden çıkmıştır. "Ne Amerikan mandası isteriz, ne de Avrupa. Yalnız şunu biliriz ki; kul olmak için, ellere iş görmek için doğmadık."⁵⁸ İfadesi ve benzeri düşünceler bu gazetede sık sık vurgulanmıştır.

Bazı gazeteler İstanbul Hükümeti ve işgalci devletlerin de desteği ile sansürsüz bir şekilde Millî Mücadele aleyhinde yayın yapıyorlardı. Bu gazeteler şunlardı:⁶ İngiliz Muhipler Cemiyeti yöneticilerinden Sait Molla tarafından yayınlanan İstanbul; Refik Cevat yönetimindeki Alemdar; Ali Kemal tarafından yayınlanan Peyam-ı Sabah gazeteleridir. (...) Millî Mücadele aleyhindeki en ağır yazılar Ali Kemal tarafından yazılmıştır. Ali Kemal bu sebeple gittiği İzmir'de feci şekilde linç edilerek öldürülmüştür.

⁵⁷ İnüç, a.g.e., s. 337-339. Fuat Süreyya Oral, Vakit Gazetesi'ni Amerikan mandası yanlısı olarak gösteriyor. Bkz. Türk Basın Tarihi, Ank. 1967, s. 225.

⁵⁸ Fuat Süreyya Oral, Türk Basın Tarihi (1722-1922), Ank. 1967, s. 225.

Bu iki grubun dışında kalan ve çizgisini net bir şekilde koymayan gazeteler de vardı: Bu gazeteler de şunlardı: Talha ve Velid Ebuzziya yönetiminde yayınlanan Tasvir-i Efkâr (Tevhid-i Efkâr) zaman zaman Milli Mücadeleyi destekler nitelikte yayınlar yaptı. Ahmet Cevdet yönetiminde yayınlanan Yakup Kadri, Falih Rıfkı gibi Milli Mücadeleyi destekleyen genç yazarlara da zaman zaman yer veren İkdam; Peyami Safa ve Etem İzzet gibi yazarları barındıran bir akşam gazetesi olan Tercüman-ı Hakikat gazeteleridir.

Yukarıda sayılanların dışında Hüseyin Cahit Yalçın'ın yönetiminde çıkan Tanin gazetesi de İttihat ve Terakki Partisi'nin fikirleri ve havası egemendi. Hüseyin Cahit, mütareke döneminde tutuklanmış ve Malta'ya sürgün edilmiştir. Sebil-ür Reşad gazetesi, devlet denetimini ve ulusun toplum hayatında dinî esasları ön planda tutmuştur. Mehmet Akif, Babanzâde Naim, Ahmet Hamdi (Aksekili), İsmail Hakkı (İzmirli) önemli yazarlarıdır. Genel olarak Milli Mücadele'yi desteklemişlerdir. Ayrıca, 1921 Temmuz'unda Dr. Şefik Hüsnü denetiminde yayınlanan Aydınlık Dergisi Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi'nin yayın organı idi. Mustafa Kemal lehinde yayın yaparken, Sosyalist fikirleri savunmuştur. 12 Mart 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılmıştır.⁵⁹

Milli Mücadele sırasında Anadolu'nun İzmir, Balıkesir, Bursa, Konya, Kastamonu, Ankara, Adana, Sivas, Elazığ vs. illerinde çeşitli gazeteler yayınlanmıştır. Bu gazetelerden bazıları Milli Mücadeleyi desteklerken, bazıları İstanbul Hükümeti ve işgal güçleri yanında görüldü. Bu sebeple, Anadolu basınına da 1- Mili Mücadeleye öncülük eden, 2- Milli Mücadeleyi destekleyen 3- Milli Mücadeleyi yıpratmaya çalışan gazeteler olarak başlıca üç grup halinde incelemek mümkündür.

⁵⁹ İnuğur, a.g.e., s. 314-351.

1- Milli Mücadeleye öncülük edenler: Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin sözcüsü Osman Nevres'in başyazarlığını yaptığı Hukuk-ı Beşer gazetesi, Anadolu basınının düşmana karşı ilk direnişini başlatmıştır.⁶⁰ İrade-i Milliye 14 Eylül 1919'da Sivas'ta Mustafa Kemal tarafından Heyet-i Temsiliye adına çıkarılmış, yayın hayatına üç yıl devam etmiştir. Hakimiyet-i Milliye 10 Ocak 1920'de Ankara'da Anadolu ve Rumeli Müdafa-yı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal tarafından kuruldu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de yarı resmi organı sayılmıştır. Daha sonra Ulus adını almıştır. Öğüt gazetesi Selânikli Abdülgani Ahmet tarafından önce Afyonkarahisar, sonra Konya'da, 1921'den itibaren de Ankara'da yayınlandı.⁶¹

2- Anadolu'da yayın yapan bazı gazeteler de Milli Mücadeleyi destekleyen yayın yapmışlardır. Bu yayın organlarının başlıcaları şunlardır: Ses Gazetesi, 17 Ekim 1918'de Çantayzâde Hasan Basri tarafından Balıkesir'de çıkarıldı. Doğru Söz, İzmir'in işgalinden sonra Balıkesir'de Sındırgılızâde A. Bakır tarafından çıkarıldı. Manda fikrine karşı "Ya istiklâl ya ölüm" şeklinde iki yol olduğunu dile getirdi. İzmir'e Doğru; Vasıf Çınar, Esat Çınar ve Mustafa Necati tarafından 16 Kasım 1919'da Balıkesir'de yayınlandı. Kuva-i Milliye'nin Ege'deki sözcüsü durumundaydı. Yeni Adana; 25 Aralık 1918'de yedek subay Yozgatlı Avni ile Öğretmen Ahmet Remzi tarafından Adana'da yayınlandı.⁶² Açıksöz, 15 Haziran 1919'da Kastamonu'da Hüsnü (Açıksöz) tarafından kuruldu. Yazı kadrosunda Hasan Fehmi (Turgal), İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), Mehmet Akif (Ersoy) ve İsmail Habib (Sevük) vardı. Babalık; 29 Aralık 1910-1951 yılları arasında Konya'da çıkmıştır. Sahibi Yunus Mazhar idi.⁶³

⁶⁰ İnuğur, a.g.e., s. 352. Not: Osman Nevres 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkan Yunan Ordusu'na ilk kurşunu atmış ve şehit edilmiştir.

⁶¹ İzzet Öztoprak, Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını, Ankara-1981, s. 9-11.

⁶² İnuğur, a.g.e., s. 354-359.

⁶³ Öztoprak, a.g.e., s. 9-10.

Bu sayılanların dışında, Erzurum'da (Albayraklı), Amasya'da (Emel), Edirne'de (Ahali), Trabzon'da (İstikbal), Giresun'da (Işık), Samsun'da (Ahali), Antalya'da (Anadolu), Elazığ'da (Satvet-i Milliye), Maraş'ta (Kemal-i Milliye), Bolu'da (Dertli) ve (Türkoğlu), Artvin'de (Yeşil Yuva) gazeteleri de Milli Mücadeleyi desteklemişlerdir.⁶⁴

3- Bu gazetelerin dışında bazı gazeteler de Milli Mücadele'ye karşı işgalci kuvvetler ile işbirliği içinde yayın yapmışlardır. Bunların en önemlileri şunlardır: Ferda; Ali İlmî tarafından Adana'da 1918-1921 yılları arasında yayımlandı. Azınlıklardan yana bir yayın politikası izledi. İrşat; 1920 Ağustos' unda Ömer Fevzi tarafından Balıkesir'de yayımlandı. Zafer; Kastamonu'da Hürriyete itilaf yanlısı bir gazete olarak 17 Eylül 1919'a kadar yayımlandı.⁶⁵

Mustafa Kemal, ulusal davayı dünya kamuoyuna ulaştırmak ve yurt içinde halkı bu büyük amaca yöneltmek için daha TBMM açılmadan önce 5 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı'nı kurmuştu. Böylece:

1. Türk Kamuoyunu yanlış yönlere sürükleyerek ulusal birliği tehlikeye düşürmek amacıyla içten ve dıştan yapılmakta olan kışkırtma ve yalanlara karşı ulusu uyanık tutmak.

2. Ulusal Kurtuluşu sağlamaya yönelik karar ve girişimleri halka zamanında bildirmeyi de başarmıştır.⁶⁶

⁶⁴ İnuğur, a.g.e., s. 361.

⁶⁵ Öztoprak, a.g.e., s. 13. İrşat: Yunan Komutanlığının kontrol ve himayesi altında yayımlandı. Bkz. İnuğur, a.g.e., s. 362. Mütareke ve Milli Mücadele Basını ile ilgili olarak Fuat Süreyya Oral'ın Türk Basın Tarihi Ank. 1968 adlı eseri ile Ömer Sami Coşar'ın Milli Mücadele Basını (Tarih ve Basım Yeri yok) adlı eserinden daha geniş bilgi sahibi olunabilir.

⁶⁶ Öztoprak, a.g.e., s. 40-41.

MÜTAREKE VE MİLLİ MÜCADELEDE BASIN REJİMİ

16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgaline kadar mütareke basını Mehmet Vahdettin'in 5 Şubat 1919'da çıkardığı Matbuat Kararnamesi ile sansüre tâbi tutuldu.⁶⁷ İstanbul'un resmen işgali ile birlikte ikili bir basın sisteminin Türk basını üzerinde çöreklenmişliğini müşahede etmek mümkündür. Bir taraftan saray, diğer taraftan yabancı işgal kuvvetlerinin her birinin ayrı bir sansür idaresi basını basını olmaktan çıkarmışa benziyordu. Yalnız yabancı dildeki azınlık gazeteleri alabildiğine bir hürriyet havasının içindeydiler. Bu süre içinde bir basın rejiminden söz etmek mümkün değildir.

Milli mücadele safhasında Anadolu'da bir sansür mevcut değildi. Çünkü, Milli Mücadele sırasında siyasi iktidar, basını hiç bir zaman korkutacak bir varlık olarak anlamamış, aksine basının gücü olmadığı takdirde Milli Mücadele'nin kudretinden kaybedeceğini idrak edebilmiştir. Bu nokta, basın tarihimizin kendi kişiliğine özgü ender rastlanan niteliklerinden birisidir.⁶⁸

İstanbul'da basın anarşisi yaşanırken, TBMM'nin açılışından sonra basınla ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda 6 Mayıs 1920'de bir kararname çıkarılarak İstanbul gazetelerinin Anadolu'ya sokulması yasak edildi. Bir de Ankara'da "Matbuat ve İstihbarat Dairesi" kuruldu. 7 Haziran 1920'de bu dairenin kanunu çıktı.⁶⁹ Bu kurul, Avrupa basını arasında ulusal ve yasal hukukumuzu savunmaya yönelik yayın faaliyetinde bulunacak, dünya basınının sürekli inceleme ve izlemeyle olaylarını anlamaya çalışacak, ülke içinde zamanın gerekli kıldığı fikri ve psikolojik birliği sağlamak için her çeşit araçlardan yararlanarak uyarma

⁶⁷ Şapolyo, a.g.e., s. 269.

⁶⁸ Bardakçı, a.g.e., s. 102-106.

⁶⁹ Şapolyo, a.g.e., s. 269.

görevini yerine getirecek, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gazeteler yayınlatacak, Türk ve İslâm dünyasını ilgilendiren sorunlar hakkında herkes tarafından kolayca anlaşılabilir broşürler yazdıracak, her tarafta muhabirler bulunduracaktı.⁷⁰

Bu düzenlemelerle askeri ve siyasi planda yeni Türk devletinin kuruluş süreci yaşanırken, basının da önemini ortaya koyması bakımından dikkate değer. Böylece siyasi ve askeri planda Türk Milleti ile TBMM arasında sağlanan bütünlükte basın çok önemli bir rol oynamıştır. Siyasi otorite ile basın arasında olağanüstü şartlardan kaynaklanan bu uyumu bir daha görmek mümkün olmayacaktır.

D- CUMHURİYET DÖNEMİ BASINI (1923-1950)

a- ATATÜRK VE BASIN (1923-1938)

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuran Mustafa Kemal ATATÜRK, Türk milletinin modernleşme sürecini inkılaplar yoluyla hızlandırmaya çalışırken, âdeta bu amacına ulaşmada basının oynayabileceği rolü çok önceden sezmiştir. Çünkü, O'nun basına olan ilgisi Erkân-ı Harp yıllarına kadar uzanmaktadır. "Harp Okulu yıllarında iken memleket meselelerine olan ilgisi dolayısıyla Sultan Abdulhamid ve Meşrutiyet üzerine arkadaşları ile yaptığı tartışmalar, 1902 yılında girdiği Erkân-ı Harp Mektebi'nde hürriyetçi arkadaşları ile birlikte gizlice "El Gazetesi"⁷¹ çıkarmasına yol açtı. Bu, O'nun basına olan bakışında önemli bir gelişmeye yol açtı diyebiliriz. Nitekim, Trablusgarp Savaşı sebebiyle, İtalyanlara karşı İdris El Sunisi'yi desteklemek üzere Libya'ya giderken gazeteci Şerif Bey kimliğini kullanacaktır.⁷²

⁷⁰ Öztoprak, a.g.e., s. 42-43.

⁷¹ Doç. Dr. Fahrettin Kırzioğlu, "Türk İnkılap Tarihi", Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erz.1977, s.16.

⁷² Ceyhan Koç, "Tek Parti Döneminde Basın- İktidar İlişkileri (1929-1938)", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara-1993, s.24.

Osmanlı Devleti, İttifak devletleri safında yer aldığı Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmıştı. Bu yenilgi üzerine 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanınca; Atatürk Suriye'de bulunan Yıldırım Orduları Grup Karargâhı ile birlikte Adana'ya geldi. Daha sonra da 13 Kasım 1918 günü İstanbul'a intikal etti. Bu sırada İstanbul İtilâf devletlerince fiilen işgal edilmişti. Mustafa Kemal, İstanbul'a geldikten sonra, yakın arkadaşı Fethi Okyar ve Dr. Ferit ile birlikte Minber Gazetesi'ni yayın hayatına sokmuşlardır. Minber Gazetesi işgal döneminin ağır baskılarına 50 gün dayanabildi.⁷³

Mustafa Kemal, İstanbul'da işgal güçlerine karşı bir şey yapamayacağını gördükten sonra Anadolu'ya geçme kararı aldı. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak Millî Mücadele Dönemini başlattı. Bu mücadeleyi sürdürebilmesi için kamuoyu desteğini sağlamanın gereğini çok iyi biliyordu. Bu desteği sağlayabileceği en önemli kurumlardan birisi de basındı. İşte bu amaçla 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi'nden sonra, Yazı İşleri Müdürlüğünü Mazhar Müfit Kansu'nun yaptığı İrade-i Milliye gazetesini 14 Eylül 1919 yılından itibaren çıkarttı.⁷⁴

Mustafa Kemal, 20-22 Ekim 1919 da gerçekleşen Amasya görüşmesinden sonra 27 Aralık 1919'da Heyet-i Temsiliye ile birlikte Ankara'ya geldi. Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kararlarını millete duyurmak amacıyla Konya'dan getirilen baskı makineleri ile 10 Ocak 1920'den itibaren Hakimiyet-i Milliye gazetesini çıkardı. İlk sayısının başyazısı Mustafa Kemal tarafından kaleme alınmıştı. Sorumlu müdürlüğünü Recep Zühtü' nün yaptığı bu gazetenin adını bizzat Mustafa

⁷³ Koç, a.g.c., s.25.

⁷⁴ İnuğur, a.g.c., s.352.

Kemal koymuştur.⁷⁵ Gazete sadece iç kamuoyunu etkilemeye yönelik değildi. Dış haberlere de oldukça yer verilmişti. Bunlara tepki olarak kaleme alınan baş yazıların çoğunluğunu Hüseyin Ragıp yazmıştı.⁷⁶

Mustafa Kemal, kamuoyunu Millî Mücadele etrafında toparlayabilmek için millî bir basın oluşmasının gerekliliğini çok iyi biliyordu. Bu doğrultuda fikirlerini kamuoyuna ulaştırabilmek için hem Anadolu hem de İstanbul basınına zaman zaman demeçler vermiş gazetecilerle görüşmeler yapmıştır. Bu arada Millî Mücadelenin haklılığını dış kamuoyuna anlatabilmek için yabancı basınla da yakın ilişki kurmuştur. Bu amaçla Grace Ellison, Berthe Georges Gaulis, Claude Farrere gibi yabancı gazetecilerle görüşmüş Türk tezini onlar aracılığı ile dış kamuoyuna anlatarak, Batı basını ve kamuoyunda Millî Mücadele lehinde bir hava oluşturmaya çalışmıştır.⁷⁷

“Atatürk’ün basınla olan ilişkisi Mücadele döneminden sonra da devam etmiştir.(...) Atatürk’ün yakın çevresinde ve bir çok gazetecinin yer aldıkları, Atatürk’ün ilgi ve saygısına muhatap oldukları bilinmektedir.(...) Özellikle gazetelerin başyazarlarıyla yapılan görüşmelerde inkılaplar hakkında ayrıntılı açıklamalar, bizzat Atatürk tarafından yapılmıştır.”⁷⁸ Böylece inkılap hareketlerinin kamuoyuna mal edilmesinde basından yararlanma yoluna gitmiştir.

Türk milletinin modernleşme sürecinde basının çok önemli roller oynayabileceğini bilen Atatürk bunun basın hürriyeti ile gerçekleşebileceğine inanıyordu. Bu sebeple de, “Matbuat hiç bir veçhile tahakküm ve nüfuza tâbi tutulamaz.” Basın hürriyetinden doğan

⁷⁵ İnüçur, a.g.e., s. 353.

⁷⁶ Öztoprak, a.g.e., s. 12.

⁷⁷ Koç, a.g.e., s. 26.

⁷⁸ Koç, a.g.e., s.26.

mahzurların giderilmesinin yolu, yine basın hürriyetidir, kanaatindeyiz.⁷⁹ demiştir.

Tüm hayatı boyunca basınla olan ilişkisini devam ettiren Atatürk, ömrünün son zamanlarında Hatay meselesi ile uğraşırken yine basından yararlanma yoluna gitmiştir. Nitekim, “Atatürk Hatay sorunu konusundaki çözümün gecikmesi üzerine, hem hükümeti etkileyebilmek, hem de Fransız kamuoyunu harekete geçirip, hükümet üzerinde baskı oluşturmasını sağlayabilmek maksadı ile Vakit Gazetesinde bir seri makale yayınlamıştır. M. Asım imzası ile çıkan bu makalelerin gerçek yazarının Atatürk olduğu bilinmektedir.”⁸⁰

b- ATATÜRK DÖNEMİNDE BASIN MAVZUATI DÜZENLEMELERİ ve BASIN İKTİDAR İLİŞKİSİ

Cumhuriyetin ilanından sonra kabul edilen 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasi'ye Kanunu'nun 77. Maddesi basınla ilgili bir düzenlemedir. Bu maddede, “Matbuat kanun dairesinde serbesttir ve neşir edilmeden evvel teftiş ve muayeneye tabi değildir.”⁸¹ deniliyordu. Sözü geçen hüküm, 4 Nisan 1908 tarihli Kanun-ı Esasi'nin basın hürriyetine ilişkin 13. Maddesinin, hüküm itibarı ile, aynıdır. “(...) Bu çeşit hükümler basını yürütme gücü bakımından teminat altında bulundurmakla beraber, kanunlarla basın hürriyetinin tehdit edilebilmesine engel değildir.”⁸²

Nitekim Cumhuriyetin ilanından sonra Hilafetin kaldırılması İstanbul basını tarafından hoş karşılanmadı. Hatta, bir kısım İstanbul basını anlaşılabilir bir şekilde, Mustafa Kemal'in memleketin başına yeni bir diktatör olacağı korkusu içinde bulunuyordu. Devlet yeni kurulmuştu ve

⁷⁹ Ord. Prof. Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, M.E.B. Yayınları, İst.-1981, s.168-169.

⁸⁰ Koç, a.g.e., s. 27.

⁸¹ Dönmezer, a.g.e., s. 158.

⁸² Dönmezer, a.g.e., s.158.

1925 de Doğu isyânı patlak vermişti. Cumhuriyetin kurulması ile Orta Doğu'da kudretli bir Türkiye'nin varoluş emperyalist güçlerin endişelenmesine yol açmıştı. Bu sırada reformların gerçekleşmesi sürüyordu. Bu reformlar içte huzursuzlukların da artmasına yol açıyordu.⁸³ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası muhalefete başladıktan sonra liberal tezler ileri sürmesine rağmen, inkılapların yarattığı huzursuzluklardan yararlanmaya çalışıyordu. Diğer yandan eski İttihatçılar da iktidarı ele geçirme planları yapmaktaydılar. Bu durum ülkeyi bir iç kargaşaya doğru götürüyordu.

Bu gelişmeler üzerine siyasi otorite 4 Mart 1925 tarihinde "Takrir-i Sükûn Kanunu"nu çıkardı. Bu kanunun 1. Maddesine göre, "İrtica, isyana ve memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve tahrifat ve teşkilat ve teşebbüsat ve neşriyat-ı hükümet, Reisicumhurun tasdiki ile res'en ve idareten men'e mezundur. İşbu ef'al erbabını İstiklal mahkemesine tevdi edebilir."⁸⁴ deniliyordu. Böylece siyasi iktidara, belirli yayınları yasaklama yetkisi veriliyor, hatta belirli konularda yayın yapılması vatana ihanet olarak nitelendiriliyordu.

Takrir-i Sükûn Kanunu 4 Mart 1929 da yürürlükten kaldırıldı. 1925-1929 yılları arasında bazı gazeteciler gazetecilik hayatlarına ara vermişlerdir. Bunlar arasında Ahmet Emin Yalman ve Hüseyin Cahit Yalçın sayılabilir. "15 Ağustos 1925'te İstiklâl Mahkemelerince tutuklu bulunan gazeteciler, Reisicumhur Gazi hazretlerine affedilmeleri hakkında telgraf çektiler. (...) Telgrafın altında Suphi Nuri, Ahmet Emin, Ahmet Şükrü, Gündüz Nadir ve İsmail Müştak Beylerin imzaları bulunuyordu. Ahmet Emin ve Ahmet Şükrü, 14 Eylül 1925'te Elazığ İstiklal

⁸³ Bardakçı, a.g.e., s. 107-108.

⁸⁴ Ahmet Danışman, Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara-1982, s.7.

Mahkemesinde beraat ettiler. Gazi'ye telgraf çekenler de, haklarında kâfi delil vesika ve vicdanî kanaat bulunmadığı kararıyla beraat ettirildiler.”⁸⁵

“Tahrir-i Sükûn kanununun kalkması sonrasında basın alanında serbestlik havası esmeye başladığını görmekteyiz. Özellikle İstanbul basını bu konuda önderlik etmektedir. (...) Artık basın sesini yükselterek eleştirilerine devam etmektedir. 1930 yılı Ağustos ayı içerisinde Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması basında yeni bir havanın esmesine yol açmıştır. Fakat, sadece üç ay devam eden bu çok partili dönem içerisinde basının iktidara karşı almış olduğu bu tavır ve fırkanın feshinden sonra Menemen'de patlak veren ayaklanma, (...) basın iktidar ilişkilerinin gerginleşmesine yol açmıştır.”⁸⁶

Menemen olayından bir yıl kadar sonra, “1931 yılında ülkenin yönetiminde tek başına söz sahibi olan Cumhuriyet Halk Fırkası içerisinde otoriter bir rejimi bütün temelleriyle kurma isteğinin sonucu olarak Cumhuriyet döneminin ilk ve en çok tartışılan Basın Kanunu 1931 yılında kabul edildi. 25 Temmuz 1931 ve 1881 sayılı bu “kanun ilk şekliyle gazete çıkartmak için beyanname verilmesini yeterli görürken, 1933 yılında yapılan değişiklikle, mevkute yayınlanması belirli paranın depo edilmesi ve ruhsat alınması koşuluna bağlanmıştır.* (...) Matbuat Kanunu'nun en çok tartışılan ve eleştirilen hükmü ise, Kanunun 50. Maddesiydi. Bu madde “ memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyat” yapan mevkutelerin idarece kapatılması olanağını siyasal iktidara veriyordu.”⁸⁷

Bu kanun, 1929 yılında Tahrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükten kaldırılmasıyla ortaya çıkan hürriyet havasında, basının iktidara yönelik

⁸⁵ Fuat Süreyya Oral, Türk Basın Tarihi, C.II, Ank.-1984, s.124.

⁸⁶ Koç, a.g.e., s. 38-39.

* Basın hürriyetinin özünü ortadan kaldıran bu değişiklik, 1946 yılında kaldırılarak Kanunun ilk şekline dönüldü. Özek, a.g.e., s. 18.

⁸⁷ Çetin Özek, Türk Basın Hukuku, Fakülteler Matbaası, İst.-1978, s.18-19.

tenkidlerinin yol açtığı rahatsızlıkların arttığı bir ortam da çıkarıldı. Çünkü, artık basın sadece siyasi iktidarın kontrol altında kalmaktan kurtulmaya başlamıştı. Ne var ki, siyasi muhalefetin olmadığı bu ortamda, muhalif basının varlığını serbestçe sürdürebilmesi de mümkün değildir. Cumhuriyet Halk Partisi, 1881 sayılı Basın Kanunu'nu çıkararak, basını denetimi altına almış ve çok önemli bir muhalefet unsurunu büyük ölçüde etkisiz hale getirmiştir. Nitekim, meselâ; 1934 yılı içinde, "Cumhuriyet, Akşam, Son Posta ve Zaman Gazeteleri Vekiller Heyeti kararıyla 10 gün süre ile"⁸⁸ kapatılmışlardır.

Atatürk döneminde basın ile ilgili bir önemli gelişme de, Basın Birliği Kurma hareketidir.⁸⁸ Bu münasebetle 25 Mayıs 1935'de Ankara'da toplanan Kongre'ye 38 gündelik gazeteden 25, 78 gündelik olmayan gazeteden 23, 127 mecmuadan 16, Bakanlıklar ile ilgili kurumlarla, meslek gruplarından 33 ve çeşitli özel dergilerden 20 delege olmak üzere 117 kişinin katıldığı görülmüştür. Bu kongrede, basın ile Basın Genel Direktörlüğünün elbirliği ile çalışması, basının kültür yayma görev ve yolunun tayini, gazetecilik meslek ve gruplarının ilerleme ve yükselme yollarının araştırılması ve Basın Birliği'nin kurulması konuları üzerinde durulmuştur. Kongre, Basın Birliği'nin esasını kurmak ve kongreye ait işleri yürütmek üzere Falih Rıfkı Atay, Hakkı Tarık Us, Naşit Hakkı Uluğ, Rüştü Öktem, Mecdi Sayman, Nurettin Artam ve Kerami Kurtbay'dan müteşekkil bir heyeti seçti. (...) 3511 sayılı Basın Birliği Kanunu 27 Haziran 1938'de mer'iyete girdi. Böylece Türk gazeteciliği ile birlik meydana getirebilmiş oldu. (...) Türk Basın Birliği 1950 yılına kadar yaşamıştır."⁸⁹

Sonuç olarak, Cumhuriyet tarihimizin 1923 ile 1933 devresi Atatürk'ün iradesinin etkili olduğu bir dönemdir. Bu dönemin basın rejimini değerlendirirken ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış şartları dikkate almak

⁸⁸ Oral, cilt: III, a.g.c., s. 122.

⁸⁹ Oral, Cilt: 2, a.g.e., s.122-123-126.

gerekir. Bu dönemde basın-iktidar ilişkilerinde görülen otokratik yaklaşımlar, Atatürk'ün diktatoryal bir düzen kurma isteğinin sonucu değildir. Aksine O, ülkenin modern ve demokratik bir ortam içinde olmasını istiyordu. “Basın hürriyetinden doğacak sakıncalar yine basın hürriyeti ile önlenabilir” diyen bir liderin diktatoryal eğilimlere sahip olduğunu söylemek mümkün değildir.

c- İNÖNÜ DÖNEMİNDE BASIN-İKTİDAR İLİŞKİSİ (1938-1950)

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı ile başlayan devir, I. Dünya Savaşı'ndaki hesaplaşmanın yeniden ele alındığı ve yeni bir dünya savaşı rüzgarının sertleşmeye başladığı bir devirdi. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığından bir yıl kadar sonra patlak veren II. Dünya Savaşı Türkiye'yi çok tedirgin ediyordu. Çünkü, I. Dünya Savaşı sonunda çok ağır bir bedel ödenerek kurulmuş olan genç Türkiye Cumhuriyeti, yeni bir ateş çemberi içine düşmek, hatta parçalanmak tehlikesi ile karşı karşıya kalabilirdi. Bu durum, 1946 yılına kadar sürecek olan basın iktidar ilişkisini belirleyen en önemli unsurlardan birisi olacaktır. Siyasi iktidar savaş rüzgarlarının getirdiği olağanüstü şartlara dayanarak otoriter uygulamaları hayata geçirebilecektir.

II. Dünya Savaşı'nın olağanüstü şartlarından kaynaklanan ve 1946 yılına kadar süren bu dönemde otoriter basın rejimini güçlendirecek düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeler şunlardır: “ 1940 yılında Başbakanlık Matbuat Umum Müdürlüğü Kanunu yürürlüğe girdi ve Selim Sarper Umum Müdürlüğüne getirildi. Yıl sonunda da İstanbul'da Örfi İdare ilân edildi. Radyo yönetimi ve kuruluşu yeni bir kanunla Matbuat Umum Müdürlüğüne bağlandı. (...) 1941 yılında Türk Basın Birliği'nin I. Kongresi Ankara'da toplandı. Türk basınında gerçeği arama, haberde doğruluk ve resmî ilânların bu birlik eliyle dağıtılması esasları kararlaştırıldı. (...) Yine bu dönemde ithal güçlüğünden kaynaklanan kağıt

yetersizliği sebebiyle, (...) kağıt dağıtım işi Matbuat Umum M¼d¼rl¼đ¼ne verildi.”⁹⁰

Bu d¼zenlemeler basın ¼zerinde var olan sıkı denetimleri daha da arttırıcı unsurlar olmuştur. Zira, “ Ankara’nın hoşuna gitmeyen yayınlar Basın Yayın Genel M¼d¼rl¼đ¼ tarafından yasaklanıyor, gazeteler tepeden inme emirlerle kapatılıyor ve hatta Cumhurbaşkanı’nın resmini birinci sahifeden devletçe k¼c¼msenen bir k¼řesinde yayımlayan gazeteler, hemen susturuluyordu.”⁹¹

II. D¼nya Savaşından m¼tfevik devletlerin galip ¼ıkması, diğer bir ifadeyle diktat¼rl¼k ile y¼netilen mihver devletlerin mağlup olmaları T¼rkiye’yi de etkiledi. T¼rkiye, bu savaşta tarafsız kalma konusundaki direncine rağmen, “ (...) 1944’te mihver devletleriyle olan m¼nasebetlerini kesti ve Birleşmiş Milletlere ¼ye olabilmek i¼in 23 şubat 1945’te Almanya’ya savaş ilan ederek, 24 şubat’ ta Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzaladı. (...) Birleşmiş Milletler Anayasası’nı kabul etmekle T¼rkiye bu anayasanın demokratik prensiplerine uygun, daha h¼r bir rejime ge¼meyi taahh¼t etmiş bulunuyordu.”⁹² B¼ylece T¼rkiye’nin batıyla entegrasyon s¼reci yeni bir ivme kazandı. Bu s¼recin T¼rkiye’nin i¼ siyasi yapısına yansımaları da hemen g¼r¼lmeye başladı. Nitekim, Nuri Demirağ 18 Haziran 1945’te Milli Kalkınma Partisi adıyla bir parti kurdu. Bunu 7 Ocak 1946’da Celal Bayar’ın Genel Başkanlığında kurulan Demokrat Parti ve diğerleri izledi. Bu gelişmeler ile T¼rkiye’de ilk defa ger¼ek anlamda ¼ok partili parlamenter sisteme doğru ge¼iř başlamış oluyordu. 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan se¼imlerden sonra 46

⁹⁰ Oral, Cilt: II, a.g.e., s. 156-157.

⁹¹ Bardak¼ı, a.g.c., s. 113.

⁹² Prof. Dr. Kemal Karpat, T¼rk Demokrasi Tarihi, İst. Matbaası, İst.-1967, s. 126..

milletvekili çıkararak Demokrat Parti TBMM içinde yer alan ilk muhalefet partisi oldu.⁹³

Siyasi alanda muhalefet hareketleri gelişirken basın da bu konuda geri kalmadığı, hatta siyasi muhalefete öncülük yaptığı görüldü. Nitekim, daha CHP içinde DP'nin doğum sancıları yaşanırken; “ 1945 yazında Vatan ve Tan gazeteleri etrafında ortak bir muhalefet cephesi kuruldu. (...) Bu cephe CHP iktidarının basın hürriyeti, Cemiyetler Kanunu, Ceza Kanunu ve Polis Kanunu gibi konularda demokratik düzenlemelere zorlamaya başladı. Keza, muhalif gazete Vatan'ın başyazarı Ahmet Emin Yalman ile Halk Partisi' nin resmi organı Ulus'un başyazarı Falih Rıfkı Atay arasında, sonraları şahsi hakaretlere varan şiddetli siyasî polemik hem hükümeti, hem de hükümet adamlarını tenkitten duyulan korkuları dağıttı.”⁹⁴

Basının bu muhalefeti meyvelerini vermekte gecikmedi. Basın Kanununun 50. Maddesi, 13 Haziran 1946 tarihli 4935 sayılı Kanunla; “ Cumhuriyetin geçirdiği devrim ve müesseselerin genellikle tutunmuş olmaları ile artık tartışmaya konu olmayacakları gerekçesine dayanarak değiştirildi. Basın suçlarının bir kısmı affedildi. Gazete kapatma yetkisi hükümetten alınıp mahkemelere verildi.”⁹⁵ Böylece siyasi liberalleşmeye paralel olarak basın alanında da bir liberalleşme süreci yaşandı. Bu süreçte siyasi iktidarın basın üzerindeki otoritesi de yumuşamaya başladı. Yine, bu süreçte siyasî muhalefetle el ele veren basın Türk Demokrasi tarihinin en önemli değişimlerinden ve gelişmelerinden birisi olan DP iktidarının kansız bir şekilde gerçekleşmesinde önemli rol oynadı.

Kısaca, İnönü dönemi basın açısından oldukça talihsiz bir şekilde başladı. II. Dünya Savaşının getirdiği şartların etkisiyle siyasî iktidar, basın

⁹³ Feroz ve Bedia Turgay Ahmat, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, Bilgi Yayınevi I. Basım, İst.-1976, s. 16.

⁹⁴ Karpat, a.g.e., s. 131-132.

⁹⁵ Karpat, a.g.e., s. 139.

üzerinde ciddi bir denetim kurdu. Bu denetim, zamanla maksadını aşarak sert ve katı uygulamalar şeklinde görüldü. Ancak, II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle, dünyada esen liberalleşme rüzgarları Türkiye'yi de etkiledi. Bu etki ile Türkiye'de siyasî muhalefet oluşurken, muhalif basında gelişme imkanı buldu. Bu gelişmelerin sonucunda da CHP'nin 27 yıllık tek parti iktidarı sona erdi. Bu da Türk Demokrasisi ve basını bakımından yeni bir dönemin başlangıcı oldu.

II. BÖLÜM

BASIN İKTİDAR İLİŞKİSİ (1950- 1954)

II. BÖLÜM

BASIN İKTİDAR İLİŞKİSİ (1950-1954)

I. BASINLA İLGİLİ MEVZUAT DÜZENLEMELERİ (1950-1954)

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan ilk hür ve şaibelerden uzak seçimler sonucu D. P. İktidarı ele aldı. Türk demokrasi tarihinde ilk defa gerçekleşen bu kansız iktidar değişiminde basının da önemli rolü olmuştur. Zira siyasi liberalleşme ile basın hürriyeti arasında yakın bir ilişki vardır. CHP iktidarına karşı 1945 yılında muhalif partiler kurulurken; basın alanında da liberalleşme işaretleri görülüyordu. Nitekim, bu konu da liberalleşmenin ilk belirtisi 1944 sonbaharında kapatılmış olan üç muhalif gazetenin - Vatan, Tan, Tasvir-i Efkâr- 22 Mart' ta yeniden yayınlanmasına izin verilmesi olmuştur.⁹⁶

Basın hürriyetinin oluşturduğu rüzgarla yelkenini şişiren DP, iktidara geçer geçmez, üç ay gibi kısa bir süre içinde yeni Basın Kanunu'nu çıkardı. Bu kanun tasarısı geniş bir katılımı ve "Gazeteciler Cemiyeti temsilcileri ile mutabık kalınan esaslar"⁹⁷ çerçevesinde hazırlandı. 15 Temmuz 1950 tarihinde Matbaalar Kanunu ile birlikte TBMM tarafından kabul edildi.

A- 5630 SAYILI BASIN KANUNU*

Yeni Basın Kanunu' nun birinci bölümünde, genel hükümler başlığı altında; basının serbest olduğu, basılmış eserlerle bunların neşri bu kanunla yazılı hükümlere tâbi olduğu belirtilmektedir. Basılmış eserlerden

⁹⁶ Tarih ve Demokrasi, Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği Tanık Zafer Tunaya'ya Armağan, Cem Yayınevi, İst.1992, s.77.

⁹⁷ Cumhuriyet, 9 Temmuz 1950, Haber Başlığı.

* 15 Temmuz tarih ve 5630 sayılı Basın Kanunu için Bkz. Ek:1, Düstur, 3t. Cild 31, s.2234.

maksadın neşredilmek üzere Tabı (baskı) aletleriyle basılan veya sair her türlü vasıtalarla çoğaltılan yazılar ve resimler kastedilmektedir. Gazetelere, haber ajansları neşriyatına ve belli aralıklarla yayınlanan bütün basılmış eserlere bu kanunda mevkuteden , basılmış eserlerin herkesin görebileceği veya girebileceği yerlerde gösterilmesi veya asılması veya dağıtılması veya dinletilmesi satış ve satışa arzı neşir sayılmıştır. Fiilin ayrıca suç teşkil etmesi hali müstesna olmak üzere basın suçu neşir ile ortaya çıkar denilmiştir. Basılan her eserde o eserin neşir yeri ve yılı ve naşirin adları ve işyerleri gösterilir. İlân, tarife, sirküler ve tâbiin bu hükmün dışında tutulmuştur. Mevkuteler (gazete ve dergiler) de ayrıca basıldığı tarih ile sahibinin ve yazı işlerini fiilen idare eden mesul müdürün ve bunlar müteaddit ise idare ettikleri ile birlikte her birinin adları gösterilecektir. (Bkz. Md. 2, 3, 4.)

İkinci bölüm mevkute yayımı ile ilgilidir. Her gazete ve derginin bir sorumlu müdürü olması veya derginin muhtelif kısımları için ayrı ayrı sorumlu müdür bulundurulabileceği belirtilmiş ve sorumlu müdür de bulunması gereken şartlar açıklanmıştır. Bu şartlar:

1. Türk vatandaşı ve Türkçe okur yazar olmak;
2. 21 Yaşını bitirmiş bulunmak;
3. Türkiye'de ikametgah sahibi olmak ve oturmak;
4. Devlet memuru, asker veya ordu mensubu olmamak;
5. Mahsur veya amme hizmetlerinden memnu olmamak;
6. Ağır hapis, beş seneden fazla hapis cezalarından biri ile hükümlü olmamak;
7. Neşir tehdidi ile para ve menfaat temini, hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, emniyeti suistimal ve hileli iflas suçlarından biri ile hükümlü olmamak;
8. Muvakkaten amme hizmetlerinden memnuniyet, umumi emniyet nezareti altında bulundurulma veya sürgün cezasına mahkumiyet hallerinde bu ceza ve tedbirler infaz edilmiş olmaktır. (Bkz. Md. 5.)

Sorumlu müdürlükle yasama meclisi üyeliğinin aynı şahıs üzerinde birleşmesi yasaklanmıştır. (Bkz. Md. 6) Sorumlu müdür değiştiği takdirde yeni sorumlu müdürün imzasını taşıyan bir vasıta beş gün için içinde yeni müdüre iletilecektir. (Bkz. Md. 10)

Yabancıların gazete ve dergi çıkarması en büyük mahalli mülki amirin iznine bağlandı. Ayrıca sorumlu müdürün Türk vatandaşı olması, gazete ve dergi hangi dille çıkıyorsa o dili bilme zorunluluğu getirilmiştir. (Bkz. Md. 7.)

Gazete ve dergi çıkarılmasının izne bağlı olmadığı belirtilmekle birlikte;

1. Adını, neşir mevzuunu, ne vakitlerde çıkarılacağını ve idare yerini;
2. Sahibinin ve ayrı mesul müdür veya müdürleri veya kanunî temsilcisi varsa adını soyadlarını tâbiyet ve ikâmetgâhlarını gösterir bir beyanname verilmesi mecburidir. Bu beyannameye sahip tüzel kişi ise şirket mukavelesinin veya cemiyet tüzüğüne tasdikli bir örneği eklenir.

Beyanname mevkute sahibinin ve ayrı mesul müdür veya müdürleri varsa onların da imzasını ihtiva eder. (Bkz. Md.8.) denilmektedir. Beyanname ve eklerinin gazete ve derginin çıkarılacağı yerin en büyük mülki amire verileceği bildirilmektedir. (Md. 9) Dergi veya gazete sahibi ölürse yeni sahibi bir ay içinde beyanname vermek zorundadır. (Bkz. Md. 11) Gazete ve derginin her nüshasından ikişer tanesi yayının ertesi günü, yayının çıktığı yerin Cumhuriyet Savcısı ile en büyük mülki amirine iletilir. (Md. 12) Gazete ve dergilerde 18 yaşından küçük muhabir ve muhbir çalıştırılmaz. (Bkz. Md. 13.)

Üçüncü bölümde, mevkute sahibinin hakları düzenlenmektedir. Buna göre, beyannamenin verildiği tarihten itibaren bir yıl içinde mevkute neşredilmez veya mevkute neşrolunmaya başlandıktan sonra faaliyetine

beş yıl süre ile ara verilirse hükümsüz kalır. (Bkz. Md. 14.) Bir mevkutenin özel fedakarlıklarla elde edip yayınladığı haber, yazı ve resimler mevkute sahibinden izin alınmadıkça neşirlerinden 24 saat geçmeden başka mevkuteler tarafından yayınlanamaz. Özel fedakarlıklarla elde edilen yazı ve resimler için mevkute sahibinden izin almak mecburidir. (Bkz. Md. 15).

Dördüncü bölümde basın yoluyla işlenen suçlardan dolayı ceza sorumluluğu konusu düzenlenmiştir. (Bkz. Md. 16) Buna göre:

1. Mevkutelerle işlenen suçlarda, suç oluşturan yazıyı yazan veya resmi yapan kimse ile beraber sorumlu müdür de sorumlu tutulmuştur.
2. Mevkutelerde müstear ad kullanan veya remizli imza ile yayınlanan yazı ve resim sahiplerinin isimlerini sorumlu müdür açıklamak zorunda değildir. Ancak, suç teşkil eden bir durum olursa, bunların açık hüviyetlerini istenilen tarihten itibaren 24 saat içinde Cumhuriyet Savcısı'na bildirmek mecburiyeti vardır.
3. Sorumlu müdür suç teşkil eden haber, belge veya yazıyı mahiyetini bilmeden yayınlamış ise bunların sorumluluğunu yalnız haber, açıklama, belgeyi verene veya yazıyı yazana aittir.
Sorumlu müdür mevkute sahibi tarafından rızası alınmadan yayınlanan yazı ve resimlerden sorumlu değildir. Bu durumda ceza sorumluluğu yazı ve resmi yayınlatana aittir.
4. Mevkute tarifine girmeyen basılmış eserlerle suç işlenmişse ceza sorumluluğu suç teşkil eden eseri hazırlayan, yazan, tercüme eden ve düzenleyene; faili bilinmediği veya bu suç hakkında Türk mahkemelerinde dava açılmadığı veya kendisinin bilgi ve onayı dışında yayınlandığı hallerde yayınlanan, yayınlayan da belli değilse basımı yapana, bu da bilinmediği takdirde bilerek satana, dağıtana aittir.

Basın yoluyla işlenen suçlardan doğacak maddi ve manevi zararları cezaen sorumlu olanlarla birlikte mevkuteler de sahibi ve mevkute olmayanlar da yayınlayan silsile yoluyla tazmin ile mükelleftirler. (Bkz. Md. 17)

Basın suçlarından mahkum olanlar hakkında verilen kesin hüküm tamamen veya özetle aynı mevkutede ve eğer o mevkutede çıkmıyorsa masrafı hükümlüye ait olmak üzere başka bir mevkutede yayınlamaya hükmedilebilir.

Takibi şikayete bağlı hususlarda yukarıdaki hüküm şikayetçinin isteğine bağlı olarak uygulanır. (Bkz. Md 18)

Beşinci bölümde cevap ve düzeltme hakkı ile ilgilidir. (Bkz. Md. 19) Bir şahsın haysiyet ve şerefine dokunan veya menfaatlerini bozan yahut kendisi ile ilgili gerçeğe aykırı hareketler, düşünceler ve sözlerle açık veya kapalı şekilde bir mevkutede yapılan yayından dolayı o şahsın imzası ile gönderilecek cevap ve düzeltmeyi mevkutenin sorumlu müdürü metnine hiç bir açıklama ve işaret katmaksızın aynen ve tamamen yayınlamaya mecburdur.

Cevap ve düzeltmenin günlük gazetelerde alındığını takib eden üç gün, diğer mevkutelerde bu süre gözetilmek şartıyla en geç ikinci çıkacak sayıda, aynı sahife ve sütunda aynı puntolarla yayınlanması mecburidir. Cevap ve düzeltme, ilgili yazının miktarından uzun olamaz. Ancak, yirmi satırdan az olan yazıların cevabı yirmi satır olabilir.

Cevap ve düzeltme suç unsurları, yayın ile ilgisiz hususlar var ise ve yayının üzerinden üç ay geçmiş ise cevap ve düzeltme yayınlanmayabilir. Bunun sebepleri de yazı ile sulh ceza hakimliğine

bildirilir. Yargıç en geç 24 saat içinde kararını verir ve bu karara göre işlem yapılır.

Devlet daireleri, kamu kısımları ve tüzel kişiler tarafından gönderilen cevap ve düzeltmeler de aynı hükümlere tabidir. Cevap ve düzeltme hakkını kullanmadan ölen bir kimsenin hakkını varisleri kullanabilir.

Altıncı bölüm ceza hükümlerini düzenlemiştir. Bunu kanunun dördüncü maddesinin 1. Ve 2. Fıkralarında yazılı hususları göstermeyen tab'ı basıcı 25 liradan 100 liraya kadar hafif para cezasına çarptırılır. Yanlış beyanda bulunanlara 15 günden 3 aya kadar hapis veya 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası verilir. (Bkz. Md. 20)

Basın Kanunu'nun 9. Ve 11. Maddelerdeki hükümlere aykırı hareket edenler 15 günden 3 aya kadar hapse veya 200 liradan 1000 liraya kadar ağır para cezasına mahkum edilir. (Bkz. Md. 21.)

Gerçeğe aykırı beyanname veren kimse 3 aydan 6 aya kadar hapse ve 500 liradan 5000 liraya kadar ağır hapis cezasına mahkum edilir. (Bkz. Md. 22)

Onuncu maddede de yazılı değişikliklerin zamanında bildirmeyenler hakkında 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası hükmolünür. (Bkz. Md. 23.)

On ikinci madde hükmünü yerine getirmeyenler hakkında yayınlanan her nüsha için 10 liradan 25 liraya kadar hafif para cezası hükmolünür (Bkz. Md. 24.)

On üçüncü maddede yazılı şartı haiz olmayan kimseleri çalıştıranlar 200 liradan 500 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar. (Bkz. Md. 25)

On beşinci madde hükmüne riayet etmeyenler 200 liradan 500 liraya kadar ağır para cezasına çarptırılırlar. (Bkz. Md. 26)

On altıncı maddenin ikinci bendinde yazılı mecburiyete aykırı hareket edenler 3 aydan bir seneye kadar hapis ve 500 liradan 2000 liraya kadar ağır para cezasına çarptırılır. (Bkz. Md. 27)

On sekizinci maddede düzenlenen basın suçlarından mahkum olanlar hakkındaki hükmün yayınlanmaması halinde, “neşrin geciktiği her nüsha için 100 liradan 200 liraya kadar ağır para cezasına hükmolunur” (Bkz. Md. 28)

On dokuzuncu maddede düzenlenen cevap ve düzeltme hakkını ihlal edenler hakkında “ 200 liradan 1000 liraya kadar ağır para cezası (...) cevap ve düzeltmenin yayınlanması, (...) bu hükmün yerine getirilmemesi halinde her nüsha için 150 lira ağır para cezası hükmolunmuştur.” (Bkz. Md. 29)

Ceza davasına ait talep ve iddianamelerde kararların ve diğer her türlü vesika ve evrakın açık duruşmada okunmasından hazırlık ve ilk soruşturmalarda takipsizlik veya muhakemenin men'i kararı verilmesinden önce yayınlanması yasaktır.

Tahkikatın gidişi veya mahkemenin karar ve muameleleri üzerinde tesir yapabilecek her tür yayında bulunulması, (...) mahkemenin vereceği kararlar yasak edilebilir.

Ceza davasının başlamasıyla hüküm kesinleşinceye kadar yargıç ve mahkemenin hüküm ve kararlarıyla muameleleri hakkında mütalaa vermesi yasaktır.

Bu madde hükümlerine aykırı hareket edenler bir aydan altı aya kadar hapis ve 500 liradan 5000 liraya kadar ağır cezası ile cezalandırılırlar. (Bkz. Md. 30)

Yabancı memleketlerde çıkan basılmış eserleri Bakanlar Kurulu kararı ile men' edilmesine rağmen yurda sokan ve dağıtanlar, iktibas ederek yayanlar, " 3 aydan 1 yıla kadar hapis ve 500 liradan 5000 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar" (Bkz. Md. 31)

Okuyanları etki altında bırakacak şekilde intihar olayları ile ilgili resim ve haber yayınlayanlar, " 100 liradan 1000 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar". (Bkz. Md. 32)

Evlenmeleri kanunen yasaklanmış kimseler arasındaki cinsî münasebetlere dair yayın yapanlar hakkında, " 100 liradan 1000 liraya kadar ağır para cezasına hükmolünür" (Bkz. Md. 33)

Siyasî, iktisadi, ticari mevkutelerin sermayeleri devamlı veya geçici bütün gelir kaynaklarıyla basılan nüshalarının adedi ve bir nüshası elliden fazla abone yazılmış olanları isim, adres ve tabiiyetleri ve umumi abone yekünü ve basıldıkları matbaa ile olan hukuki münasebetleri noterlikçe tasdik edilmiş bir deftere kaydedilir.

Bu defter tutulmaz, yanlış veya noksan tutulursa, mevkute sahibi veya onun mümessili, " 3 aydan bir yıla kadar hapis ve 500 liradan 5000 liraya kadar ağır para cezasına mahkum edilir.

İlmî, edebî, fennî ve bediî mahiyette olan mevkutelerden yayınları itibarı ile siyasi, iktisadi ve ticari mahiyette neşriyata girişenler bir ve ikinci fıkralar hükümlerine tabidirler. (Bkz. Md. 34)

Yedinci bölüm, basın suçlarından dava süresiyle ilgilidir... günlük mevkutelerden üç ay ve diğer basılmış eserler hakkında 6 ay içinde açılmayan davalar dinlenmez. Kamu davasına konu olan yayınlarla ilgili olarak, izin ve kararın alınması için müracaat tarihi ile izin veya kararın verildiği tarih arasında geçen süre, dava süresi hesabına katılmaz. Bu süre 3 ayı geçemez.

Basın yoluyla işlenen ve takibi şikayete bağlı olan suçlarda ilk fıkrada yazılı süre, suçu kanun ile belli zaman aşımı haddini geçmemek şartıyla, işlendiğinin öğrenildiği tarihten başlar. (Bkz. Md. 35)

Sekizinci bölümde, basın davalarında uygulanacak usûl hükümleri açıklanmıştır. Buna göre:

.....ağır cezayı gerektiren davalara, bu nev'i davalara bakmakla görevli mahkemelerde ve diğerleri asliye ceza mahkemelerinde görülür. Üç ve daha fazla yargıç bulunan yerlerde (...) davalar en yüksek dereceli üç yargıcın iştirakiyle kurulacak toplu mahkemede görülür. (Bkz. Md. 36)

... zaruri sebepler dışında hazırlık soruşturması en çok bir hafta içinde bitirilir. (Bkz. Md. 37.) Bir suçta müşterek olanlardan biri... aleyhinde kamu davasının açılması veya müteakib bir davanın görülmesi önce izne veya karar alınmasına bağlı ise bunlar hakkındaki dava ve soruşturmalar diğerlerinden ayrılır... Ceza muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 200'üncü maddesindeki tevkif mecburiyetine müteallik olan hüküm uygulanamaz. (Bkz. Md. 39) Basın Kanunu'na giren ve basın yoluyla işlenen suçlara müteallik davalara Yargıtay'da diğer işlerden önce bakılır.(Bkz. Md. 40)

Son bölümde yayınlanmakta olan mevkutelerin sahip ve sorumlu müdürleri beş ve altıncı maddelerdeki yazılı şartlara sahip olmasalar bile mevcut sıfatlarını koruyabiliyorlar. Ancak beş gün içinde yeniden

beyanname vermek ve beşinci maddenin üçüncü bendinde yazılı şartı yerine getirmek zorundadır. (Bkz. Geçici Md. 1) Bu kanun yürürlüğe girmeden önce otuz yedinci maddede günlük mevkuteler hakkında dava açılması için gösterilen sürenin geçmesi halinde 1881 sayılı Matbuat Kanunu gereğince altı aylık süre bitmemiş ise yürürlük gününden itibaren bir ay içinde dava açılabilir. (Bkz. Geçici Md. 2)

B- 5681 SAYILI MATBAALAR KANUNU**

Basın Kanunu ile birlikte 15 Temmuz 1950'de Matbaalar Kanunu da kabul edildi. Bu kanunla;

Matbaa kurulacak yerin en büyük mülki amirine beyanname vermek mecburiyeti getirilerek, matbaa kurulması ona bağlandı. (M.K. Md. 1) Beyannamede yapılacak değişikliklerin beş gün içinde yine en büyük mülki amire bildirilmesi mecburiyeti getirildi (M. K. Md. 2) Matbaalar, bastıkları eserlerin ikişer nüshasını basımın sona erdiği günün mesai saatleri içinde buldukları yerin Cumhuriyet Savcısı ile en büyük mülki amirine vermeye mecbur tutulmuşlardır. (M. K. Md. 4) (...) lüzumlu beyanname verilmeden mevkutelerin matbaalarda basılması yasaklanmıştır. (M.K. Md. 5) Bir, iki, dört ve beşinci maddelerdeki hükümlere aykırı hareket edenler Türk Ceza Kanunu'nun 533. Maddesinde yazılı olan ceza ile cezalandırılırlar. (M. K. Md. 6) Gerçeğe aykırı beyanda bulunanlar (...) üç aydan bir seneye kadar hapis ve 500 liradan 5000 liraya kadar ağır para cezasına çarptırılırlar. (M.K.Md. 7)

C- 5680 SAYILI BASIN KANUNU'NUN TAHLİLİ

1950 seçimi sonunda meydana gelen iktidar değişimi, genel anlamda hürriyetçi yaklaşımları siyasi hayata taşımıştır. İktidar dışında akademik ve

** 15 Temmuz 1950 tarih ve 5681 nolu Matbaalar Kanunu için Bkz. Ek-2.

mesleki komisyonların çalışmaları ile hazırlanan kanun bu hürriyetçi atmosferde hazırlanmıştır.

Bu kanunla gazete ve dergi çıkarılması kolaylaştırılmış, bunların hükümet tarafından kapatılması ve toplattırılması uygulamasına son verilmiştir. Buna karşılık basın suçlarını düzenlemesi; para ağırlıklı olmakla birlikte hürriyeti bağlayıcı cezalara yer vermesi, cevap ve düzeltme hakkının kapsamlı bir şekilde ele alınması, mahkemelere gazete ve dergileri belirli suçlardan dolayı kapatma yetkisi vermesi, sınırlı da olsa 1881 sayılı Matbuat Kanunu'nun sürdürüldüğünün gösterir. Ancak, şu noktayı da gözden kaçırmamak gerekir. Yeni kanunla gazete ve dergileri kapatma yetkisi siyasi iktidardan alınıp, mahkemelere verilmiştir.⁹⁸ Bu nedenle yeni Basın Kanunu'nun çok köklü bir değişim sağladığını, basın hürriyeti yönünde çok önemli bir gelişme olduğunu belirtmemiz gerekir.

1950 Basın Kanunu, mevkute yayımını salt bildirimle bağlı tutarak ve izin sistemine yönelmeyerek, basın hürriyetinin en önemli bir gereğini gerçekleştirmiştir. Basının objektifliğinin sağlanması açısından mali kaynakları denetime bağlı tutulmuş ve dış kaynaklardan akça yardımı alması önlenmeye çalışılmıştır. (...) Basın suçlarının kovuşturulması da özel sisteme bağlanmakla beraber, bu özel düzenleme basın hürriyetini sınırlayıcı şekilde düzenlenmemiş, tam tersine hak düşümü süreleri kısa tutularak, basının devamlı baskı altında tutulması engellenmek istenmiştir. Cevap hakkının kullanılabilmesi için de yayının gerçeğe aykırılığı şartı aranmıştır.⁹⁹

Bilindiği gibi demokrasi sadece haklar ve hürriyetler rejimi değildir. Demokrasi aynı zamanda kişi ve kuruluşlara bazı sorumluluklar da yükler.

⁹⁸ 25. 07. 1931 tarih ve 1881 nolu Matbuat Kanunu, on altıncı fasıl Md. 50. Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazete ve mecmualar geçici olarak tatil olunabilir.

⁹⁹ Çetin Özek, Türk Basın Hukuku Fakülteler Matbaası, İst.- 1978, s. 19-20.

Böylece hak ve hürriyetler bir disiplin altına alınır. 5860 sayılı kanun basın hürriyetini büyük ölçüde genişletirken, basına düşen sorumlulukları da düzenlemiştir. Bu düzenlemenin en önemlisi de, basın suçlarından doğan ceza sorumluluğudur.

Basın suçlarındaki yeni sorumluluk sisteminin amacı Kanun'un gerekçesinde şöyle anlatılmıştır: “ Hür olan basın ve yayının, kanunun tayin eylediği hallerde sorumluluğu yüklenmesi lüzumlu ve zaruridir. Basın ve yayın konusunda “hürriyet” ve “mesuliyet” yek diğerini tamamlayan, esaslı mefhumlardır. Basındaki mesuliyet, hukuku müştereklerdeki mesuliyetten tamamıyla farklıdır. Zira basın suçlarının tekevvününde bir özellik diğer tabirle istisnai bir hal mevcuttur. Bu itibarla basın suçlarına maksur olmak üzere hukuku müşterekeden tamamıyla ayrı özel bir mesuliyet rejimi kabul edilmiştir.” Gerekece, sorumluluk sisteminin, İsviçre Ceza Hukuku' nun 27. Maddesindeki sorumluluk sisteminden faydalanarak hazırlandığı ve Türkiye'nin koşullarının da dikkate alındığı belirtilerek, dönemsel yayınlarla, işlenecek suçlardan doğacak sorumluluğun, gerçekten basın suçunu işleyen kişilere yüklenmesinin amaçlandığı, bu kişinin de dönemsel yayının insiyatifini elinde bulunduran yazıları denetimden geçiren, yayın politikasını yönlendiren ve yazı işlerini fiilen idare eden, sorumlu müdür olduğu söylenmiştir.¹⁰⁰

D- 5680 SAYILI BASIN KANUNU'NUN BASINDAKİ YANKILARI

1881 sayılı basın kanunu ve uygulamaları 1950 seçimlerinden önce basında hayli tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar kanaatimce 5680 sayılı Basın Kanunu'nun hazırlanmasında etkili olmuştur. Bu nedenle önce bu konu ile ilgili basında yaşanan tartışmalara bakmakta fayda vardır.

¹⁰⁰ Dr. Adem Sözüer, Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İst. 1996, s. 62-63.

Mümtaz Faik Fenik, “İyi bir seçim kanunu, iyi bir matbaat kanunu ile beraber yürür. (...) Matbuat kanunu ağırlığını devam ettirdiği müddetçe, bundan adalet kadar millî iradenin tecellisi imkanları da müteessir olacaktır. (...) Matbuat kanunu basın hürriyetini temin etmekten başka, matbuat davalarının tek hakime değil, hiç olmazsa üç kişilik bir hakimler heyetine vermelidir.”¹⁰¹ Diyerek; seçim kanunu ile birlikte yeni bir basın kanunu hazırlanmasını, bu kanun hazırlanırken de basın suçları ile ilgili davalara daha objektif olarak bakılmasını istiyor. Basın hürriyeti ile millî irade arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekiyor. Selim Ragıp Emek, Mümtaz Faik Fenik ile Bursa milletvekillerinden Muhittin Baha Pars arasında meydana gelen tartışma sonunda cezaevine atılmasını üzücü bir olay olarak değerlendiriyor.¹⁰² Bu olay siyasî otoritenin basın üzerindeki baskısını ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

5680 sayılı Basın Kanunu, tasarı aşamasında iken görüşlerini açıklayan Ord. Prof. Vasfi Raşit Seviğ, “tasarıda matbaa suçlarına dair olan ve tenkid tarzlarına ait bulunan hükümler de asla tatmin edici olmadığı gibi basının da aleyhinedir. Basın çok önemli bir iktisadî teşebbüs haline gelince, cezalarında iktisadî olmasını iktiza ettirir.(...) Gazeteciler Cemiyeti'nin hazırladığı layihada basın suçları kafi derecede tayin, tehdit ve tarif edilmemiştir”¹⁰³ diyor. Basın suçlarına hapis cezası yerine para cezası verilmesini ve basın suçlarının kapsamının yeterince ortaya konulmasını istiyor.

Abidin Daver; basın hürriyetinin genişletilmesi yönündeki isteklerinin siyasi otoriteyi rahatsız etmemesi gerektiğini, amaçlarının bir basın tahakkümü yaratmak amacı taşımadığını söylüyor. Bunun demokrasimizin

¹⁰¹ Mümtaz Faik Fenik, “Emniyetli Seçim ve Basın Kanunu” Zafer 28 Ocak 1950.

¹⁰² Selim Ragıp Emek, “Mümtaz Faik Hadisesi” Son Posta, 8 Mart 1950.

¹⁰³ Ord. Prof. Vasfi Raşid Seviğ, “Basın Kanunu”, “Basın Suçları”, Kudret, 12-13 Temmuz 1950.

gelişmesi bakımından önemine işaret ederek; “Basın hür olmak istiyorsa, bu hürriyeti memleketin ve demokrasinin yüksek menfaatleri için istemektedir.”¹⁰⁴ Diyor. Bu yazısı ile devlet rejimi ile basın rejimi arasındaki ilişkiye dikkat çekiyor. Şevket Rado ise Yeni Basın Kanunu yürürlüğe girdikten sonra yazdığı bir makalesinde konuya daha geniş ve daha da açık bir şekilde yaklaşarak; “Bizde zümreler henüz organize değildir. Muayyen endişelerle kurulmuş siyasi teşekküller yoktur. Hatta iki partinin programları arasında derin farklar mevcut değildir. (...) bizdeki meslek teşekkülleri mensuplarına bir noktai nazar telkin edecek kuvvette değildir. (...) Muayyen meseleler karşısında halka bir düşünce telkin etmekte en mühim rolü bizde gazeteler oynamakta ve böylece efkâr-ı umumiyeyi bizzat hazırlamaktadırlar. (...) Memleketimizde efkâr-ı umumiyenin teşekkülünde matbuatın rolü bu derece mühim olduğuna göre dikkatli bulunmak belki de siyasi partilerden ziyade matbuata düşen bir vazife oluyor.”¹⁰⁵ Diyerek; basının kamuoyu oluşturmakta ve dolayısı ile demokrasinin gelişmesi noktasında oynadığı role işaret etmekte ve büyük sorumluluğuna da dikkat çekmektedir.

Peyami Safa, “Bakışlar” köşesinde yayınlanan makalesinde, “Hür olmak bir gazetenin ne kadar hakkı ise doğru olmak da o kadar vazifesidir. İyi bir basın kanunu ikisini de emniyet altına alır. Yeni Basın Kanunu, bir gazetenin hakları kadar vazifelerini de iyi tayin etmeli, bu memlekette basın ahlâkının hem kurucusu, hem de koruyucusu haline gelmelidir.”¹⁰⁶ basın kanunu çıkarmak hususunda gösterdiği tehalükün hikâyesi matbuat tarihinin en şerefli sahifelerini teşkil edecektir.”¹⁰⁷ Derken; Nadir Nadi, “ (...) yeni Basın Kanunu, hazırlanışında ol oynayan zıt şartlara rağmen eskisine kıyasla ileri bir adım sayılır. Biz bu adımı yeterli bulmuyoruz ve geçireceğimiz tecrübelerin ışığında tam mânâsı ile bünyemize elverişli

¹⁰⁴ Abidin Daver, “Matbuat Hürriyeti”, Cumhuriyet 13 Temmuz 1950.

¹⁰⁵ Şevket Rado, “Bizde Matbuatın Rolü”, Akşam, 2 Eylül 1950.

¹⁰⁶ Peyami Safa, “Basın Kanunu İçin”, Ulus, 19 Şubat 1950.

¹⁰⁷ Şevket Rado, “Yeni Basın Kanunu”, Akşam, 17 Temmuz 1950.

demokratik bir basın kanununa kavuşacağımızı umuyoruz”¹⁰⁸ diyerek, yeni Basın Kanunu’ nun ileri bir adım olduğunu ve demokrasimizle birlikte gelişeceğine işaret ediyor.

Yeni Basın Kanunu’ na az da olsa karşı çıkanlar da vardı. Sedat Simavi, “ (...) Biz bidayetten beri Türk gazetelerine mahsus bir matbuat kanunun lüzumsuzluğuna iddia ettik ve suçlarımız ceza kanunu vasıtasıyla halledilmesini, gelen geçen bütün hükümetlerden istedik. (...)”¹⁰⁸⁻² diyor. Buna karşılık Ord. Prof. Vasfi Raşid Seviğ ise, (...) “umumi ceza kanunu cezanın şahsi olması, cezanın şahsiyeti esasına dayanır. Binaenaleyh elbirliği ile çıkan, müşterek bir eser olarak vücuda getirilen gazete suçları için bir isnad tarzı bulmak iktiza eder. Bu da özel bir matbuat kanunun vücudunu icab ettirir.(...)”¹⁰⁹

Görüldüğü gibi Basın Kanunu ile ilgili tartışmalar, basın hürriyeti temeline dayandırılmakta ve demokrasimizin gelişmesi ile basın hürriyeti arasında bir ilgi kurmaktadır. Hatta bu konuda basının en az siyasi partiler kadar sorumluluk taşıdığı ifade edilmektedir. Sosyo- ekonomik ve kültürel temeli zayıf Türk demokrasisi bakımından bu yaklaşım son derece sağlıklı bir şekilde yerine getirebileceği sonucunu akla getirmektedir. Ya da basın bu sorumluluğu yerine getirirken nelere dikkat etmelidir. Bu yaklaşım sonunda basın katılımcı demokrasinin gelişmesine katkı yapabileceği gibi, aydınlar despotizminin gelişmesine de yol açabilir. Otoriteler yönetimden, hürriyetçi yönetime doğru rota çizen D.P.’ nin yeni bir basın kanunu ile basın hürriyetini genişletmesi adeta bir mecburiyetti. Ancak kuruluşundan itibaren siyasi otoritenin bir meşrutiyet aracı olarak kullanmaya çalıştığı ve gerektiğinde susturduğu basın bir süre sonra D.P. iktidarı tarafından da basın hürriyetini daraltıcı girişimlere muhatap olacaktır. Buna rağmen yeni

¹⁰⁸ Nadir Nadi, “Yeni Basın Kanunu”, Cumhuriyet, 19 Temmuz 1950.

¹⁰⁸⁻² Sedat Simavi, Bizim Kanunumuz, “Hürriyet”, 20 Temmuz 1950.

¹⁰⁹ Ord. Prof. Vasfi Raşid Seviğ, “Yeni Basın Kanunu”, Kudret, 20 Temmuz 1950.

Basın Kanunu' nu Türk demokrasisi bakımından önemli bir adım olarak görmek gerekir. Genel anlamda hürriyetçiliğin sosyo-ekonomik ve kültürel temeli oluştuğça siyasi otoritenin bu girişimleri de gittikçe azalacaktır. Türk demokrasisi ve basını birlikte bu tecrübeyi yaşayacaklardır. Zaten siyasi otorite ile basın arasındaki mücadelenin tamamen ortadan kalkacağını düşünmek fazla ütöpik bir yaklaşım olacaktır.

E- BASIN KANUNU'NU DEĞİŞTİREN KANUNLAR (1950-1954)

İncelediğimiz dönem içinde (1950-1954) Basın Kanunu'nu değiştiren iki kanun çıkarılmıştır. Bunlardan birisi 21 Ocak 1953 tarihinde 6026 sayılı kanundur. Bu kanunla Basın Kanunu'na "Ek Madde" ilâve edildi. Diğeri 9 Mart 1954 tarih ve 6337 sayılı kanundur. Bu kanunla da Basın Kanunu' nun 36. Maddesi değiştirildi.

21.1.1953 Tarih ve 6026 sayılı Kanunla Basın Kanunu'na eklenen "ek madde gereğince"; Devlet daireleri müesseseleri de mevkuteler yayımlanabilir. Böylece devlet daireleri, her türlü kamu müesseseleri, iktisadi devlet teşebbüsleri mevkute çıkarmak hakkına sahiptirler. Böylece çıkarılacak mevkuteler (...) Basın Kanunu'nun basın yoluyla işlenen suçlar, cevap ve düzeltme hakkıyla ilgili hükümlerine tabi bulunmaktadır. (...) Ancak bu mevkuteleri doğrudan doğruya idare etmekle vazifeli olarak bir kimsenin tayin edilmesi ve mevkutenin üstüne bu kimsenin adının yazılması lazımdır. Bu kişi yönünden, basın suçu dolayısıyla, sorumluluk halinde Memurin Muhakematı Hakkındaki Kanun' un hükümleri uygulanmaz.¹¹⁰

9 Mart 1954 tarih ve 6337 sayılı kanunla, Basın Kanunu' nun 36. Maddesi şu şekilde değiştirilmiştir:

¹¹⁰ Sulhi Dönmezer, Basın Hukuku (3. Bası), Sulhi Garan Matbaası, İstanbul-1968, s. 247.

“Bu kanunda yazılı olan basın yoluyla işlenmiş bulunan bütün suçlardan ötürü sivil şahıslar hakkında ağır cezayı gerektiren davalar ağır ceza mahkemelerinde ve diğerleri asliye ceza mahkemelerinde görülür.

Üç veya daha fazla hakim bulunan yerlerde asliye ceza mahkemelerinin görevine giren davalar en yüksek dereceli üç ceza hakiminin iştirakiyle kurulacak toplu mahkemede görülür. Derecede eşitlik halinde kıdeme bakılır.

Bu suretle kurulacak toplu mahkemede hakimlerin en yüksek derecelisi ve derecede eşitlik halinde kıdemlisi, başkanlık eder.

Basın mahkemesini teşkil eden ceza hakimlerinin, mazeretleri, izinli bulunmaları vesair sebeplerle davaya bakmamaları veyahut mahkemenin münhasıran ceza hakimlerinden teşkili mümkün olmayan yerlerde; o yerlerde bulunan en kıdemli hukuk hakimleri bu mahkemeye iştirak ederler.¹¹¹

6026 sayılı kanunla, Basın Kanunu’na “ek madde” konulması ile devletin ayrıcalıklı mevkiye yayınlamasına imkan hazırlamıştır. Bu siyasi otoritenin muvafık (iktidar yanlısı) basına ilaveten kendi meşruiyetini güçlendirmek çabasının bir ürünüdür. Osmanlı Devleti’ndeki vak’anüvistçiliğin daha modern bir şekilde devamıdır. Dahası muhalif (iktidar karşıtı) basın karşısında güçlenmek ve onu kendi otoritesi altına almak çabasıdır.

6337 sayılı kanunla, Basın Kanunu’ nun 36. Maddesi değiştirilerek, sivil şahıslara karşı işlenen basın suçlarına ağır ceza mahkemelerinde bakılması sağlanmıştır. Bu düzenleme, 6026 sayılı kanunla ulaşılmak istenen amaçların daha ileri bir adımını oluşturmaktadır. Her iki

¹¹¹ Bkz. 17Mart 1954 tarih ve 8660 sayılı Resmi Gazete Düstur Cild 35, s. 1455.

düzenleme basın hürriyeti bakımından “(...) bir geriye dönüşün basın hürriyetini sınırlama eğiliminin somut örnekleridir.”¹¹²

F- KANUNLARLA DOĞRUDAN BASIN HÜRRİYETİNİ SINIRLANDIRAN DİĞER DÜZENLEMELER

1950-1954 yılları arasındaki siyasi otoritenin basın hürriyetini sınırlandırıcı çabaları, Basın Kanunu değişiklikleri ile sınırlı kalmamıştır. Doğrudan veya dolaylı olarak basın hürriyetini sınırlandırıcı bir çok düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelerden basın hürriyeti ile doğrudan ilgisi olması bakımından ikisi çok önemlidir.

Bunlardan birincisi 7 Mart 1954 Tarih ve 6329 sayılı kanunla, T.C.K.’ nun 161. Maddesine iki fıkra eklenmesidir. T. C. K.’ Nun 161. Maddesi, savaş gibi olağanüstü durumlarda, kamuoyunda telaş ve heyecan uyandıracak asılsız, abartmalı, özel maksada dayanan haberlerin yayılması ve nakledilmesi veya milli menfaatlere zarar veren faaliyetlere ağır hapis ve para cezaları getirilmişti. Eğer suç; propaganda askeri kaynaklara dayandırma, yabancılarla işbirliği veya düşmanla anlaşma yoluyla işlenmişse cezalar ağırlaşıyordu.¹¹³

6329 Sayılı Kanunla T.C.K.’ nun 161. Maddesine şu fıkralar eklendi:

“ Harp zamanında düşman karşısında milletin mukavemetini tehlikeye maruz kılacak kambioların tedavül kıymetini düşürmeye veya resmi veya hususi kıymetli evrakın piyasası üzerinde bir tesir yapmaya matuf hareketlerde bulunan kimse beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis ve üç bin liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasıyla cezalandırılır.

¹¹² Özek, a.g.e., s.20.

¹¹³ Türk Ceza Kanunu, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, Yarı Açık Cezaevi Matbaası, Ankara-1984, s. 72.

Eğer fiil suçlu tarafından bir yabancı ile anlaşma neticesi yapılmışsa, ağır hapis cezası on seneden ve düşmanla anlaşma neticesi işlenmişse on beş senden aşağı olamaz.

Sulh zamanında ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak şekilde asılsız, mübalağalı veya maksadı mahsus müstenid havadis veya haber yayan veya nakleden veya milli menfaatlere zarar verecek her hangi bir faaliyette bulunan kimse (6) aydan (2) seneye kadar hapis ve (500) liradan (5000) liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır.

Eğer fiil, suçlu tarafından bir yabancı ile anlaşma neticesi işlenmişse hapis cezası (1) seneden, ağır para cezası (1000) liradan aşağı hükmeolunamaz.

Yukarıdaki fıkralarda yazılı cümlelerin takibi izne bağlı olmayıp bu nevi cürümlere müteallik davalar umumi mahkemelerde görülür.”¹¹⁴

6329 sayılı kanun ile savaş şartları için çıkarılan T.C.K.’ nun 161. Maddesinin kapsamını barış zamanını da içine alacak şekilde genişletildi. Askeri mahkemelerin yetki ve sorumluluk alanına giren T.C.K.’ nun 161. Maddesi ile ilgili suçlar, muhalefetin çabası ile genel mahkemelerin de yetki ve sorumluluk alanına sokulmuştur. Böylece T.C.K.’ nun 161. Maddesi, siyasi otoritenin basın üzerindeki bir baskı aracı haline getirilmiştir.

Basın hürriyetini sınırlandıran bir diğer ve önemli düzenleme de 9 Mart 1954 tarih ve 6334 sayılı “Neşir yoluyla veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkında kanun” dur.

¹¹⁴ Bkz. 16 Mart 1954 Tarih ve 8659 sayılı Resmi Gazete, s. 8645.

Bu kanunla; kişilerin namus ve şeref ve haysiyetine tecavüz ve hakaret, itibar, şöhret ve şerefe zarar verecek suçlama, özel ve aile hayatının teşhir edilmesi gibi suçlara (6) aydan (3) seneye kadar hapis, (1000) liradan (10.000) liraya kadar para cezası getirildi. Bu suçlar resmi sığata sahip olanlara karşı işlenmişse, ceza üçte birden yarıya kadar arttırılıyordu. (Md. 1) Birinci maddede yazılı suçlar şikayete bağılı olmadan takibata tabi tutacaktı. (Md. 2) Devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak yayın yapanlara (1) seneden (3) seneye kadar hapis ve (2500) liradan aşığı olmamak üzere ağır para cezası getirildi. (Md.3) Suçların tekrarlanması halinde cezalar bir misli arttırılıyordu. (Md. 4) Suçlulara verilecek para cezasının beş misli de mevkute sahibinden, 6183 sayılı “Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun” hükümlerine göre tahsil edilecektir.(Md. 5)***

Açık bir şekilde görülüyor ki, 6334 sayılı kanun gerçekten basın hürriyetini sınırlama noktasında kapsamlı bir düzenleme getirmiştir. Basın, hem ağır mâli, hem de ağır hapis cezası tehdidi altında faaliyet göstermek durumunda kalmıştır. Basının en temel hakkı olan, siyasi otoriteyi tenkid hakkı, bu kanunla ağır bir darbe almıştır.

6329 ve 6334 sayılı kanunlar ile basın suçları yaratılmıştır. “(...) Yaratılan basın suçları, “yalan haber ve havadis yayınlamak suçu”, “resmi sıfatı haiz olanlar hakkında suizanı davet edecek neşriyatta bulunmak”, suiniyetle ve maksadı mahsusa müstenid yayında bulunmak” suçlarıydı.”¹¹⁵

*** 9 Mart 1954 Tarih ve 6334 Sayılı “Neşir Yoluyla veya Radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkında kanun” için Bkz. Ek. 3.

¹¹⁵ Özek, a.g.e., s.20-21 Not: Çetin Özek’ in ifade ettiğı gibi (Çetin Özek, Türk Basın Hukuku, Fakülteler Matb. İst. -1978, s.20) basın suçları sadece 6334 sayılı kanunla değil, 6329 sayılı kanunla da yaratılmıştır.

G- BASINDA ÇALIŞTIRAN VE ÇALIŞANLARLA İLGİLİ DÜZENLEMELER

1950-1954 yılları arasında bu konu ile ilgili iki düzenleme yapılmıştır. Bunlardan ilki 13 Haziran 1952 tarih ve 5953 sayılı “Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun”dur. Bu kanunla, basın çalışanları ile çalıştıranları arasındaki ilişkiler düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre; işyeri açma bildirimi zorunlu hale getirildi. Gazeteci ile çalıştıran arasında sözleşme, sözleşmenin feshi, terfi, çalışma süreleri ve izinler tazminat, dini bayramlarda gazetelerin nasıl yayınlanacağı esaslara bağlandı.¹¹⁶

Basın çalışan ve çalıştıranları ile ilgili ikinci düzenleme, 12 Şubat 1954 Tarih ve 6253 Sayılı “ Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkındaki Kanununun 10, 15, 17, 20 ve 28. Maddelerini değiştirilmesine ve Aynı Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun” gerçekleştirilmiştir.

5953 Sayılı Kanununun 10 maddesinde, mesleğe yeni girenlerin 3 ay olan tecrübe süresi 1 ay indirildi. Aynı kanununun 20. Maddesinde yapılan değişiklikle dini bayram günlerinde gazete yayınının esasları belirlendi. 28. Maddede yapılan değişiklikle, değişen 20. Maddedeki esaslara uymayan gazetelere ağır para cezası getirildi. Ek maddeler ise; fazla çalışma saatleri gazete çalışanına ödenecek ücretle, asgari ücretin esasları belirlendi. Ek maddelerdeki düzenlemelere uymayan çalıştıranlara ağır para cezaları getirildi.¹¹⁷

¹¹⁶ Bkz. 23 Haziran 1957 tarih 8140 sayılı resmi gazete. 16 Mart 1954 Tarih ve 8659 sayılı Resmi Gazete. (Düstur) Cild. 35. S. 1444.

¹¹⁷ Bkz. 19 Şubat 1954 Tarih ve 8640 Sayılı Resmi Gazete.

Bu düzenlemelerle basın çalışanlarının hakları güvence altına alınırken, çalıştıranlara da yükümlülükler getirmiştir. Basın çalıştıranlarının günlük gazete satışı dışında en önemli geliri resmi ilanlardı. Siyasi otoriteden yeterli resmi ilan alamayan muhalif basın bir de bu düzenlemelerle karşı karşıya kalmıştı. Bu düzenlemenin muhalif basını büyük mali sıkıntıya soktuğu muhakkaktır.

II- DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI VE BASIN (1950-1954)

A- DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINA DOĞRU

D.P. 1950 seçimlerine çok güçlü olarak giriyordu. “ (...) Sivil asker aydın onun yanındaydı. Memleketin bütün müesseseleri onu tutuyordu.”¹¹⁸ Tek parti döneminde “ (...) halk kitleleri içinde belirmiş çeşitli fikir akımları, tek parti yönetiminin verdiği yorgunluklar artık yönetici kadro üzerinde baskılarını göstermeye başlamıştı. Asker ve sivil bürokrasi ve çevresindeki aydınlar hangi fikirde olurlarsa olsunlar bir noktada birleşiyorlardı. Yeni bir yönetim sistemine gidilmelidir. (...) Halka gelince, köylerden şehirlere ve hükümet merkezine kadar tek parti yönetiminin değişmez yüzlerinden, bunların ceberrut tutumlarından bıkmış usanmıştı.”¹¹⁹ Kısaca, gerek sivil ve askeri bürokrasi, gerekse halk artık bir iktidar değişimini gerekli görüyorlardı.

Bütün bu olumlu şartlara rağmen “Milletvekili Seçimi Kanunu” tasarısı gerek T.B.M.M. ve gerekse basında uzun ve sert tartışmalara yol açtı. Bu tartışmaların temelinde 1946 yılı seçimlerindeki iktidarın antidemokratik düzenleme ve uygulamalarının büyük etkisi olmuştur. Kanun tasarısı

¹¹⁸ Metin Toker, “Tek Partiden Çok Partiye” Baha Matb., I. Baskı, İst. -1970, s. 347.

¹¹⁹ Samet Ağaoğlu, “Demokrat Parti’ nin Doğuş Yükseliş Sebepleri”, Baha Matb. , İst.- 1972. s. 46-47.

üzerindeki görüşmelerde dikkati çeken en önemli konu “125. Maddenin iktidarın muhalefetin oybirliği ile kabul edilen tek madde olmasıdır.”¹²⁰

16 Şubat 1950 Tarih ve 5545 sayılı “Milletvekili Seçimi Kanunu” nun 125. Maddesi şöyleydi:

“Yüksek Seçim Kurulu, evrak üzerinde incelemeler ve lüzum gördüğü tehlikeleri yapar. Kurullardan ve lüzumlu göreceği resmi mercilerden her türlü bilgi ve belgeleri isteyebilir.

Tutanaklarda tahrif veya sahtecilik iddia edilen hallerde lüzum görürse istiktap ve tatbikat yaptırabilir.

Kurullardan ve resmi mercilerden istediği bilgi ve belgelerle aydınlatamadığı şikayet ve itirazlar hakkında şikayet ve itiraz mevzuu olan vakıaların cereyan ettiği kurul başkan ve üyeleriyle orada hazır bulunmuş olan aday ve müşahitleri ve istismarlarına lüzum göreceği sair kimseleri de dinleyebilir. Bunları kurul bizzat yapar ve gerektiği takdirde üyelerinden biri veya uygun göreceği resmi bir merci marifetiyle yaptırabilir.

Şikayet ve itirazlara mevzu olan hususlar hakkında kovuşturma başlamış olsa dahi sonunu beklemiyerek ve yukarda yazılı suretlerle tetkik ve tahkiklerini yaparak itiraz müddetlerinin geçmesinden itibaren en geç bir ay içinde varacağı neticeyi bir raporla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı’ na sunar.

Kurul lüzum görürse Yargıtay ve Danıştay memurlarını bu işlerde vazifelendirebilir.

¹²⁰ Prof. Dr. Yavuz Abadan. “Seçim Kanunu’ nun Kabulü” Ulus, 12 Şubat 1950.

Yüksek Seçim Kurulu' nun, bilgisine müracaat ettiği veya belge istediği kurul ve resmi merciler en kısa bir müddet zarfında ve nihayet bir hafta içinde istenilen bilgi ve belgeleri göndermeye mecburdurlar.”¹²¹

Böylece 1946 seçimlerinde ciddi tartışmalara yol açan tahrif ve sahteciliğin önüne geçilmiş oluyordu. Bu arada kanunun birincisi maddesi ile, seçimin tek dereceli ve çoğunluk usulüne göre genel eşit, gizli oyla yapılması kararlaştırılmıştır.¹²² Böylece sandık başına giden vatandaşın baskıdan uzak vicdanî kanaatı doğrultusunda oy kullanması sağlanmıştır.

İktidar ve muhalefetten büyük ölçüde anlaşarak çıkardığı 5545 sayılı “Milletvekili Seçimi Kanunu” ile 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler sonucunda D.P. 408, C.H.P. 69, M.P.1 ve Bağımsızlar 9 milletvekili çıkarmıştı.¹²³ Bu sonuçlar, Cumhuriyet tarihinin ilk iktidar değişim tablosunu ortaya koyuyordu. Bu sebeple basında geniş şekilde değerlendirildi.

Muvafık (iktidar yanlısı) basından Mümtaz Faik Fenik' e göre seçim sonuçları ile ortaya çıkan tablo, “İnkılabın en mühim merhalesidir”¹²⁴ Selim Ragıp Emeç' e göre ise “(...) Milli Mücadeleyi takip eden uzun yılların devamı müddetince ilahi vahy bekler gibi her şeyini yukarıdan uman ve bu ümidin getirebileceği meçhullere intizar eden millet artık her şeyini ancak ve yalnız kendisinden beklemesi lazım geleceğini, şimdi görmüş ve buna inanmıştır.”¹²⁵ Yani millet, egemenliğe ilk defa gerçek anlamda sahip olmuştur.

¹²¹ Bkz. 21 Şubat 1950 ve 7438 Sayılı Resmi Gazete.

¹²² Bkz. 21 Şubat 1950 ve 7438 Sayılı Resmi Gazete.

¹²³ Metin Toker, “D.P.' nin Altın Yılları 1950- 1954” Bilgi Yayınevi, Ankara-1990, s.26.

¹²⁴ Mümtaz Faik Fenik, “İnkılabın En Mühim Merhalesi”, *Zafer*, 20 Mayıs 1950.

¹²⁵ Selim Ragıp Emeç, “Yeni Bir Devir, Yeni Bir Ruh”, *Son Posta*, 23 Mayıs 1950.

Muhafif basından Nihat Erim, “14 Mayıs seçimlerinden, bilhassa 22 Mayıs’ ta iktidarın fiilen devrinden sonra, C.H.P. vazifesini yapmış bir siyasi teşekkülün huzuru içindedir. (...) C.H.P. seçimde mağlubiyete dayanma imtihanını başarı ile vermiştir ki, 14 Mayıs kaybı, C.H.P.’ nin geleceği için yeni ufuklar açmıştır.”¹²⁶ Diyerek 14 Mayıs seçimlerinde ve iktidarın devrinde C.H.P.’ nin görevini başarı ile yaptığını söylüyor.

Müstakil (bağımsız) basın, seçim sonuçlarını daha geniş şekilde ele almıştır. Hürriyet gazetesinde yayınlanan baş makalede, “Çeyrek asra yakın bir zamandan beri hürriyete susayan gazetelerin neşriyatı muhakkak ki, demokrasi fikrinin yurttta yayılmasında büyük bir amil olmuştur. (...) son seçimlerde elde edilen muvaffakiyeti biraz da kendi eserimiz addediyor ve bunda yanılmadığımızı sanıyoruz.”¹²⁷ Diyerek iktidarın el değiştirmesinde basının rolüne dikkat çekiyor. C.H.P.’ nin iki büyük hata yaptığını söylüyor. Bunlardan birincisi, C.H.P.’ nin basını hafife alması, diğeri de, hükümetlerin değersiz ellere teslim edilmesidir”¹²⁸ diyor.

Ahmet Remin Yalman, “ (...) Hakikat şudur ki Türk Milleti, muayyen bir gelişme devrini tamamlamış, elbirliğiyle sarfedilen gayretlerle yeni bir devre ulaşmıştır. Bu zaferde bütün milletle beraber İnönü’ nün, Şemsettin Günaltay hükümetinin ve Halk Partisi’ nin de geniş bir hissesi vardır.”¹²⁹ Diyerek; 14 Mayıs seçimleri ile Türk demokrasisinin büyük bir imtihanı başarı ile geçtiğini, bu başarıda CHP’ nin de katkısı olduğunu belirtiyor.

Gerçekten 14 Mayıs seçimleri Türk demokrasisi bakımından çok önemli bir aşamadır. İkinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye’ de başlayan çok partili parlamenter sistem içinde ilk defa kansız bir şekilde iktidar değişimi

¹²⁶ Nihat Erim, “İktidarın Devrinden İki Ay Sonra C.H.P.”, Ulus, 22 Temmuz 1950.

¹²⁷ Baş makale (Yazar adı yok) “Matbuatın Zaferi”, Hürriyet, 23 Mayıs 1950.

¹²⁸ Baş makale (Yazar adı yok) “Gideceklerle Hasbihal”, Hürriyet, 23 Mayıs 1950.

¹²⁹ Ahmet Emin Yalman, “Millet Ne İstiyor?”, Akşam, 16 Mayıs 1950.

gerçekleşmiştir. Bu gelişmede siyasi iktidar ve muhalefetin yanında basının da önemli katkısı olmuştur.

B- DEMOKRAT PARTİ' NİN İLK İCRAATLARI

a- EZAN ARAPÇA OLUYOR

Hürriyet rüzgarı ile geniş halk desteği ve basını arkasına alan DP' nin ilk icraatlarından biri "Ezan"ın Arapça okunmasını sağlamak oldu.

18 Temmuz 1932' de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genelgesi ile uygulamaya konulan "Türkçe Ezan", 1950'nin Haziranına kadar sürdü. Arapça "Ezan" konusu 5 Haziran 1950 günü, DP organı Zafer'de gündeme getirildi. Menderes'e göre bu bir vicdan hürriyeti konusuydu. CHP sözcüsü Cemal Reşit Eyüboğlu ise; Türkleri ibadete çağırmanın CHP ilkeleri icabı Türkçe okunması gereğine işaret etmekle birlikte, konuyu politik tartışmalara açmayacaklarını söyledi. İsmet İnönü, bu konuda grubunu serbest bıraktı.¹³⁰ Böylece "Ezan" ın Arapça okunmasını sağlayacak kanun tasarısının kesinleşmesinin önünde ciddi bir engel kalmadı. Tasarı 16 Haziran 1950 tarihinde kesinleşti.¹³¹

Konu, tasarı aşamasında basında da ele alındı. Muvafık basından Selim Ragıp Emeç, "... Bir Türk olduğum için ezanın, kendi ana dilimde okunmasını elbette ki tercih ederim. Fakat, bazı meseleler vardır ki, bunlara ait hüküm beraberlikle ve hiç değilse ekseriyet kararı ile verilebilir"¹³² diyerek, kanunun demokratik çerçevede çözülebileceğini söylüyor. Müstakil basından Akşam Gazetesi' nin "Halkçı" köşesinde, hükümet programının aşırı sağcılığa müsait olduğu endişelerinin, ezanın Arapça okunmasını sağlayan kanunla haklı çıktığı ifade ediliyor.¹³³

¹³⁰ Toker, "DP nin Altın Yılları...", s. 48-51.

¹³¹ Bkz. Zafer Gazetesi, 17 Haziran 1950, Yedi sütun üzerinden haber.

¹³² Selim Ragıp Emeç, "Ezana Dair..." Son Posta, 13 Haziran 1950.

¹³³ Halkçı Köşesi, (Yazar adı yok), "Türkçe mi Arapça mı?", Akşam, 6 Haziran 1950.

Arapça ezan uygulamasına geçildikten sonra, camilerden Türkçe okunması yönünde bir çaba görülüyor. Bu da eski uygulamanın halk tarafından benimsendiğini gösteriyor. Nitekim, CHP bile eski uygulamayı yeteri kadar savunmak gereğini duymamış konuya siyasi mülahazalarla yaklaşmıştır.

b- AF KANUNU... İKTİDAR VE MUHALEFET TECRÜBE KAZANIYOR

DP' nin ilk icraatlerinden birisi de 14 Temmuz 1950 Tarih ve 5677 sayılı "Bazı suç ve cezaları affi hakkında kanun" u çıkarması olmuştur.¹³⁴

Af konusu, 14 Mayıs seçimlerinden hemen arkasından, müstakil basından Hürriyet Gazetesi tarafından gündeme getirildi. DP iktidarı devralalı henüz dört gün olmuştu. Sözü edilen gazetede yayınlanan bir makalede, "Büyük inkılabımızla bugün adına sessiz inkılab diyebileceğimiz iktidarın el değiştirmesi hadisesi arasından tam 28 sene geçti. Her medeni memlekette bu gibi mühim tarihi hadiseleri bir umumî af takip eder."¹³⁵ Denilerek, af kanunu için kamuoyu hazırlanmaya başlanmıştı.

Muvafık basından Mümtaz Faik Fenik, "Büyük Millet Meclisi Hakikatın çok yerinde bir şefkat ve atafet göstererek Af Kanunu' nu bayramdan evvel şumüllü bir şekilde çıkarmış bulunuyor. Günlerce bu sütunlarda müdafaasını yaptığımız Af Kanunu'ndan büyük mahkum kütlesinin faydalanmış olduğunu görmekten dolayı sevincimiz hakikaten derindir."¹³⁶ Diyerek sevinçle karşılamıştır.

¹³⁴ Bkz. 15 Temmuz 1950 Tarih ve 7559 sayılı Resmi Gazete.

¹³⁵ Baş makale,(Yazar Adı Yok) "Af", Hürriyet 26 Mayıs 1950.

¹³⁶ Mümtaz Faik Fenik, "Aftan Sonrasını Düşünürken", Zafer, 19 Temmuz 1950.

Muhalif basın ise Af Kanunu' nun ihtiyatla karşılamış ve hatta tenkid etmiştir. MP' nin yayın organı Kudret Gazetesi' nde Nurettin Ardıçoğlu, "... Hülasa olarak şunu söyleyelim ki, af kanunu tasarısında vatandaşlık hürriyetlerine, siyasi hürriyetlere, insanlık haklarına karşı işlenmiş cürümler ehemmiyetle nazar-ı itibara alınmalı ve bunlar aftan müstesna tutulmalıdır"¹³⁷ diyerek, Af Kanunu' nun hazırlanması sırasında çok dikkatli davranılmasını istemiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, "Şehirdeki zabıta vakaları bir bakıma demokratların çok işine yarıyor. Çünkü siyasi dedikodular bir tarafa bırakılmış bahis mevzuu hep hırsızlık ve tecavüz hadiseleri... Bittabi bir çok vehim ve mübalağalarla karışık olarak. Fakat bir nakarat her ağızda; "Hırsızları salıverdiler. İşte böyle oldu!" Kim salıvermiş diye sormayınız."¹³⁸ Diyerek, Af Kanunu' nun sonuçlarını ince ve alaylı bir üslupla eleştirmişti.

İktidar ve muhalefetin acemiliği gibi muhalif ve muvafık basının da acemiliği yukarıdaki yaklaşımlarda açıkça görülüyor. Olaya sosyo-ekonomik ve hukuki boyutundan çok siyasi boyuttan bakılıyor. Halbuki, konu, tüm boyutlarıyla ele alınmalı, topluma ne getireceği, ne götüreceği etraflıca tartışılmalıydı. Nitekim, " Af Kanunu" nun hemen arkasından toplumda zabıta olayları artmaya ve hapisaneler tekrar dolmaya başlamıştır. Bu siyasi iktidarın da olaya siyasi açıdan baktığını gösteriyor.

c- NATO' YA AÇILAN KAPI; KORE...

1920' li yıllarda Sovyet Rusya eksenli bir dış politika izleyen Türkiye, 1930' larda Batı eksenine doğru kaymaya başladı. Bu gelişmeye rağmen Türkiye ile Sovyet Rusya arasında 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan

¹³⁷ Nurettin Ardıçoğlu, "Bunları mı Affedeceğiz?", Kudret, 6 Temmuz 1950.

¹³⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, "Hakikaten Korku Başlamış" Ulus, 20 Eylül 1950.

Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Andlaşması, çeşitli yenilemelerle 1945 Martında Sovyet Rusya tarafından fesh edilinceye kadar devam etti.

Almanya' nın II. Dünya Savaşı' ndan çekilmesi üzerine ortaya çıkan problemleri çözümlenmek üzere 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Berlin yakınlarında Potsdam' da bir konferans toplandı. Bu konferans sırasında Türkiye üzerindeki Sovyet tehdidi açık olarak ortaya çıktı. Bu tehdit, bu devletin, Boğazlarda üs istemesi, Kars ve Ardahan bölgelerinin Rusya'ya terkini ileri sürmesi ile ağır bir nitelik kazanmıştı. Bu artan Sovyet tehdidi üzerine Türkiye; 4 Nisan 1949' da 12 Batı ülke arasında kurulan Nato' ya girmeyi bir güvence unsuru olarak gördü.

Bu sırada Moskova' nın talimatı ile Kuzey Kore kuvvetlerinin Güney Kore'ye saldırması sonucu 25 Haziran 1950'de Kore Savaşı başladı. Asya'nın bu stratejik bölgesini savunmak üzere Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından Amerikalı General Mac Arthur komutanlığında, Birleşmiş Milletler kuvveti kuruldu. Türkiye de istek üzerine, Birleşmiş Milletler kuvvetlerine bir tugayla katıldı. Türk tugayının Kore' de elde ettiği başarılar, Türkiye' nin Nato' ya girişini kolaylaştırdı.¹³⁹

DP' nin iktidarı dış politikada Kore Savaşı ile çizdiği yol, sadece Sovyet Rusya tehdidine karşı Türkiye' nin güvenliğini sağlamakla kalmamıştır. Aynı zamanda XIX. Yüzyıldan beri Batı ile kurulan siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel ilişkilerin yeni bir aşama kazanmasını da sağlamıştır.

Kore' ye asker göndermek kararı, DP' nin dış politika alanındaki ilk önemli adımıdır. Bu karar, 25 Temmuz 1950' de Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında toplanan hükümet tarafından alınmıştır.¹⁴⁰

¹³⁹ Fahir Armaoğlu, "20 Yüzyıl Siyasi Tarihi" Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10 Baskı Ankara-1994, Cild I., s. 330-331-403-404-449-455.

¹⁴⁰ Bkz., Akşam Gazetesi, 26 Temmuz 1950.

Muhalefet karara itiraz etmiştir. Muhalefetin itirazı daha çok kararın şeklineydi. Muhalefete göre “Hükümetin, Meclisten yetki almadan savaş alanına askeri kuvvet yollamak hakkı yoktur. İktidar ise, Birleşmiş Milletler andlaşmasını Meclis kabul etmiş bulunduğuna göre onun çağrısına olumlu karşılık vermenin yeni bir meclis kararını gerektirmediği görüşünü savunuyordu.”¹⁴¹ Sedat Simavi’ye göre iktidarın bu tutumu acemilik ve tecrübesizliğin sonucudur.¹⁴² Nitekim, bu husustaki hatasını anlayan hükümet, Meclise vermediği bilgileri gazeteler yoluyla kamuoyuna vermeye başlamıştır.¹⁴³

Kore’ye asker gönderme kararı ile Türkiye’nin Nato’ya katılması amaçlandığı için, tartışmaların bir bölümü de Nato üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Muhalif basına göre, Nato Türkiye’yi ağır taahhütler altına sokar. Ayrıca bunun karşılığını anlamak da zordur. Bu sebeple; Türkiye, İngiltere ve Fransa ile, isterse Yunanistan’ın da katılımıyla bir “Akdeniz İttifakı” kurulmalıdır.¹⁴⁴ Muhalif basın da bu tezi ileri sürerken, bunu nasıl realize edileceği üzerinde durmuyor.

Muhalif basındaki bu görüşlere karşılık muvafık basın da, iktidarın icraatını destekliyor. Kore’ye asker göndermekle CHP’ nin takip ettiği pasif politikaların sona erdiğini ve sınırlarımızın güvenlik altına alındığını söylüyor.¹⁴⁵ Ayrıca, Türkiye’nin güvenliğini sağlayabilmek için bazı külfetlere katlanmak zorunda olduğu savunuluyor.¹⁴⁶

¹⁴¹ Toker, “DP’ nin Altın....” a.g.e., s.108-109.

¹⁴² Sedat Simavi, “Mintarafillah”, Hürriyet, 31 Temmuz 1950.

¹⁴³ Bkz. Kudret Gazetesi, 12 Ağustos 1950, Vasfi Raşit Sevig’in Ali Naci Karacan’la mülakatı.

¹⁴⁴ Bkz. Necmettin Sadak, “Türkiye’ nin Emniyeti ve Akdeniz İttifakı” Akşam, 16 Eylül 1950, Sadık Aldoğan, “Atlantik Paktı ve Türkiye”, Kudret, 13 Ağustos Pazar.

¹⁴⁵ Mümtaz Faik Fenik, “Kore Meselesinde İnönü’ nin Payı” Zafer, 29 Temmuz 1950.

¹⁴⁶ Ali Fuat Başgil, “26 Temmuz Kararı Üzerine Düşünceler”, Son Posta, 5 Ağustos 1950.

İktidar ve muhalefet arasında bu konu ilk ciddi tartışmalara yol açması bakımından önemlidir. İktidar, Türk tugayının Kore’de kazandığı başarıları meşruiyetini güçlendirmek için bir araç olarak değerlendirmeye çalışmıştır. Nitekim, Kore’ye asker gönderme kararını muhalefete danışmadan almasına rağmen, haklılığını muhalefete de tescil ettirmek istemiştir. Bu amaçla, Kore’deki birliklerimize TBMM’ nin şükran duygularını ifade eden kararlar alınmasını sağlamıştır.¹⁴⁷ Muhalefet de bu karara katılmak zorunda kalmıştır. Çünkü, muhalefet; “aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık” durumuna düşmüştür.

Bu kararla amacına ulaşan iktidar, bu sefer Kore’deki askerlerimizin masrafları ile ilgili bir kanun teklifini TBMM’ ye sunmuştur. Ancak bu teklife muhalefet sıcak bakmamıştır. 6 Aralık 1950 tarih ve 5686 sayılı “Birleşmiş Milletler emrine verilmek üzere askeri birlikler halinde yabancı ülkelere gönderilecek ordu mensuplarının aylık ve ücretleriyle çeşitli istihkakları ve birliğin sair masrafları hakkında kanun”¹⁴⁸ iktidar oylarıyla kabul edilmiştir. Bunun da arkasından Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı ve Mardin Millet vekili Kemal Türkoğlu “Kore’ye gönderilen Savaş Birliği hakkında” bu kararın meşru olmadığına dair yazılı bir önerge verdiler. Bu önerge 39’ karşılık 311 oyla reddedilmiştir.¹⁴⁹ Tabii ki muhalefetin bu tutumu, muvafık basında hemen yankı buldu. Zafer gazetesi yedi sütun üzerinden verdiği haberde şöyle diyordu. “Mecliste dünkü gürültülü celse” Cumhuriyet Halk Partisi dünkü toplantıda Kore birliğimiz tahsisat verilmesi hakkındaki kanun tasarısının aleyhinde bulundu ve mezkûr tasarının kabulüne taraftar olmadığını resmen ifade etti.”¹⁵⁰

¹⁴⁷ Bkz. Baş makale, “Milli Birliği Bozmamaya Dikkat”, Cumhuriyet 11 Ağustos 1950.

¹⁴⁸ Bkz. 11 Aralık 1950 tarih ve 7679 sayılı Resmi Gazete.

¹⁴⁹ Bkz. 28 Aralık 1950 tarih ve 7494 sayılı Resmi Gazete.

¹⁵⁰ Bkz. Zafer Gazetesi 7 Aralık 1950.

Kore hadisesi DP'nin iktidar, CHP' nin de muhalefet tecrübesine sahip olmadığı bir zamanda meydana gelmiştir. DP tek parti döneminin alışkanlığını sürdürmeyip, muhalefet ile diyalog kurarak meseleye yaklaşmalıydı. BU yaklaşım Türk demokrasisinin gelişmesi bakımından çok faydalı olacaktı. Ayrıca, bazı konuların partiler üstü hale gelmesi bakımından bir geleneğin oluşmasına daha erken yol açacaktı. Nitekim, Kore Hadisesi buna müsait bir zemin oluşturuyordu. Muhalefetin tepkisi, bu konuda dışlanmışlıktan kaynaklanıyordu. Esasen Kore'ye asker gönderilmesi ve Nato'ya girmek konusunda sert bir yaklaşımı da yoktu.

C- İKTİDAR- BÜROKRASİ İLİŞKİSİ

DP 14 Mayıs seçimleri ile TBMM' de büyük çoğunluk elde etmişti. Yani iktidar olmuştu. Ancak, kendisini muktedir hissetmiyordu. Bürokrasi üzerinde bir etkisi yoktu. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti sivil ve askeri bürokrasinin öncülüğünde kurulmuştu. 27 yıllık tek parti döneminde bir tüzel kişilik olan devlet halkın gözünde CHP ile somutlaşıyordu. Dolayısı ile devlet memuru, CH P memuru gibi algılanıyordu. Uygulamalar da bu kanaati pekiştiriyordu. DP iktidara geldikten sonra bürokraside oluşan bu anlayışın değişmesini sağlayacak kadar bir süreyi beklemeye tahammülü yoktu.

a- SİVİL BÜROKRASİDE TASFİYE GİRİŞİMLERİ

DP iktidarı askeri bürokrasi ile olan ilişkilerine azami dikkati gösterirken sivil bürokrasiyi siyasi otoritenin kontrolü altına almak, icraatlarını yavaşlatan ya da engelleyen bir unsur olmaktan çıkarması için hukuki düzenlemelere girişti. Bu düzenlemeler, daha çok bürokraside bir tasfiye hareketi niteliğini andırıyordu.

Bu düzenlemelerden ilki, Türkiye Cumhuriyeti “Emekli Sandığı ile ilgili memur ve hizmetlilerin sicilleri üzerine emekliye sevkleri hakkındaki Tüzüğü” 21 Temmuz 1951 tarih ve 3/13417 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe koymasındır. Bu tüzük, Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay başkan ve daire başkanlarıyla üyeleri ve seçim suretiyle Belediye Başkanlığına getirilenlerle illerin daimi komisyon üyeleri dışında tüm sivil memur ve hizmetlileri içine alıyordu. (Md.2) Kurumların kanun, tüzük ve yönetmeliklerine göre işten çıkarılması gerekenler, inzibat komisyonları veya bunların yerine görev yapan komisyonların kararı ile; Cumhuriyet rejimine mugayir ve memleketin sosyal düzenini bozan inançları “ fikirleri yaymak suçundan mahkum olanlar, ahlak noktasından emekliye çıkarılabiliyorlardı. (Md. 14/a-c fıkraları) Ayrıca iki yıl üst üste yetersiz sicil alan memur ve hizmetli bir başka sicil amiri yanında da yetersiz sicil alırsa, inzibat komisyonları kararı ile emekliye çıkarılabiliyordu. (Md. 15)¹⁵¹ Bu kararlar, iktidara istediği bürokratları görevden uzaklaştırmak için bir kapı açılmış oluyordu.

Bu tüzük değişikliğinden sonra iktidar, üniversitelerin siyasetle olan ilişkilerini kesebilmek için, 21 Temmuz 1953 tarih ve 6185 sayılı kanunla, 4936 sayılı üniversiteler kanununun 46. Maddesinin (d) fıkrasını değiştirdi. Bu düzenlemeye göre; “ Üniversite öğretim mesleğinde kalmasına yer bırakmayacak kadar şeref ve haysiyet kırıcı suç işleyenlerle siyasi teşekküllerde fiili vazife alanlar üniversite öğretim meslekinden çıkarılır.

Bu gibilerin akademik ünvanlarını taşıyıp taşıyamıyacakları üniversite senatolarınca ayrıca karar altına alınır.”¹⁵² Denilerek, üniversite öğretim üyeleri siyasetle akademik çalışma arasında bir tercihe zorlanmıştır.

¹⁵¹ Bkz. 3t Düstur, cilt 32, s.1955.

¹⁵² Bkz. 28 Temmuz 1955 tarih ve 8460 sayılı Resmi Gazete.

2 Mayıs 1954 seçimlerinden büyük bir zaferle çıkan DP, iktidarının ikinci döneminin başında; “meclis kapanıncaya kadar iç politika ile ilgili üç kanun çıktı; ikisi hatta üçü de memurlarımızı düşündürecek hükümler getirmiştir.”¹⁵³

Bu kanunlardan ilki, 21 Haziran 1954 tarih ve 6422 sayılı kanundur. Bu kanunla 8 Haziran 1949 tarih ve 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu'nun 39 maddesinin (b) ve kırkıncı maddesinin birinci fıkrası değiştirildi. Bu değişikliklerle 25 hizmet yılını dolduranlar kurumunun isteği üzerine res' en emekliye ayrılıyordu. Ayrıca, sandığa bağlı olanların görevleriyle ilişkilerinin kesilmesini gerektiren yaş 65 yaşını dolduracakları tarihtir. Hizmet süresine bakılmaksızın 60 yaşını dolduranlara yaş haddi uygulanacaktır. Ancak, Belediye Başkanları ile İl Daimi Komisyon Üyeleri bu uygulamadan muaf tutulmuşlardır.¹⁵⁴

İktidar bürokrasi ilişkisini etkileyen ve memurların siyasetle doğrudan ilişkisini kısmi olarak sona erdiren bir diğer düzenleme, 21 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı “Seçim Kanunu’nda değişiklik yapan 30 Haziran 1954 tarih ve 6428 sayılı kanuna göre, “Devlet, vilayet, özel idare ve belediyelerle bunlara bağlı daire ve müesseseler ve İktisadî Devlet Teşekküllerinde memur ve hizmetli olarak çalışanlarla hakim ve hakim sınıfından sayılanlar genel ve ara seçimlerin başlangıcından 6 ay önce, seçimin yenilenmesine veya ara seçimlerin vaktinden evvel yapılmasına karar verilmesi halinde ise yenilenmenin ve kararın ilanından başlayarak 7 gün içinde istifa etmedikçe hiçbir seçim çevresinden namzetliklerini koyamazlar ve seçilemezler.” (Md. 35) 45. Maddesinde ise “... hakim ve hakim sınıfından sayılanlarla memur ve hizmetliler ve askerî şahısların... seçim müddeti zarfında herhangi bir partinin leh ve aleyhinde propaganda

¹⁵³ Hasan Refik Ertuğ, “Memurlara Dair” *Akis*, 7 Ağustos 1954.

¹⁵⁴ Bkz. 3t. Düstur, cilt 35, s. 1939.

yapmak veya bu hususta başkasına söz veya herhangi bir fiil ve hareketle telkinde bulunmak suretiyle siyasi faaliyet göstermeleri yasaktır.”¹⁵⁵ Denilerek, devlet memurlarının siyasetle, daha doğrusu CHP ile ilişkilerinin önüne bir engel konulmuş oluyordu.

DP bu düzenlemeden sonra bürokrasi içindeki CHP yanlısı memurları tasfiye etmek imkanını verecek bir düzenlemeye daha girişti. Bu amaçla 5 Temmuz 1954 tarih ve 6435 sayılı kanunu çıkardı.¹⁵⁶ Bu kanuna göre;

Genel, katma veya özel bütçeli idarelerle, belediyeler ve bunlara bağlı idare, kurum ve teşkilatlardan maaş alanlar, tayinlerindeki usule göre bağlı buldukları bakanlık, idare, kurum veya teşkilatın emrine alınarak görevden uzaklaştırılabilirler. (Subay, astsubay, hakim ve askeri memurlar kapsam dışı tutulmuşlardır) Bu sırada görev süresi 15 yıldan az olanlara üçte bir, 20 seneden fazla olanlara 6 ay süre ile yarım maaş ödenir.(Md 1)

Üniversitelerin kuruluş kadroları içindeki bütün mensupları hakkında senatonun görüşü alındıktan sonra tayinlerindeki usule bakılmaksızın Maarif Bakanı tarafından res’ en (isteğe bağlı olmaksızın) uygulanır.(Md 2)

Bu uygulamalardan dolayı yönetim ve şahıslar hakkında hiç bir idari ve yargı kurumuna baş vurulamaz. Bu hüküm, iktisadi devlet teşekkülleri ve bağlı kurumları ile sermayesinin tamamı veya yarısından fazlası devlete ait olan kurumları da içine alır. (Md 3)

Memurin Kanunu’ na ek ve değişiklikler ile özel teşkilat kurumları ve diğer tüm kanunların bu kanuna aykırı hükümleri geçersizdir. (Md 4)

¹⁵⁵ Bkz. 7 Temmuz 1954 tarih ve 8748 sayılı Resmi Gazete.

¹⁵⁶ 5 Temmuz 1954 tarih ve 6435 sayılı, “Bağlı Buldukları teşkilat emrine alınmak suretiyle uzaklaştırılanlar hakkında kanun” için bkz. 3t Düstur, cilt 35., s. 1995.

Halen çeşitli bakanlık ve genel müdürlük emrinde bulunanların tamamı da, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bu kanun hükümlerine tabidir.” Denilmektedir.

Böylece DP iktidarı, bürokrasi içinde, askeri ve yargı bürokrasisi hariç çok geniş bir tasfiyeye imkan verecek düzenlemeyi gerçekleştirmiş oluyordu.

b İKTİDAR - BÜROKRASI İLİŞKİSİ VE “ MUVAFIK BASIN”

14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra 22 Mayıs’ ta iktidarı CHP’ den teslim alan DP’ nin iç politikaya yönelik ilk icraatlarından birisi sivil bürokrasi içinde bazı tayinler gerçekleştirmesi olmuştur. Bu tayinler DP’ nin adeta resmi yayın organı durumundaki Zafer Gazetesi’ ne göre, “ ... yeni inkılap hareketinin bir parçasıdır. Laiklikle, din ve devlet işleri nasıl birbirinden ayrılmışsa, yönetim ile partacılık de tamamiyle birbirinden ayrılacaktır.”¹⁵⁷ Çünkü, Halk Partisi’nin sonsuza kadar iktidarda kalacağını düşünen bazı memurların aşırı partacılık ve hatta halka baskı yaptıklarını inkar etmek mümkün değildir.¹⁵⁸ Ayrıca, memlekette bir memur bolluğu vardır. Bu durum bütçeye büyük bir yük getirmektedir.¹⁵⁹

İktidarın bürokrasiye yönelik hukuki düzenlemeleri de muvafık basın tarafından sürekli destek görmüştür. Bu doğrultuda 6185 sayılı kanunla iktidar, ilimi partizanlıktan kurtarmıştır.¹⁶⁰

Özellikle 1954 seçimlerinden sonra gündeme gelen bürokrasi ile ilgili hukuki düzenlemeler konusunda, muvafık basın hem kamuoyu

¹⁵⁷ Mümtaz Faik Fenik, “ Memurlar arasındaki Değişiklikler”, *Zafer*, Ekim 1950.

¹⁵⁸ Mümtaz Faik Fenik, “ Eski Partici Memurların Tasfiyesi”, *Zafer*, 11 Mayıs 1951.

¹⁵⁹ Mümtaz Faik Fenik, “ Kabahat Memurların Değil, Bir Sistemindir”, *Zafer*, 17 Şubat 1951.

¹⁶⁰ Mümtaz Faik Fenik, “ İlim, Partizanlıktan Kurtarıldı”, *Zafer*, 22 Temmuz 1953.

oluşturmakta, hem de yapılan düzenlemeleri savunmaktan geri kalmamıştır. Mehmet Ali Sebük, “ ... memurların mebus namzeti olarak son seçimlerde tuttıkları yol, siyasi organizasyonumuzu sarsacak derecede menfi neticeler vermiştir.”¹⁶¹ Diyerek, Seçim Kanunu’nda değişiklik yapan 6428 sayılı kanunu savunuyor. Mümtaz Faik Fenik ise 6435 sayılı kanunla ilgili olarak; “ bazı gazetelerde, memurların tasfiyesine ait bir kanun çıkarılacağından bahsedilmektedir. Tasfiye kelimesinin muhalifler tarafından sırf memurlar arasına dehşet salmak için ortaya atılmış olduğundan şüphe yoktur.... memuriyet bir defa girildi mi, içinden çıkılmaz bir gedik telakki edilemez.”¹⁶² Diyerek, bu kanunun haklı gerekçelerle çıkarılacağını, muhalefetin iddia ettiği gibi bu kanunun tasfiye değil, hakları tanzim eden bir kanun olacağını savunuyor. Samet Ağaoğlu’na göre, totaliter rejimlerde devlet ve hükümet teşkilatı bürokrasiye dayanıyor. Bu rejimde memurlar; rahat, denetimden uzak, rejime hakim insanların elinde, onların arzularına göre hareket ediyorlar. Demokratik rejimlerde ise memur denetim altındadır.¹⁶³

Muvafık basın, iktidarın bürokrasi ile ilgili tüm tasarruflarını demokrasinin bir gereği, totaliter tek partili rejimin kalıntılarının ortadan kaldırılması olarak değerlendiriliyor. İktidarın memurları parti memuru olmaktan çıkarıp, devlet memuru haline getirmek istediği anlatılmaya çalışılıyor. Ancak, bunun uygulamaya nasıl geçirileceği, uygulamada doğabilecek aksaklıklar konusunda açıklamalar yapılmıyor. Hatta “ memurlar iş başındaki iktidarın programının devlet hizmetlerine tekabül eden prensiplerine dayanan kararlarını halkın ayağına kadar götüren vazifelilerdir.”¹⁶⁴ Denilerek, parti bürokrasisine açık bir yaklaşım ortaya konuluyor. İktidarın hukuk dışı icraatları karşısında

¹⁶¹ Mehmet Ali Sebük, “ Seçim Kanunu Tadil Projesi”, Zafer, 30 Haziran 1954.

¹⁶² Mümtaz Faik Fenik, “ Tasfiye Değil Hakları Tanzim Kanunu”, Zafer, 3 Temmuz 1954.

¹⁶³ Samet Ağaoğlu, “Memur Mes’esi”, Zafer, 21 Mayıs 1954.

¹⁶⁴ Bkz. Zafer, 4 Mayıs 1952.

memurun ne yapacağı, haklarını nasıl koruyacağı sorularına açıklık getirilmiyor.

c- İKTİDAR - BÜROKRASİ İLİŞKİSİ VE MÜSTAKİL BASIN

Müstakil basının bürokrasiye karşı muvafık basından daha farklı değil. Konuya, müstakil basından beklenen objektif yaklaşımlar yerine, zaman zaman muvafık basını da aşan yaklaşımlarla iktidarın bürokrasi ile ilgili tasarruflarına meşruluk kazandırılmaya çalışılıyor.

Daha DP iktidarının hemen başında Cumhuriyet Gazetesi bürokrasiyi demokrasinin en büyük düşmanı, halk idaresini içinden kemiren bir tehlike olarak değerlendiriyor.¹⁶⁵ Daha sonra iktidarın tayin ve görevden alma işlemlerini değerlendirirken; demokrasinin hoşgörüsü, hak ve adalet prensiplerine dikkat edilmesi isteniyor.¹⁶⁶ Diğer yandan, iktidarın bu tasarruflarının haksız olduğunu söyleyen muhalif basına, haksızlığa uğramış gibi gösterilen memurlardan büyük kısmının, iktidarın kanun üstünlüğünü bürokrasiye hakim kılmak için rahatsız edildiğini söyleyerek, cevap veriyordu.¹⁶⁷

Bakanlar Kurulu'nun 21 Temmuz 1951'de yürürlüğe koyduğu, memur ve hizmetlilerin sicillerine göre emekliye sevklerine imkan veren tüzük değişikliği daha hazırlık aşamasında iken memurlar arasında tedirginlik yaratmıştı. Bu tedirginlik müstakil basına da yansımıştı. Tüzük değişikliğinin emeklilik işlemleri ile ilgili kapsamı genişletmesi halinde, bunun tüm memurlarda tedirginlik yaratacağı, bundan da hem memleket, hem de memurların zarar göreceği ifade edildi.¹⁶⁸ Ancak, yürürlüğe giren tüzük memurların endişelerini azaltmadı. Bunun üzerine, memurların

¹⁶⁵ Nadir Nadi, "Birinci Düşman", Cumhuriyet, 12 Temmuz 1950.

¹⁶⁶ Başmakale, "Memurlara Ait Bir Münaşakaya Ait" Cumhuriyet, 23 Ağustos 1950.

¹⁶⁷ Nadir Nadi, "Siyasi Huzur", Cumhuriyet, 17 Ekim 1950.

¹⁶⁸ Başmakale, "Memur Zümresi Müsterih Olmalıdır", Cumhuriyet, 20 Temmuz 1951.

endişelerini biraz olsun azaltmak için iktidardan; bazı yumuşatıcı tedbirler alınması, yargıdaki gibi, teminatlı memur sınıfı oluşturulması ve böylece biraz olsun dengenin kurulması istendi.¹⁶⁹

18 Haziran 1946 ve 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu'nda değişiklik yapan 6185 sayılı kanunla üniversite öğretim üyelerinin siyasetle ilişkilerinin kesilmesi müstakil basın tarafından desteklenmiştir. Profesörlerin gündelik siyasete kendilerini kaptırarak, üniversiteyi bir nevi sığınak gibi görmelerinin doğru olmadığı savunulmuştur.¹⁷⁰ Böylece 1947'den beri özerkliğini muhafaza eden üniversiteler bu haklarını kaybetmeye başlamışlardır.¹⁷¹

DP iktidarının 1954 seçimlerinden sonra bürokrasiyi siyasetten uzaklaştırmak yönündeki girişimleri de müstakil basından destek görmüştür. Ahmet Emin Yalman, "Politikanın ayırıcı rolü ile devlet memurluğunun birleştirici rolü bir arada bağdaşamaz ve devlet memurluğu mesleği ile politika mesleği arasında bir Çin Seddi kurmak lâzımdır"¹⁷² derken; Nadir Nadi de benzer görüşler ileri sürüyor; "seçimlere giren bir memurun, görevinden ayrılması ve kaybederse görevine dönemeyeceğini bilmesi gerekir"¹⁷³ diyor. İktidarın memurlarla ilgili kanun düzenlemeleri konusunda ise "Memurlar hakkında alınmakta olan tedbirleri göz önüne getirdiğimiz zaman, biz, hükümeti bazı kişilere ceza vermek değil, devlet teşkilatını ileri zihniyetli bir düzene kavuşturmak amacı ile hareket ettiğini düşünüyoruz."¹⁷⁴ Diyerek iktidarın tasarruflarına meşruiyet kazandırmaya çaba göstermiştir.

¹⁶⁹ Başmakale, "Memurlar İçin Emniyet Ve İstikrar", Cumhuriyet, 16 Aralık 1951.

¹⁷⁰ Nadir Nadi, "Partiler ve Gençlik", Cumhuriyet, 2 Nisan 1953.

¹⁷¹ Peyami Safa, Doğu Batı Sentezi, Yağmur Yayınları, (2. Baskı) İst.-1976, s. 218.

¹⁷² Ahmet Emin Yalman, "Devletin Memurları", Vatan, 24 Mayıs 1954.

¹⁷³ Nadir Nadi, "Aksak Bir Nokta", Cumhuriyet, 11 Mayıs 1954.

¹⁷⁴ Nadir Nadi, "A' dan Z' ye", Cumhuriyet, 4 Temmuz 1954.

Müstakil basın genel olarak iktidarın bürokrasi ile ilgili tasarruflarını desteklemiştir. Ancak, müstakil basın muvafık basından farklı olarak, iktidarın bürokrasi ile ilgili görevden alma, tayin ve emekliye sevk etmek gibi tasarruflarına muhalif basın gibi tasfiye kelimesini kullanmıştır.¹⁷⁵ Bu bize, müstakil basının bağımsız olma niteliğini kaybeden yaklaşımlarını örtme gayreti gibi görünüyor.

D- İKTİDAR- BÜROKRASİ İLİŞKİSİ VE MUHALİF BASIN

DP iktidarının bürokrasiyi, parti bürokrasisi olmaktan kurtarmak gerekçesiyle başlattığı tasarruflar, muhalif basın tarafından memurların itham altına sokulması olarak değerlendirildi.¹⁷⁶ İktidarın gerçekleştirdiği tayin ve görevden alma işlerinin, her iktidar değişikliğinde bir ihtilâl mahiyetinde uygulamalara yol açacağı endişesi ortaya konuldu.¹⁷⁷

İktidarın sicillerine dayanarak memurları emekliye ayırmak girişimine tepki gösterildi. Cumhuriyet döneminde memur ve yargıçların haklarının teminat altına alındığı, bunun Osmanlı Devleti'nde yaşanan tecrübelerden kaynaklandığı, iktidarın bu tasarruflar ile keyfi ve şahsi takdirleri esas alarak, eski uygulamalara dönüldüğü savunuldu.¹⁷⁸ Eğer bir memurun görevden alınması gerekiyorsa, bunu memurun siyasi kanaatlerinden dolayı değil, görevi sırasında siyasi kanaatlerinin etkisi altında kalıp kalmadığına bakılmalıdır. Tek parti döneminde memurlar adeta CHP'nin tabii üyesi idiler. Ancak halk da tek partinin üyesi durumundaydı.¹⁷⁹ Bu sebeple memurun tasfiyesi ile halkın tasfiyesinin aynı anlamı taşıyacağı savunuluyor.

¹⁷⁵ Bkz. Cumhuriyet, 1 Temmuz 1954.Bkz., Ulus, 17 Temmuz 1950.

¹⁷⁶ Bkz., Ulus, 17 Temmuz 1950.

¹⁷⁷ Falih Rıfık Atay, "Doğru ise Ne Kadar Sevinirdik", Dünya, 20 Mart 1952.

¹⁷⁸ Falih Rıfık Atay, "Yargıçlarla Memurların Hak ve Güvenliği", Dünya, 19 Mayıs 1953.

¹⁷⁹ Falih Rıfık Atay, "Baskılı İdare Meselesi Üzerindeki Tartışmalar", Dünya, 7 Ocak 1953.

Muhalf Basından Akşam Gazetesi, iktidarın 6185 sayılı kanunla üniversite profesörlerinin siyasetle ilişkisini kesme girişimlerini ılımlı bir yaklaşımla değerlendiriyor. Şevket Rado, profesörlerin iktidar uğruna partiler arası mücadeleye atılmasını, propaganda turlarına katılmasını ve parti yönetiminde görev almasını doğru bulmuyor. Ancak profesörlerin sosyal meselelerle ilgili görüş bildirmelerinin engellenmesine de karşı çıkıyor. İktidarın böyle bir düşünce taşımadığına da inanıyor.¹⁸⁰

MP yanlısı tutumu ile dikkat çeken Yeni İstanbul gazetesi, üniversite profesörlerinin siyasetin dışına iten düzenlemeyi doğru bulmuyor. Bunun üniversiteler üzerinde baskı oluşturacağını ve üniversitede politika ile ilgilenen profesörlerin imzasız yazılarla basında yine boy göstereceklerini iddia ediyor.¹⁸¹ Gerçekten de sözü edilen kanundan sonra basında imzasız makaleler artış gösteriyor.

1954 seçimlerinden sonra iktidarın bürokrasiye yönelik düzenlemelerinden rahatsızlık duyuluyor. Cemil Sait Barlas, özellikle üniversite profesörleri ile ilgili düzenlemeyi tenkit ediyor. Dünyanın her yerinde profesörlerin politika yaptıklarını ve onların politikanın içinde olmalarının ülke için faydalı olacağını ve partiler arası uzlaşmaya katkıda bulunacağını söylüyor. İktidarın yapmak istediği düzenlemenin üniversite özerkliğine de zarar vereceğini iddia ediyor.¹⁸²

Muhalf basın, iktidarın bürokrasi ile ilgili tasarruflarından rahatsızlık duyuyor. Bu konuda iktidarın keyfi ve şahsi bir tutum içinde olduğunu iddia ediyor. Ancak, tek parti döneminde oluşan parti bürokrasisi zihniyetinin ortadan nasıl kaldırılabilceği konusunda yeterli teklif ve açıklamalarda bulunamıyor.

¹⁸⁰ Şevket Rado, "İlim Adamı ve Politika", Akşam, 23 Temmuz 1953.

¹⁸¹ Namık Zeki Aral, "Üniversite ve Politika", Yeni İstanbul, 5 Eylül 1953.

¹⁸² Cemil Sait Barlas, "Üniversite Muhtariyetine Dokunulmamalıdır", Son Havadis, 11 Haziran 1954.

E- SONUÇ

Basının üç kanadı da tek parti döneminde, bir parti bürokrasisi zihniyetinin olduğu noktasında birleşiyordu. Ancak bu zihniyetin siyasi ve sosyal huzursuzluklara yol açmadan nasıl aşılabileceği konusunda sağlıklı ve ortak çözümlerde buluşamıyorlardı. Muhalif basın, daha çok tek parti dönemi bürokrasisinin koruma endişesini hissettiriyor. Muvafık ve müstakil basın ise, DP iktidarının bürokraside yaptığı tasarruflara meşruiyet kazandırmaya çalışıyorlar. İktidarın bürokrasi ile ilgili düzenlemelerinin uygulama safhasında liyakat esasına dayanmaması ve ciddi bir hukuki murakabe zeminine oturtulmaması parti bürokrasisi zihniyetinin devamına yol açıyor. Bu da günümüze kadar uzanan ve her siyasi iktidar değişimiyle bürokraside köklü nakil, atama ve görevden almalara yol açan kötü bir geleneğe dönüşüyor. Tabii ki bu kötü gelenek bürokraside siyasi ve ideolojik kamplaşmaları da beraberinde getiriyor. Bürokratların liyakatleri değil, siyasi kişilikleri ön plana çıkarılıyor.

F- CHP' DE SİVİLLEŞME SÜRECİ

CHP devlet kurucu bir parti olmanın yanında, ayrıca bir misyon partisiydi. Bu misyon inkılaplarla Türk toplumunu modern, millî ve demokratik bir toplum haline getirmektir. Bu süreçte iki defa çok partili düzene geçiş denemesi dışında CHP iktidarı 1950 yılına kadar sürdü.

1946 yılında çok partili düzene geçildi. Bu dönemde CHP diğer partilere göre bir takım avantajlara sahipti. Bu avantajlara tek parti döneminde sahip olmuştu. Çünkü bir devlet partisiydi. CHP' nin çok partili düzene geçildikten sonra bu avantajlardan vazgeçmesi gerekiyordu.

Çünkü, bu, demokratik düzenin eşitlik prensipleri ile bağdaşmıyordu. DP 1950 seçimleri sonucunda sessiz sedasız bir şekilde iktidara geçti. Ciddi bir uzlaşma zemini aranmadan, CHP' nin tek parti döneminden kalma avantajlarını elinden alma girişimlerine başladı. Bunlardan en önemlileri Halk evlerinin tasfiyesi ile CHP' nin tek parti döneminde elde ettiği iktisapların (edinimlerin) devlet mülkiyetine geçirilmesi idi.

a- HALK EVLERİNİN TASFİYESİ

“Halk evleri, halkın eğitim seviyesini yükseltmek, kültürünü geliştirmek, onu birlik ve beraberlik içinde homojen bir topluluk haline getirmek amacıyla teşkilatlandırılmış kurumlardır. “Halkçılık” ı ilke olarak benimsemiş bir devlet olarak Türkiye’ de halkevleri, 1912’ den beri faaliyette bulunan ve fonksiyonunu tamamladığı kabul edilen Türk Ocakları’ nın yerine 19 Şubat 1932’ de kuruldu. (...)”¹⁸³ Kısaca, Halk evleri inkılapları halka benimseterek, toplumunun tekamülünü hızlandırmak görevini üstlenmişti.

Bu kurumun çalışmaları tek parti uygulamalarının bir parçası olarak CHP tarafından yürütülüyordu. Bu sebeple Halk evleri bir parti kurumu görüntüsüne sahipti. DP iktidara geçtikten sonra tek parti döneminin CHP’ si ile birlikte, onunla bütünleşmiş olan Halk evlerini tasfiye girişimlerine başladı.

DP iktidarının Halk evlerini tasfiye girişimi muvafık basında olumlu yankı buldu. Hatta muvafık basın bu konuda itici bir rol oynadı. DP’ nin yayın organı niteliğindeki Zafer gazetesinde Mümtaz Faik Fenik, daha 1950 seçimlerinden önce yayınladığı bir makalesinde, Halk Partisi’ nin Halk evleri ile içli dışlı olduğunu ve bunların parti propagandasına alet

¹⁸³ Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Neşriyat, İstanbul-1985, Cild: III, s. 1197.

edilmediğini kimsenin iddia edemeyeceğini söylüyordu.¹⁸⁴ DP iktidara geçtikten sonra yayınladığı bir diğer makalesinde de, “ Halk Partisi’ nin bugün belki 200 milyon lira tutarındaki serveti nereden meydana gelmiş? Bu halkevleri, bu binalar, sinemalar, bu salonlar, nasıl yapılmıştır? Bu hesaba göre, bugün Halk Partisi’ nin tapusunda 798 tane gayri menkul bulunduğu tespit edilmiştir. Bu 798 gayri menkul kendisine nereden gelmiştir?”¹⁸⁵ diye soruyor; böylece Halkevleri’ nin iktidar tarafından tasfiyesi için kamuoyu oluşturmaya çalışıyordu.

8 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilen 5830 sayılı “Resmî daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsiz mal devredemeyeceklerine ve bu daire ve müesseselerle münferih derneklere ait olup siyasi partilere terkedilmiş olan gayrimenkul mallarla bu partiler tarafından genel menfaatler için yaptırılmış olan binaların sahiplerine ve Hazineye iadesine dair Kanun”¹⁸⁶ la , Halkevlerinin tasfiyesini sağlayacak hukuki düzenleme gerçekleştirilmiş oldu.

Bu kanun, muvafık basında büyük bir coşku ile karşılandı. Selim Ragıp Emeç’e göre, 14 Mayıs 1950 seçimleri ile siyasi bir inkılap gerçekleşmiştir. Bu kanunun yürürlüğe girmesini ise sosyal bir ihtilâlin başlangıcı olarak değerlendirdi.¹⁸⁷ Mümtaz Faik Fenik ise muhalefetin bu kanuna gösterdiği tepki üzerine “..... öz Türkçe tabiri ile bir kolayını bularak üzerine oturdukları malların ve mülklerin millete iade edileceğini görür görmez, Halk Partisi erkanının kan tepelerine fırlamış, ve bu hareketi millet nazarında güya kötölemek için de ne yapmak lazımsa hepsine başvurmuşlardır.

.....

¹⁸⁴ Mümtaz Faik Fenik, “Halkevlerini Nasıl Kurtaracağız?”, *Zafer*, 19 Şubat 1950.

¹⁸⁵ Mümtaz Faik Fenik, “Aristokrat Bir Parti...” *Zafer*, 14 Kasım 1950.

¹⁸⁶ Bkz. Resmi Gazete; tarih: 11 Ağustos 1951, sayı: 7882.

¹⁸⁷ Selim Ragıp Emeç, “Nihayet Halkevleri de”, *Son Posta*, 26 Temmuz 1951.

(...) Yalnız bu nokta dahî Halk Partisi erkanında eski zihniyetin devam ettiğini ve hiçbir intibak eseri olmadığını ispat etmeye kâfidir.”¹⁸⁸ diyor. Bu tepkiyi tek parti zihniyetinin bir yansıması olarak değerlendiriyor.

Muhalef basından Ulus gazetesi iktidarın halkevlerini tasfiye çabasına çok sert bir şekilde karşı çıkıyor. Nihat Erim, iktidarın bu girişiminin anayasaya aykırı olduğunu savunurken şöyle diyor: “Farz edelim ki yalnız devletin verdiği paralarla yapılmış binalar vardır. Bu çeşit binalar: Bugün CHP’nin tapulu malıdır. Buna karşı öne sürülen iddia nedir? Tapu kaydı yanlış mı yapılmıştır? İddia bu ise, bunun tespit eyliyecek yegane merci mahkemedir. Büyük Millet Meclisi’nden kanun çıkarıp tapu iptal ettirmek umumî hukuk prensiplerine olduğu gibi yürürlükteki anayasayı da ihlâl eylemektir.”¹⁸⁹ İktidarın bu hukuk tanımaz tavrının, 14 Mayıs seçimlerini Beyaz İhtilâl olarak algılamasından kaynaklandığını iddia ediyor.¹⁹⁰

Muhalefetin bir diğer tepki gerekçesi de, halkevlerinin Atatürk’ün hatırasını yaşatan bir kültür kurumu olarak kabul edilmesidir. Bu sebeple, halkevlerini tasfiye etmek, Atatürk’ün anısını da tasfiye etmek anlamına gelmektedir.¹⁹¹ Bu sebeple CHP Meclis Grup Başkan Vekili olan Faik Ahmet Barutçu, kanunun önemini Başbakan Adnan Menderes ile görüşerek anlatmaya çalışmıştır.¹⁹²

Akşam Gazetesi, konuya daha objektif bir yaklaşımda bulunuyor. Bir partinin ekonomik bakımdan güçlü olmasının büyük bir avantaj olduğunu, tek partiden, çok partili düzene geçildikten sonra bu kuvvetin demokrasinin gelişmesini zorlaştıracak bir güç durumuna geleceğini

¹⁸⁸ Mümtaz Faik Fenik, “Ara Seçimler Ve Halkevleri”, *Zafer*, 31 Temmuz 1951.

¹⁸⁹ Nihat Erim, “Halkevleri Meselesi”, *Ulus*, 21 Kasım 1950.

¹⁹⁰ Nihat Erim, “Halkevleri Meselesi IV”, *Ulus*, 23 Kasım 1950.

¹⁹¹ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasî Anılar (1939-1954)*, Milliyet Yayınları, Doyuran Matb., İst. 1977, s: 473.

¹⁹² Bkz. *Ulus*, 17 Aralık 1950.

savunuyor.¹⁹³ Yani, çok partili düzene geçildikten sonra, temel esaslarından birisi de eşitlik olan demokratik düzenin sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi için, CHP'nin tek parti döneminde sahip olduğu avantajlardan vazgeçmesi gerektiğini söylüyor.

MP'nin yayın organı niteliğindeki muhalif basından Kudret Gazetesi yazarı Sadık Aldoğan, kanunun tek parti tahakkümüne son vermek bakımından isabetli olduğunu söylüyor. Daha sonra devamla, “ancak; bu memlekette bir partinin ezici çoğunluğuna dayanarak Anayasa ve insan haklarıyla bağdaşmayacak hareketlerde bulunmasına ve kanunlar çıkarmasına bu kanun manî olamaz.”¹⁹⁴ Diyerek, DP' nin de ezici çoğunluğuna dayanarak, tek parti döneminde uygulamalara sapabileceğinden duyduğu endişeyi dile getiriyor. Hikmet Bayur ise; tek parti döneminde sahip olduğu mallar dolayısı ile bunu her türlü suç gibi ileri sürmenin yanlış olduğunu, konunun iktidar ile CHP' nin oturup anlaşarak çözümlenmesi gerektiğini söylüyor.¹⁹⁵

Müstakil basın, halkevlerinin mülkiyetinin devlete aktarılmasını olumlu karşılamıştır. Hürriyet gazetesine göre muhalefetin bu konuda sert tepki göstermesini iktidarın acemiliğine bağlamıştır. Eğer iktidar, 1950 seçimlerinden hemen sonra Halk Partisi'nin mallarına el koysaydı, bu kadar itiraz olmazdı. Hem de kamuoyunda sevinçle karşılanırdı.¹⁹⁶

Nadir Nadi, halkevlerini, Türk Ocağı'nın devrim şartlarına göre uyarlanmış ileri bir şekli olarak tarif ediyor ve “kültür alanında çok gayret bekleyen yurdumuzda halkevlerinin -kısmen de olsa- bir ihtiyacı karşıladığına şüphe yoktur.... Halk Partisi'nin mülkiyetinden çıkarıldıktan sonra halkevlerini gene aynı gaye uğrunda kullanmaya devam etmek bizce

¹⁹³ Adnan Adıvar, “O Mühim Kanun”, Aksam, 31 Temmuz 1951.

¹⁹⁴ Sadık Aldoğan, “Halkevleri Tasarısı ve Teminatsız Anayasamız”, Kudret, 11 Ağustos 1951.

¹⁹⁵ Hikmet Bayur, “C. Halk Partisi'nin Malları”, Kudret, 29 Temmuz 1951.

¹⁹⁶ Sedat Simavi, “Halkevleri”, Hürriyet, 11 Ağustos 1950.

tutulacak en doğru yoldur.”¹⁹⁷ Diyor. Ona göre bir inkılap kurumu olan halkevleri fonksiyonunu tamamlamıştır. Bu sebeple parti kurumu olmaktan çıkarılıp faaliyetini sürdürmelidir.

b- CHP’NİN TEK PARTİ DÖNEMİNDEKİ İKTİSAPLARININ İADESİ

DP halkevlerini tasfiye ettikten sonra, CHP’yi tek parti döneminde elde ettiği ekonomik avantajlardan mahrum etme girişimini sürdürdü. Bu amaçla 14 Aralık 1953 tarih ve 6195 sayılı “Cumhuriyet Halk Partisi’nin haksız iktisaplarının iadesi hakkında Kanun”u çıkardı.¹⁹⁸

Muvafık basına göre iktidarın bu girişiminin haklı gerekçeleri vardır. CHP tek parti döneminde kanun dışı yollarla partiye mal ve para aktarmış ve böylece haksız iktisaplara sahip olmuştur. Demokrat Parti şimdi bu paraların hesabını sormak istemektedir.¹⁹⁹ Mümtaz Faik Fenik’e göre ise, parti- devlet sisteminin tasfiyesi için böyle bir kanunun çıkarılması gereklidir.²⁰⁰

Selim Ragıp Emeç, bu kanunu çıkarmakla, “.... DP ve iktidarı tam bir vicdan huzuru içinde kendisinden beklenen kararı almış ve taahhütlerine karşı olan mutabakat ve bağlılığını da bu suretle açık olarak ifade etmiştir.”²⁰¹ diyor. Burhan Belge’ ye göre, çok partili düzene geçildikten sonra CHP, Kore meselesinden sonra ikinci büyük hatayı mallar meselesinde yapmıştır.²⁰²

¹⁹⁷ Nadir Nadi, “Halkevleri”, Cumhuriyet, 16 Ağustos 1951.

¹⁹⁸ Bkz. Resmî Gazete; tarih: 16 Aralık 1953, Sayı: 8584.

¹⁹⁹ Rıfık Salim Burçak, “Basın Toplantısı IV”, Zafer, 27 Aralık 1952.

²⁰⁰ Mümtaz Faik Fenik, “Parti - Devlet Sisteminin Tasfiyesi”, Zafer, 17 Haziran 1952.

²⁰¹ Selim Ragıp Emeç, “Şu Mallar Meclisi....”, Son Posta, 11 Aralık 1953.

²⁰² Burhan Belge, “Halk Partisi’nin İki Büyük Hatası”, Zafer, 27 Aralık 1953.

Özetle, muvafık basına göre iktisap kanunu CHP'nin mallarına el koyma kanunu değildir. Milletın mallarını, millete iadesini sağlayan kanundur. Aynı zamanda demokrasi ile bağdaşmayan tek parti sisteminin tasfiyesine yöneliktir. DP iktidarı bu kanunu çıkarmakla millet iradesini, gereğini yerine getirmiştir.

İktidarın iktisap kanunu çıkarma girişimlerine en sert tepki tabii olarak CHP'nin yayın organı niteliğindeki Ulus gazetesinden geldi. H. Cahit Yalçın'a göre; bu bir siyasî şantaj, Türk inkılap ve hürriyet tarihinde kara bir sayfa, murdar bir diktatörlüktü.²⁰³ Nihat Erım'e göre de; bu, ülkeyi totaliter rejime doğru götüren, hukuk devleti anlayışına sığmayan bir zulümdür.²⁰⁴

14 Aralık 1953 tarihli Ulus gazetesinin ekinde şu ifade vardır: "Atatürk'ün vasiyeti de çiğnendi." Bu, Ulus gazetesinde çıkan son yazı oldu ve Ulus gazetesi kapandı.

Hüseyin Cahit Yalçın, daha sonra Yeni Ulus gazetesinde yayınlanan bir makalesinde, bu konunun CHP'yi tasfiye etmeyi amaçladığını şöyle açıklıyor: "Halk Partisi'ne ne lüzum var? Halkevleri alındı. Halk Partisi'nin malı, mülkü meşhur kahramanca söze göre altımızdaki iskemleye varıncaya kadar hep alındı. Halk Partisi'nin yalnız çıkmadık bir canı, bir hudutsuz iman ve ideali kaldı."²⁰⁵ Diyerek, DP iktidarının tüm tasfiye girişimlerine rağmen CHP'nin varlığını sürdüreceğini söylüyor.

Cemil Sait Barlas, iktidarın Halkevlerini tasfiyesi ile başlayan girişimlerini, tüm muhalif basında olduğu gibi müsadere* olarak

²⁰³ Bkz. Ulus, 6-10-11 Aralık 1953.

²⁰⁴ Bkz. Ulus, 13-14 Aralık 1953.

²⁰⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, "Sıra Neye Geldi?", Yeni Ulus, 13 Ocak 1954.

* Müsaade; vezirlerle devlet erkanına ve memleket zenginleriyle tanınmış adamların ecelleriyle öldüklerinde ve yahut herhangi bir sebeple idamlarında metrukatının ve bazan da sağlıklarında mallarının hükümet namına zaptedilmesi yerinde kullanılan bir tabirdir. Bkz. Mehmet Zeki

nitelendiriyor. Demokratik düzende gerçek veya tüzel kişiliklere ait malların teminat altında bulunduğunu, iktidarın bu girişimi ile totaliter bir tavır sergilediğini söylüyor.²⁰⁶

Bu arada muhalif basın, son bir çare olarak tek parti döneminde görev yapmış Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dan, iktisap kanununu engellemesini istedi. Bu amaçla Falih Rıfki Atay, Celal Bayar'a hitaben yazdığı makalesinde, "... Cumhuriyet Halk Partisi'nin nesi var, nesi yoksa yüzde 90'ından fazlası sizin bir kaç defa Bakan, bir defa da Başbakan olduğunuz o devirden kalmadır." Bir partinin nüfuz ve hakimiyetine dayanarak haksız iktisapta "bulunmak ithamı, pek yakından şahidi olduğunuz üzere İnönü'yü ve CHP'nin bu gün başında ve içinde bulunanları pek az ilgilendirir. Asıl sanık veya suçlu Atatürk'ün kendisidir."²⁰⁷ Diyerek, bu kanunun sadece CHP'yi tasfiye etmekle kalmayıp, tek parti döneminin büyük bölümünün sorumluluğunu taşıyan en yetkili kişi olarak Atatürk'ü de sanık sandalyesine oturtacağını söylüyor. Bu dönemde sorumluluk almış bir kişi olarak Celal Bayar'dan buna izin vermemesini istiyor.

Kısaca muhalif basına göre iktisap kanunu CHP'yi tasfiyeyi amaçlayan hukuk dışı bir kanundur. Bu kanunla sadece CHP değil, Atatürk de sanık sandalyesine oturtulmaktadır. Otoriter tek parti sistemini tasfiye etmek iddiasındaki DP, otoriter, hatta diktatoryal bir sistemi uygulamaya sokmaktadır.

Müstakil basından Cumhuriyet gazetesi, iktisap kanunu ile ilgili çalışmaları, önce destekledi. Nadir Nadi, "... tek parti devrinde edindiği mülke dayanarak CHP'nin öteki partilere karşı istisnai durumunu

Pakalın, "Osmanlı Tarih Devimleri ve Terimleri Sözlüğü II", MEB Yayınları, ME Basımevi, Ank. 1993, s. 624-625.

²⁰⁶ Cemil Sait Barlas, "Müsadere Kanunu ve Bayar", Pazar Postası, 5 Ağustos 1951.

²⁰⁷ Falih Rıfki Atay, "Sayın Bayar Bugün Yapacağınız Bir şey Vardır." Dünya, 15 Aralık 1953.

muhafaza etmesine de elbette göz yumulamaz. Gönül isterdi ki Halk Partisi kendiliğinden bu hale son vermek lüzumunu duysun ve siyasi çalışmaları için lüzumlu tesis ve yapılardan hepsini hazineye versin.”²⁰⁸ Derken, daha sonra, “CHP mallarının geri alınmasına dair DP Meclis Grubu’na varılan prensip kararını biz yalnız doğru bulmamakla kalmıyoruz, ayrıca, Büyük Millet Meclisi’nde kesinleştiği takdirde bu kararın demokratik gelişmemizi feci şekilde sekteye uğratacağından, hatta, Tanrı korusun ileride başımıza umulmadık tehlikeler açacağından korkuyoruz.”²⁰⁹ diyor. Nadir Nadi’ nin sekiz gün içindeki bu farklı yaklaşımları dikkat çekiyor.

İktisap kanununun çıkmasından yaklaşık bir ay sonra Ahmet Emin Yalman, bu konuyu yorumlarken; “ ... Halk Partisi’ nin elindeki malların bir tasfiyeye uğramasına en mutaassıp halkçılar da dahil olduğu halde, kimse esas itibarıyla itiraz edemez. Dünyanın hiç bir yerinde bir siyasi partinin elinde bu kadar mal bırakılmaz hatta bir keyfi tek parti devrinde gayri meşru tarzda değil, normal zamanlarda en meşru surette bile iktisap edilse...”²¹⁰ diyerek, muvafık basını da aşan bir değerlendirme yapıyor. Haklı veya haksız olarak edinilmiş CHP’ ye ait tüm iktisaplara el konulmasını demokrasinin bir gereği olarak görüyor.

Görüldüğü gibi müstakil basın, konuya ortak bir yaklaşım içinde bakmıyor. Hatta, bu konuya uzak durmaya çalışıyor izlenimini veriyorlar. Nitekim, iktisap kanununun çıktığı günlerde Vatan gazetesi konuya haber açısından yaklaşıyor ve yorumdan uzak duruyor.²¹¹

c) SONUÇ

²⁰⁸ Nadir Nadi, “CHP’nin Malları”, Cumhuriyet, 2 Aralık 1953.

²⁰⁹ Nadir Nadi, “Nazik An Geldi Çattı”, Cumhuriyet, 10 Aralık 1953.

²¹⁰ Ahmet Emin Yalman, “Asıl Dava Nerede?”, Vatan, 8 Ocak 1954.

²¹¹ Bkz. Vatan, 15-16 Aralık 1953. Haber Başlıkları: İnönü; tarih kürsüsünden halimi seyrediyorum, telaş içindesiniz.... Ulus, Son Havadis, Karagöz gazeteleri son sayılarını yayınladılar.

Demokrasinin bazı vazgeçilmez kavramları vardır. Bunlar özgürlük, eşitlik ve uzlaşmadır. Bu kavramlar sosyal demokrasiyi oluşturur. Sosyal demokrasi olmadan, siyasi demokrasi sağlam temellere oturtulamaz.²¹²

DP, 14 Mayıs seçimlerinden sonra siyasi iktidarı CHP' den devraldı. Böylece siyasi anlamda Türk demokrasisi yeni bir aşamaya ulaştı. Ancak, Türk demokrasisinin sağlıklı bir zeminde gelişebilmesi için siyasi demokrasiyi besleyecek olan sosyal demokrasi yönünde de bazı adımlar atılması gerekirdi. Bu doğrultuda CHP'nin tek parti döneminde sahip olduğu iktisaplardan vazgeçmesi demokrasinin bir gereği idi.

Bu konu iktidar ile muhalefet tarafından yine demokrasinin gereği olan uzlaşma zemininde çözümlenmeliydi. Bu, hem Türk demokrasisinin sağlıklı bir şekilde gelişmesine, hem de CHP' nin sivilleşme sürecine olumlu katkı sağlayacaktı.

Basın bu noktada görevini yeterince yerine getirememiştir. Hatta, muvafık basın iktidarı, muhalif basın da muhalefeti adeta subjektif yaklaşımlara iterek, uzlaşma zemininin oluşmasına engel olmuştur. Müstakil basın da iktidar ve muhalefeti uzlaşma zemininde buluşmaya zorlamak yerine, konuya fazla karışmamaya özen göstermiştir.

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

G- DİN DEVLET İLİŞKİLERİ VE İRTİCA TARTIŞMALARI

a- TÜRKİYE' DE DİN-DEVLET İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİNE

GENEL BAKIŞ

²¹² Belkıs Temren, "Tasavvuf Düşüncesinde Demokrasi" T.C. Kültür Bakanlığı Demokrasi Klasikleri Dizisi / 8, Ankara-1995, s. 136-137.

Osmanlı Devleti'nde XIX yüzyıldan itibaren seküler kurumlaşmaya dayalı ıslahat hareketleri Batılılaşma sürecinde bazı gelişmeler sağlamıştı. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra bu süreci hızlandırmak amacıyla bir dizi inkılaplar gerçekleştirildi. Bu inkılaplardan en önemlileri laiklikle ilgili düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler, Islahat Fermanı'ndan beri gelişen din-devlet ilişkilerindeki seküler anlayışı tam anlamı ile laik bir zemine oturtmayı amaçlıyordu ve 1937'de ilk defa Anayasa'da yer alarak, Cumhuriyet rejiminin temel unsurlarından biri haline geldi.

Dinin kamu alanı dışına çıkarılması anlamına gelen Laiklik anlayışı, Cumhuriyet'i kuran sivil ve askeri bürokrasi ile aydınların çoğu tarafından çabuk benimsendi. Ancak, toplum yüzlerce yıldır edindiği dini algılama ve yaşayış biçiminden hemen vazgeçmedi. Bu da sosyal olayların tabiatında var olan ağır gelişmenin de rolü vardı. Bu durum toplumda laiklik konusunda zıt yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açtı. Bu zıtlaşmada siyasi otoritenin dini hayatı şekillendirme çabasının da rolü oldu. Hatta siyasi otoritenin laikliği pozitivist bir anlayışa doğru kaydırması toplumdaki zıtlaşmayı daha da arttırıcı bir unsur oldu. Bunun sonucu olarak da toplumda huzursuzluklar arttı.

1946 yılında çok partili düzene geçildikten sonra gündeme gelen siyasi hürriyet tartışmaları, din-devlet ilişkilerini de tartışmaya açtı. Bu tartışmaların bir çok sebebinden söz edilebilir. Sebeplerden biri, Türk toplumunun "... sosyo-ekonomik gelişme cılızlığından ötürü tekdüze ve çoğulcu olmamasından kaynaklanıyordu."²¹³ Yani sosyo-ekonomik bakımdan zayıf temele dayanan muhalefet partileri dini motifleri öne çıkarmışlardır. Diğer bir sebep, din-devlet ilişkilerinde, "... liberalizasyon isteklerinin Aralık 1946' da sol akımlara karşı bir savunma kisvesi altında

²¹³ Doç. Dr. Ahmet Yücekök, "Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye' de Parlamento' nun Evrimi", Ank.-1983, s.111.

başlamış olması”²¹⁴dır. Bu tartışmaların en önemli sebeplerinden birisi de tek parti döneminde inkılapçılık ilkesi doğrultusunda - ki tabiatında zorlama vardır- siyasi otoritenin dini hayatı düzenleme çabasından huzursuz olan toplum kesimlerinin muhalefet partileri içine girip, yaptıkları baskıdır.

Din-devlet ilişkileri konusunda tartışmalar sürerken, “ laikliğin kurucusu Cumhuriyet Halk Partisi, diğer partilere oy kaptırmaktan korkarak, uzun tereddütlerden sonra nihayet İslâmiyet’in eğitimle ilgili yanlarını belirtip din hürriyetini müzakere ve kabul etti. (...) 1947 başlarında hükümete, Milli Eğitim Bakanlığı’nın denetimi altında resmi okullar dışında özel kişilerin Lâtin alfabesiyle İslâm dinini öğretmesine müsaade etmek yetkisini vermeyi teklife karar verdi. (...) 1948-1949’ da din eğitimi ile ilgili kanun teklifleri T.B.M.M.’ ye sunuldu. Tekliflerden biri, Müslüman hocalar yetiştirecek okullar açılmasına dair kanun teklifiydi. Din konusunda liberalizasyona dair en önemli kanunlar, 1949’ da Günaltay’ın Başbakanlığı sırasında Meclis’ten geçti. Ankara’ da bir de İlahiyat Fakültesi kurulması kabul edildi. Din dersleri başlangıçta ihtiyari idi. Daha sonra yalnız Müslüman çocukları için mecburi oldu. Çocuklarının din dersi görmesini istemeyen veliler, bunu bir yazı ile bildirmek zorundaydılar.”²¹⁵

CHP’nin dini hürriyeti genişleten bu düzenlemelerinin hemen arkasından irtica tartışmaları başladı. Bu tartışmalardan, “... birincisi Ticiani* tarikatının faaliyetleri idi, ikincisi de 10 Nisan 1950’ de vefat eden

²¹⁴ Kemal Karpat, “Türk Demokrasi Tarihi”, İst.-1967, s. 245.

²¹⁵ Karpat, a.g.e., s. 239-240.

* Ticianilik: XIX yüzyıl başında Kuzey Afrika’da kurulan bir İslâm tarikatıdır. (...) Sudan, Mısır, Yemen ve Orta Doğu ülkelerinde de tarikat kendisine taraftar buldu. (...) 1897’ de Sidi Muhammedde el Ubeydi adlı bir Cezayirli ticani zaviye kurmak için İstanbul’ a geldi, fakat zaviye kurmaya muvaffak olamadı. Bununla beraber bir miktar taraftar edindiği anlaşılıyor. Ticianilerin Türkiye’ de varlıkları 1949’ da ortaya çıktı. Şeyhleri Kemal Pilavoğlu İmroz (Gökçeada)’ a sürgün edildi. Bkz. Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Neşriyat, İst.-1985, Cild: 1,

Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenaze töreninde vuku buldu.(...) Bazı genlik grupları Mareşal' in hatırasına hürmeten radyonun müzik yayınıni durdurması için ısrar ettiler. İstanbul'da bir çok sinema ve tiyatroyu ... zorla kapattılar. (...) Ezan, kanuna aykırı olarak Arapça okundu. Tabut top arabasından alınarak... kalabalığın omuzlarında taşındı.”²¹⁶

b- DİNDE LİBERALLEŞME ÇABALARI VE İRTİCA TARTIŞMALARI

14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra iktidara gelen DP ile ülkede esen genel liberalleşme rüzgarı dini alanda da etkisini gösterdi. İktidarın bu alandaki ilk icraatları, ezanın Türkçe okunması ile radyodan Kur'an-ı Kerim okunmasını sağlamak oldu.²¹⁷ Muhalefetin de bu konuda ciddi bir mukavemeti olmadı. Hatta CHP Meclis Grubu oylamada serbest bırakıldı.²¹⁸ DP iktidarının sağladığı bu serbesti aydınlar arasında hoşnutsuzluk yarattı; fakat köylüler ve kasabalılar memnundular. Çünkü onlara göre duaların bilhassa ezanın Türkçe'si Arapça'sında mevcut olan mistik cazibeden bir hayli kaybediyordu.²¹⁹

DP'nin dinde liberizasyon çalışmalarından sonra Atatürk'ün manevî şahsiyeti ile özellikle büst ve heykellerine karşı saldırılar artmaya başladı. Bu da beraberinde irtica tartışmalarını tekrar gündeme getirdi.

DP'nin irtica tartışmaları açısından oldukça sakın geçen ilk aylarından sonra, 1951 yılı başından itibaren tartışmalar yoğunlaşmaya başladı. CHP milletvekili Kamil Boran'ın bir sözlü sorusu üzerine Atatürk'ün ölümünden 14 Mayıs 1950'ye kadar, yani 12 yıl içinde manevî varlığa 51,

s. 4100-4101. Bu teşkilat Türkiye'de Atatürk' ün büst ve heykellerine saldırıları ile adını duyurmuştur.

²¹⁶ Karpat, a.g.e., s.242-243.

²¹⁷ Zafer, 5 Haziran 1950, Cumhuriyet, 6 Temmuz 1950.

²¹⁸ Toker, "DP'nin Altın....." s.49.

²¹⁹ Karpat, a.g.e., s. 244.

fotoğraflara 12, heykel ve büstlere 4 topyekün 67 tecavüz vakası adaletle intikal etmişti. Halbuki bunların sayısı 14 Mayıs 1950'den 1 Nisan 1951'e kadar, sadece 10,5 ayda 15'i bulmuştu. İçlerinden 9 tanesi büst ve heykellere yönelikti.²²⁰ Bu gelişme tabiatı ile iktidarı da etkiliyordu. Çünkü, DP'de irticayı kollayan bir parti durumuna düşme endişesi başladı. DP, hem irticayı kollayan parti imajından kurtulmak, hem de Atatürk'ü koruma ve yaşatma görevini CHP'nin tekeline kurtarmak düşüncesi ile 1951 yılında iki önemli kanun çıkardı.

Bu kanunlardan ilki basında fazla tartışılmamıştır. Bu 28 Mayıs 1951 tarih ve 5776 sayılı "Atatürk Anıt- Kabri inşası hakkındaki 4677 ve 5581 sayılı kanunlara ek kanun"dır.²²¹ Bu kanunla ,iktidar anıt- kabir inşası ile ilgili olmak üzere 2490 sayılı ihale kanununu hükümsüz kılıyordu. İnşaat ve süslemelerle ilgili harcamalar Bakanlar Kurulu'nca belirlenecek esaslara göre yapılacaktı. Amaç inşaatı bir an evvel bitirmektir. DP, CHP'nin 12 yılda yapamadığını 1-2 yılda bitiren parti avantajına sahip olmak istiyordu. Böylece DP'nin CHP' ye göre Atatürk'e daha bağlı ve saygılı olduğu ortaya konulmuş olacaktı. Bu kanunlardan ikincisi de 25 Temmuz 1951 tarih ve 5816 sayılı, Atatürk'ü Koruma Kanunu'dur. Kanunun ilk iki maddesine göre, Atatürk'ün hatırasına alenen tecavüzde bulunanlar üç seneye, büst ve heykellerine saldıranlar beş seneye kadar ağır hapis cezasına mahkum edileceklerdi.²²²

c- MUVAFIK BASINDA İRTİCA VE ATATÜRK'Ü KORUMA KANUNU

Muvafık basına göre irtica çok büyük tehlikedir. Ülkede sadece dini irtica değil, kızıl irtica da vardır. İktidar, din maskesi altında kara ve çok

²²⁰ Toker, "DP'nin Altın...", s. 131.

²²¹ 3t. Düstur, Cilt: 32, s. 1451.

²²² 3t. Düstur, Cilt: 32, s.1842.

kere kızıl kıskırtmaların farkındadır. Vatandaşın vicdanı ile Allah arasına girmeye çalışan cahil, yobaz ve habis düşünceli insanların faaliyetlerine izin vermeyecektir.²²³ Kara ve kızıl irtica birlikte hareket etmektedir. Komünistler, dini kullanarak bir ayaklanma çıkarmak gayretindedirler. Ancak, Atatürk inkılaplarına bağlı gençlik ve millet buna izin vermeyecektir.²²⁴

Bu büyük tehlikeyi yok etmek amacıyla iktidarın hazırladığı kanun teklifi çok olumlu bulunmuştur. Çünkü Atatürk'ü Koruma Kanunu ile sadece bir tek şahıs değil, aynı zamanda bütün Atatürk'ün inkılapları da korunacaktır. Bazı aydınların bir takım hukukî gerekçeleri ileri sürerek buna karşı çıkmalarını anlamak mümkün değildir.²²⁵

Atatürk'ü Koruma Kanunu ile ilgili tasarının tartışıldığı günlerde, muvafık basında O' nun büyüklüğü ve yüceliği üzerine yazılan makaleler artmıştır. Mesela; “ O, millete ait bütün fikri ve manevi değerlerin üstünde bir varlık, Türk milleti için bayrak gibi kutsi bir şeydir. Onun içindir ki milletçe onu her tecavüzün üstünde her mütecavize karşı masun bulundurmaya mecburuz.”²²⁶ “ O, bizden imtiyaz değil, rahmet bekliyor. Bütün dünyanın hürmetle adını andığı Atatürk'e saygısızlık ve hatta hakaret edilmesine müsaade mi edeceğiz? Türkiye Cumhuriyeti' nin kurucusu büyük Ata'nın ölümünü hayırla yâd etmek istemeyenlere karşı çıkarılacak bir kanun bütün Müslümanların kalbinde de şükranla karşılanacaktır.”²²⁷

Bu arada bir taraftan ülke genelinde konu ile ilgili toplantı ve miting haberleri,²²⁸ diğer taraftan da Atatürk büstlerine yapılan saldırı haberleri

²²³ Mümtaz Faik Fenik, “İrticanın Kökü Kazınmalıdır”, Zafer, 6 Ocak 1951.

²²⁴ Mümtaz Faik Fenik, “İrtica Asla Baş Kaldıramaz”, Zafer, 13 Mart 1951.

²²⁵ Mümtaz Faik Fenik, “ Milletçe Beklenen Kanun”, Zafer, 15 Nisan 1951.

²²⁶ Ali Naci Karacan, “Atatürk Hakkında Kanun Tasarısı”, Milliyet, 19 Mayıs 1951.

²²⁷ Zafer, 7 Mayıs 1951, Haber Başlığı: Atatürk Kanunu Görüşülüyor.

²²⁸ Zafer, 28-31 Mayıs 1951 tarihleri.

birinci sahifede büyük puntolarla veriliyordu.²²⁹ Bu haberlerin arkasından Mümtaz Faik Fenik “ Ticanî denilen meczuplar son zamanlarda iyi azıtmışlar ve Türkiye'nin mukadderatı hakkında adeta kendileri söz sahibi gibi harekete başlamışlardır. Kızıl tahrikçilerin bunda başlıca rolü oynadıklarından kimse şüphe edemez.”²³⁰ Derken Zafer gazetesi irticanın bu boyutlara ulaşmasında CHP'nin de rolü olduğunu ileri sürüyor ve “sual sırası şimdi de bizde ! Sapık ticanileri kimler şımarttı? Pilavoğlu'nu seçimde kullananlar, Tatlıoğlu'nun DP'yi tekfir eden kitabını dağıtanlar kimlerdi?”²³¹ diye soruyor. Bunun yanında Atatürk büst ve heykellerine saldırının artması üzerine, ticaniler hakkında açılan soruşturma haberleri veriliyordu.²³² Atatürk'ü Koruma Kanunu çıktıktan sonra açılan ilk dava Atatürk'ün eşi Makbule Atadan'ın Volkan gazetesi aleyhine açtığı dava idi ve konu ile ilgili habere büyük puntolarla yer verildi.²³³

d- MUHALİF BASINDA İRTİCA VE ATATÜRK'Ü KORUMA KANUNU

Muhafif basının irtica konusuna bakışı, muvafık basın ile paralellik gösteriyor. Hüseyin Cahit Yalçın, “ hükümet partisi ile muhalefetin partiler üstünde bir mesele sıfatıyla, el ele verecekleri mevzular varsa onun birincisi bu sağ ve sol tehlikeye karşı alınacak tedbirler teşkil eder. (...) Vatansever iki partiden beklenen hizmet tarzı budur. İlk adımı, bir Türk sıfatıyla, hükümetten beklemek mevkiindeyiz.”²³⁴ Diyerek, irticanın iktidar ve muhalefet arasında iş birliğini gerektirecek kadar büyük bir tehlike halini aldığını ve bu konunun iktidarın atacağı ilk adımla çözümlenebileceğini söyledi.

²²⁹ *Zafer*, 23 Haziran 1951.

²³⁰ Mümtaz Faik Fenik, “ Yılanlar Mutlaka Ezilecektir. ”, *Zafer*, 30 Haziran 1951.

²³¹ Bkz. *Zafer*, 3 Temmuz 1951, Metin Toker, Bu suçlamaların DP'nin irticayı koruyor ithamından kurtulması için yapıldığını DP'nin de bu suçlamadan medet umduğunu söylüyor. Bkz. Metin Toker, “DP'nin Altın Yılları (1950-1954) Bilgi Yayınevi, Ank.-1990, s. 127.

²³² *Son Posta*, 5 Temmuz 1951.

²³³ *Son Posta*, 20 Eylül 1951.

Cemil Sait Barlas, konuya biraz daha değişik yaklaşımla bakıyor. İrticanın toplumu geriye götürecektir güçte olmadığını; ancak, vatandaş arasında din ve mezhep ayrılıklarını körükleyebileceğini, ırkçı bir zihniyetle milliyetçilik anlayışımızın daraltılabileceğini, bunun sonucu Türkiye'nin dünyadan tecrit edilebileceğini söylüyordu.²³⁵

Muhalef basının irticayı partiler üstü bir konu olarak ele alma düşüncesine karşılık; İsmet İnönü, 22 Mart 1951'de yayımlanan bir demecinde dinin politikaya alet edildiğini ve iktidarın bunu seçimlerde oy toplamak için yaptığını söyledi.²³⁶ Böylece, muhalefet artan irticai faaliyetlerden dolayı iktidarı sorumlu tutuyordu.

Muhalefet, Atatürk'ü Koruma Kanunu konusunda da iktidarı samimi bulmuyordu. Metin Toker'e göre iktidar, "... o zamanın "Türk- İslam Sentezi" taraftarlarının nabzına göre şerbet verebilmek hem de Atatürk'e tecavüzlerden rahatsız olanları tatmin edebilmek"²³⁷ için bu formülü bulmuştu.

e- MÜSTAKİL BASINDA İRTİCA VE ATATÜRK'Ü KORUMA KANUNU

Müstakil basının irtica konusundaki yaklaşımı muvafık ve muhalif basın ile paralellik gösteriyor. Müstakil basından Nadir Nadi'ye göre, aşırı sağ ve aşırı sol cereyanlara karşı ciddi bir savaş verilmeli ve bu iki düşman kesinlikle birbirinden ayrılmamalıdır.²³⁸ Yine Nadir Nadi, 5860 sayılı basın kanunu çıkarıldıktan sonra özellikle Alevilik ve Bektaşilik

²³⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, "Partiler Üstünde Bir Mesele", Ulus, 31 Aralık 1950.

²³⁵ Cemil Sait Barlas, "İrticadan Neden Korkuyoruz?" Pazar Postası, 25 Mart 1951.

²³⁶ Bkz. Basın, 22 Mart 1951.

²³⁷ Toker, "DP'nin Altın" s.127.

²³⁸ Nadir Nadi, "İkisi de Birdir", Cumhuriyet, 14 Ocak 1951.

konusunda dini mecmualarda yayınlanan yazılar irticayı ve mezhep ayrılıklarını körüklemektedir. İktidar, bunları kanunî yollarla önlemelidir diyor.²³⁹

Müstakil basın, muvafık basından farklı olarak başlangıçta iktidarın Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarma teşebbüsüne olumlu bakmıyordu. Bu konuda Nadir Nadi şöyle diyor: “Meclisten böyle bir kanun çıktığı takdirde biz bunun herkesten önce Büyük Ata'nın ruhunu inciteceğinden korkarız. Atatürk'ün hatırasını kanun yoluyla korumayı Ebedî Şef'in hayatı boyunca inandığı prensiplere aykırı buluyoruz.”²⁴⁰

Başlangıçta muhalif basın gibi Atatürk'ü Koruma Kanunu ile ilgili çalışmalara olumsuz bakan müstakil basın; daha sonra bu konuda iktidar ve muhalefetin ortak hareket etmesini istiyor.²⁴¹ Daha sonra da kanun lehinde tavır alıyor.²⁴²

Sonuçta Atatürk'ü koruma kanunu, 50 karşıt, 6 çekimsere karşılık 232 oyla kabul edildi.²⁴³

f- İRTİCA TARTIŞMALARI DEVAM EDİYOR

1952 yılı sonlarına doğru basında irtica tartışmaları yeniden yoğunluk kazanıyor. Muhalefetin, iktidara yönelik irtica ile ilgili sert suçlamaları, muhalif basında da yankı ve destek buluyordu. Bu suçlamalara muvafık basından da sert cevaplar geliyordu.

²³⁹ Nadir Nadi, “Mezhep Kavgaları mı” Cumhuriyet, 13 Ocak 1951.

²⁴⁰ Nadir Nadi, “Sevgi Kanun Tanımaz”, Cumhuriyet, 4 Şubat 1951.

²⁴¹ Bkz. Cumhuriyet, 5 Temmuz 1951.

²⁴² Bkz., Cumhuriyet, 17 Temmuz 1951.

²⁴³ Toker, a.g.e., s. 137.

İsmet İnönü'nün 5 Ekim 1952'de İzmir'de daha sonra da Akhisar' da yaptığı konuşmalarda DP iktidarını partizanlık ve irticayı körüklemekle suçladı.²⁴⁴ Bu suçlama üzerine Zafer gazetesi, "İsmet Paşa Akhisar Nutku'nda iktidarın irticayı körüklediğini ona müsamaha gösterdiğini anlatmak istiyor. Peki delillerin nedir? Diye sorarsanız bir tek vesika, bir tek hadise gösteremiyor. Vicdan hürriyetinin tanınması, onun nazarında bir irtica hareketi ise, eski bir diktatörün yalnız vicdan hürriyetinin değil, bütün fert ve vatandaş hak ve hürriyetlerinin düşmanı olduğunu hatırlatmak isteriz."²⁴⁵ Şeklinde çok sert bir cevap verdi.

Muhalefetle birlikte muhalif basın da irtica konusunda iktidarı suçluyordu. H. Cahit Yalçın, "Bugün Türkiye' de ne kadar mürteci varsa hepsi Demokrat Parti' de yazılı değilse bile, hepsi Halk Partisi düşmanı ve Binaenaleyh, Demokrat Parti dostudur."²⁴⁶ Diyerek, iktidarın irtica ile iç içe olduğunu, en azından irtica' ya karşı kayıtsız kaldığını iddia ediyordu.

Müstakil basından Nadir Nadi ise, laiklik konusunda ilk tavizlerin CHP tarafından; ilkokullara din derslerinin konması, imam hatip kurslarının açılması ve üniversiteye bir ilahiyat fakültesinin eklenmesi ile verilmiştir, diyor ve ekliyor: " Türkiye' de ilköğretim davası iyice çözülemedikçe Atatürk' ün son derece realist bir görüşle aldığı tedbirler yürürlükte kalmalıdır. Okur yazar oranı yüzde doksanı aştıktan sonra İrtica' yı önlemeye yönelik tedbirler gevşetilebilir."²⁴⁷

1952 yılı sonlarında meydana gelen iki olay iktidarı irtica konusunda zor durumda bıraktı. Bunlardan birincisi, DP Samsun milletvekili Hasan Fehmi Ustaoglu' nun, Büyük Cihad gazetesinde yayınlanan makalesi idi. Ustaoglu, bu makalesinde; milletin Atatürk inkılabına gönülden bağlı

²⁴⁴ Basın, 5-10 Ekim 1952.

²⁴⁵ Başmakale, "İrticai İdare", *Zafer*, 11 Ekim 1952.

²⁴⁶ H. Cahit Yalçın, "Kayıtsız Davranmak Affolunmaz Suçtur", *Ulus*, 30 Ekim 1952.

²⁴⁷ Nadir Nadi, "Politika ve Din", *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1952.

olduğu iddialarının asla doğru olmadığını, yazıyordu.²⁴⁸ İkinci olay da Vatan gazetesi baş yazarı Ahmet Emin Yalman' a 22 Kasım 1952 günü Malatya' daki suikast girişimi idi.²⁴⁹

Özellikle Ahmet Emin Yalman olayı basında geniş yankı buldu. Hatta bu olay Metin Toker' e göre, DP iktidarı bakımından bir dönüm noktası sayanlar vardır.²⁵⁰ Çünkü, basının bütün kanatlarını en çok bu olay birbirine yaklaştıracak ve bu da siyasi otoriteye yansiyacaktır.

Muvafık basından Mümtaz Faik Fenik, Malatya suikastı ile ilgili olarak, “(...) bir kaç vicdan eşkiyasının hürriyet zannettikleri serserilikleri için bütün milletin hürriyetini, istiklalini ve istikbalini feda edemeyiz. Kim ne derse desin, vicdan yolunu kesen bu bağilere karşı en sıkı tedbirleri derhal almak zorundayız.”²⁵¹ Derken; muhalif basından H. Cahit Yalçın “Malatya cinayeti münasebetiyle yapılmakta olan tahkikatın gittikçe genişlemesi karşılaştığımız tehlikenin ciddiyeti hakkında ilk günlerde tereddüde düşebilecek kimseleri bile uyandırmaya kafidir.”²⁵² Diyor. Müstakil basından Adnan Adıvar da, “bu fani dünyada her şey kırılır, bacaklar, eller, kollar hatta kafalar ve kalpler kırılır; fakat bir şey var ki o kırılmaz: Kalem.....”²⁵³ diyordu.

g- İKTİDARIN İRTİCA BASKISINDAN KURTULMA ÇABALARI

Ustaoglu olayı ve Malatya suikastıyla sarsılan iktidar, harekete geçmede gecikmedi. Önce, DP Samsun Milletvekili H. Fehmi Ustaoglu, Atatürk

²⁴⁸ Hasan Fehmi Ustaoglu, “Milletin Atatürk inkılaplarına medyun bulunduğu iddiası asla doğru değildir.” Büyük Cihad, 3 Ekim 1952.

²⁴⁹ Basın, 23-24 Kasım 1952.

²⁵⁰ Toker, a.g.e., s. 208.

²⁵¹ Mümtaz Faik Fenik, “Malatya' daki Menfur Tecavüz”, Zafer, 24 Kasım 1952.

²⁵² H. Cahit Yalçın, “Kıl Üstündeyiz”, Ulus, 9 Aralık 1952.

²⁵³ Adnan Adıvar, “Her Şey Kırılır Kalem Kırılmaz” Cumhuriyet, 24 Kasım 1952.

İnkılaplarına saldırdığı gerekçesi ile partiden ihraç edildi.²⁵⁴ Arkasından Büyük Doğu gazetesinin başyazarı şair N. Fazıl Kısakürek hapse mahkum oldu ve gazetesi kapatıldı.²⁵⁵ Daha sonra, Nurculuk Cemaatinin lideri Said-i Nursî hakkında irticaî faaliyetlerde bulunduğu iddiası ile dava açıldı.²⁵⁶ Bunun arkasından da, 22 Ocak 1953' te Milliyetçiler Derneği, siyasi faaliyetlerde bulunduğu gerekçesi ile iktidar tarafından kapatıldı.²⁵⁷ Bununla ilgili olarak muhalif Son Havadis gazetesi tarafından verilen bir haber yazısında, “ gazetemizin irticaî ve siyasi hüviyet taşıdığını ortaya attığı Milliyetçiler Derneği kapatıldı”²⁵⁸ diyordu.

İktidarın bu çabaları tüm basından büyük destek gördü. Mümtaz Faik Fenik, “ bu derneğin faşist zihniyetin temsilcisi olduğuna şüphe yoktur. Çünkü, tüzüğünde bütün milliyetçileri teşkilatlandıracaklarını söylüyorlar. Kimi kime karşı teşkilatlandıracaklardır. Demek ki ayırıcı bir zihniyete sahiptirler.”²⁵⁹ Derken, Falih Rıfki Atay, “ Büyük Doğu, Büyük Cihad, Milliyetçiler Derneği, veya İslâm Demokrat Hareketleri, Dikta ideolojileridir. (...) Adalet ve hükümetin son kovuşturmalarını, bu memlekette demokrasi hareketinin muvaffak olması bakımından pek hayırlı bulduğumuzu gizlemek istemeyiz.”²⁶⁰ Diyordu. Ahmet Emin Yalman da bu konuda iktidarı destekliyor ve “ (...) Milliyetçiler Derneği' nin taraftarı bulunduğu ırkçılık, Turancılık, faşistlik de milliyetçiliğin doğrudan doğruya zıddı ve düşmanıdır. İşte bunun içindir ki hükümet milliyetçiler derneğini kapatmıştır.”²⁶¹ Diyor. Basın, bununla da yetinmedi. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin öncülüğünde irtica ile mücadele amacıyla Milli Tesevüd Birliği (Milli Dayanışma Birliği)

²⁵⁴ Basın, 10.12 1952.

²⁵⁵ Basın, 13.12.1952.

²⁵⁶ Basın, 24-26. 12. 1952.

²⁵⁷ Basın, 23 Ocak 1953.

²⁵⁸ Son Havadis, 23 Ocak 1953.

²⁵⁹ Mümtaz Faik Fenik, “ Milliyetçilerin Faşizm Metodları”, Zafer, 25 Ocak 1953.

²⁶⁰ Falih Rıfki Atay, “Dikta Hareketçiliğinin Tasfiyesi”, Dünya, 27 Ocak 1953.

²⁶¹ Ahmet Emin Yalman, “Milliyetçilik Perdesi”, Vatan, 7 Nisan 1953.

kurulmasına karar verildi.²⁶² Hüseyin Cahid Yalçın, Ahmet Emin Yalman, Mümtaz Faik Fenik, Falih Rıfki Atay ve Ali Naci Karacan 16.02. 1953 tarihinde birlik yönetim kuruluna seçildiler. Bu birlik, irticaya karşı halkı devamlı surette aydınlatacak ve önleyici tedbirler geliştirecekti. Millet Partisi dışında birliğin kurulması olumlu karşılandı. Başbakan Adnan Menderes beliren tehlike karşısında öncü rolünü oynayan basına teşekkür etti. Hemen arkasından da, 4 Mart 1953' de düzenlediği 3. Basın toplantısında, Komünistleri ülkedeki irticâî hareketlere sebep olmakla suçladı.²⁶³

Bu konuya farklı açıdan bakan bir gazete de vardı. Bu gazete Yeni Sabah' tı. Bu gazetenin başmakalelerinde yazar ismi yoktu. Ancak, bu isimli yazıların Prof. Dr. Şükrü Babanoğlu' na ait olduğunu tüm basın biliyordu.²⁶⁴ Yeni Sabah' a göre, "İrtica, kızıl tehlike; Türkçülük, ırkçılık, inkılapçılık ve daha hatır ve hayale sığmaz ve saymakla bitmez bahane ve vesileler, fikir ve vicdan hürriyetini maskeleyen ve gölgelemek için kullanılmak istenmektedir."²⁶⁵

Milliyetçiler Derneği, kamu düzenini bozduğu suçu ile mahkeme kararı ile fesh edilmiş ve yöneticilerine tecil edilmek kaydıyla 10 lira para cezası verilmişti.²⁶⁶ Bunun üzerine yine Yeni Sabah' ta bir başmakale yayınlandı. "(...) Bu derece ağır suçlar manzumesine bu mertebe hafif bir ceza nasıl verilebilir? Yurdu parçalamak, vatandaşlar arasında husumet ve kin sokmak, hilafet ve saltanat propagandası yapmak, yani Cumhuriyet rejimini yıkmaya çalışmak (...) sadece 10 lira ceza ile o da tecil edilmek kayıt ve şartıyla savuşturulabilir mi? (...) Ya bu vatandaşlar haksız yere partizanların politika cambazlarının kurbanı olmuşlar (...) veyahut da

²⁶² Cumhuriyet, 12.02. 1953.

²⁶³ Ahmet Emin Yalman, "Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz", 1954-1970, İstanbul-1971, cilt: 4, s. 305-306-307.

²⁶⁴ Cumhuriyet, 26 Nisan 1953.

²⁶⁵ Başmakale, "Demokrasi Denemelerimiz", Yeni Sabah, 6 Nisan 1953.

²⁶⁶ Basın, 5 Nisan 1953.

gazetelerin iddiaları doğrudur da mahkeme hüküm ve kararında aldanmıştır.”²⁶⁷ Denilerek o kararın basın ve siyasi otoritenin zorlaması ile alındığına sonuçta ülkede fikir ve vicdan hürriyetinin zedelendiği savunuluyor; yine otuz yıllık bir aradan sonra geniş halk tabakalarının ve aydınlarının, hala istibdat ve mutlakiyet hükümlerine iltifat edebileceklerine inanmanın bir vehim olduğu,²⁶⁸ Dine karşı yürütülen irtica kampanyalarının Komünizmi güçlendireceği iddia ediliyordu.²⁶⁹

Bu tartışma ve değerlendirmeler arasında iktidar dinin siyasi amaçlar doğrultusunda kullanılmasını önlemek için bir kanun çıkardı. Bu, 24 Temmuz 1953 tarih ve 6187 sayılı “Vicdan ve Toplanma Hürriyeti’ nin Korunması Hakkında Kanun”²⁷⁰du. Altı maddeden oluşan bu kanunun ilk üç maddesinde, kişi ve cemiyetlerin şahsî nüfuz veya menfaat temini amacıyla dinî propaganda ve telkin yasaklandı. Buna uymayanlara bir senden beş seneye kadar ağır hapis cezası getirildi. Dördüncü maddesinde ise, açık ve kapalı yer toplantılarında hareket ve tecavüzlerde bulunulması ve toplantının huzurunun ihlâl edilmesi durumunda toplantıyı düzenleyen komiteye 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası getirildi.

CHP, dördüncü maddenin siyasi haklara sınırlama getirdiği iddiası ile kırmızı oy kullandı.²⁷¹ Basında Millî Selâmet Kanunu denilen bu kanun iktidarın oylarıyla TBMM’ de kabul edildi. Tabî ki, muvafık basın, Büyük Millet Meclisi’ nde böyle bir kanuna verilen kırmızı rey, belki de kızaran yüzlerin bir aksidir,²⁷² diyerek CHP’ ye hemen tepki gösterdi.

6187 sayılı “Vicdan ve Toplanma Hürriyeti’ nin Korunması Hakkındaki Kanun”, irtica konusunda iktidarı rahatlatmıştı. Bunun arkasında iktidar

²⁶⁷ Başmakale, “ Dağ Bir Fare Doğurdu...”, Yeni Sabah, 12 Nisan 1953.

²⁶⁸ Başmakale, “ Tekrarında Zarar Yok”, Yeni Sabah, 27 Nisan 1953.

²⁶⁹ Başmakale, “ Komünizmin En Büyük Düşmanı”, Yeni Sabah, 16 Haziran 1953.

²⁷⁰ 3t., Düster, Cilt: 34, s. 1702.

²⁷¹ Dünya, 24 Temmuz 1953.

²⁷² Mümtaz Faik Fenik, “ CHP’ nin Verdiği Kırmızı Oy”, Zafer, 25 Temmuz 1953.

kendini rahatlatacak bir adım daha attı. 28 Mayıs 1951 tarih ve 5581 sayılı kanunu çıkardıktan sonra Anıtkabir inşaatını hızlandırmıştı. İktidarın yoğun çabası ile Anıtkabir' in açılışı 10 Kasım 1953' yetiştirildi ve Atatürk'ün naaşı Etnografya Müzesi' nden alınarak, büyük bir devlet töreni ile 10 Kasım 1953' te Anıtkabir'e nakledildi.²⁷³ Böylece DP, CHP iktidarınının 12 yılda gerçekleştiremediği bir işi bir iki yıla sığdırmış oluyordu. İktidarın bu başarısı basında büyük yankı buldu. Gelişmelere gün ve gün haber ve yorum olarak basında geniş yer verildi. Sadece muhalif basında Ulus gazetesi iki-üç puntoluk haber şeklinde verdi. İktidarın bu başarısını övecek yorumlardan da kaçındı.²⁷⁴ Yalnız muhalif basında Falih Rıfki Atay, Anıtkabir'in çabuk bitirilmesinden dolayı iktidarı kutladı.²⁷⁵

Bu olaylar iktidar için büyük bir propaganda unsuru oldu. Aynı zamanda bir süre de olsa, yoğun geçen irtica tartışmalarından uzaklaşmış olmanın rahatlığına kavuştu.

h- SONUÇ

DP iktidarınının birinci döneminde, dinde liberalleşme doğrultusunda atılan adımlar irtica tartışmalarını da beraberinde getirdi. Bilhassa Ticanîlerin Atatürk'ün manevî şahsiyeti ile büst ve heykellerine yönelik saldırılarıyla tartışmalar artmıştır. Bu tartışmalarda genel olarak, muhalefet, iktidarın dinî irticacı korumakla suçlamıştır. Buna karşılık iktidar da muhalefeti siyasî irticacılıkla, tüm hürriyetleri kısıtlayan otoriter tek parti dönemini geri getirme gayreti içinde olmakla suçlamıştır.

²⁷³ Basın, 10-11 Kasım 1953, Aynı gün Selanik'te Atatürk' ün doğduğu ev de ziyarete açılmıştı.

²⁷⁴ Ulus, 1-9 Kasım 1953.

²⁷⁵ Falih Rıfki Atay, " Anıtkabrin Çabuk Bitirilmesi Ne İyi Oldu", Dünya, 7 Kasım 1953.

İktidar, dinî liberalleşme çabalarının ardından muhalefetin gittikçe artan irtica ile ilgili suçlamalarına karşın cumhuriyet rejiminin temel niteliklerini koruma ve Atatürk'e sahip çıkma noktasında CHP'nin gerisinde olmadığını ispatlamak için bir takım girişimlerde bulundu. İktidarın bu konuda izlediği stratejinin iki ana esası vardır. Bunlardan birisi, irtica tehlikesinin zeminini genişletmek -ki özellikle 1952 yılları sonlarından itibaren ırkçı, komünist ve siyasî irticadan da daha sık söz edildi- diğeri de irticayı önleyecek hukukî düzenlemelerin yapılması ve Anıtkabir inşaatının kısa sürede bitirilmesidir.

Basın genel olarak irtica konusuna aynı perspektiften bakmıştır. Cumhuriyetin temel niteliklerine ters düşen tüm hareketler irtica olarak değerlendirilmekle birlikte daha çok cumhuriyet öncesi döneme dönüş çabası olarak algılanmıştır. Basın, cumhuriyet rejiminin temel esaslarına yönelik hareketlerin, fikir ve vicdan hürriyetine zarar vermeden nasıl önlenebileceği konusunda demokratik bir tavır ortaya koyamamıştır. Daha çok iktidar veya muhalefetin irtica konusuna bakışını ve tartışmalarını yansıtmakla yetinmiştir.

Gerek siyasî partiler arasında gerekse basında en çok tartışılan konulardan birisi olmasına rağmen bu mesele niçin çözümlenememiştir. Bunun sebeplerinden birisi, konunun siyasî zeminde değerlendirilmesidir. İkincisi, çok partili hürriyetçi düzene geçilirken, din- devlet ilişkilerinin nasıl bir şekil alacağı ve mahiyet kazanacağı üzerinde iktidar ve muhalefetin hazırlıksız oluşudur. Üçüncüsü de amprik* açıdan konuyu çözümleyebilecek bir birikimin olmamasıdır.

* Amprizim: a- Metod olarak, tecrübenin sonuçlarını hiç bir peşin fikir hüküm veya hipoteze katılmadan kabul etmiştir. b- Doktrin olarak, bilgimizin yegane kaynağı ve kökü olarak tecrübeyi kabul eden meslek. BKZ. Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay, "Felsefi Doktrinler Sözlüğü", İst. 1981. S. 29.

EKONOMİDE LIBERALLEŞME ÇABALARI VE BASIN

a- TEK PARTİ DÖNEMİ EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ

1920' lerin Türkiye'si; yokluk, sermaye yetersizliği, yetişmiş işgücü sıkıntısının hat safhada olduğu bir ülke idi. Cumhuriyet' in ilanından sonra siyasî, sosyal ve kültürel alanlarda gerçekleştirilen inkılap hareketleri yanında iktisadi alanda da devletçilik temeline dayalı inkılaplar yapıldı. Bu inkılaplar dört ana esasta toplandı Bunlar;

- “1. Müstahsili himaye
2. İhracat ticaretini himaye
- 3.Milli sanayiye ve işçiyi himaye
- 4.Demiryolu siyaseti”²⁷⁶ idi.

Bu ana esaslara dayanan iktisadi siyasetin ana hedefi, ithalat ve ihracat arasında bir denge kurmak, bütçe gelir ve giderlerini denk tutmaktı. Yani kendi yağımızla kavrulmaktı.²⁷⁷ 1930' lara kadar devam eden bu iktisadi politikanın amacı, ülkeyi sömürge durumuna düşmekten korumak, özel teşebbüsü teşvik ederek güçlü bir millî sanayi kurmaktı. Bu, ideolojik değil, rasyonel fikirler dizisi içinde izlenen bir politika idi. Ancak, liberal anlayışa yatkın bir politika olarak da değerlendirilebilir. Çünkü, özel sermayeyi oluşturmak ve yatırımlara dönüştürme gayreti vardı. Ne var ki, yeterli sermaye birikimi olmadığından bu politika başarılı olamadı.

1930' lara gelindiğinde; 1929 Dünya Ekonomik bunalımı, dış dünya ile yeteri kadar entegre olmasa da Türkiye' yi etkiledi. Bunun üzerine Türkiye' de devletçilik anlayışında bir değişiklik meydana geldi. Devlet,

²⁷⁶ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, “ Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti”, Devlet Matbaası, İst.-1931., s.273.

²⁷⁷ Tarih IV....., a.g.e, s. 274.

ekonomide yönlendirici rolünü bıraktı ve öncü rolünü üstlendi. 1933' lerde yatırımların devlet eliyle gerçekleştirildiği, planlı kalkınma dönemi başladı. 1930' ların Türkiye' sinde bu son derece pratik ve rasyonel bir yaklaşımdı.

Bu politika sayesinde 1938' lere kadar ekonomik alanda önemli adımlar atıldı. Ancak, " 1938'den sonraki yıllarda, II. Dünya Savaşı'nın da etkisi altında, (...) Türk ekonomisi bir duraklama ve gerileme dönemine girdi."²⁷⁸ Diğer yandan " II. Cihan Harbi'nin sonunda Türkiye bazı gruplara menfaat sağlamış olan harp yılları şartlarının sona ermesi ve barış şartlarına göre yeni bir ekonomik uygulamanın yapılması gereken kritik bir noktaya varmıştı. (...) Dolayısıyla meydana gelen gelişmelerin ışığında ya devletçiliğin genişletilmesi ya da devletin ekonomik faaliyetlerinin özel müteşebbis yararına sınırlandırılması gerekiyordu."²⁷⁹ 1945'lerden itibaren siyasette liberalleşme ile birlikte devlet-ekonomi ilişkisi partiler arası mücadele de en çok tartışılan konulardan biri haline gelmişti.

Bu tartışmaların yaşandığı dönemde DP devlet-ekonomi ilişkisine değişik bir yaklaşım getirdi. Buna göre, " devlet, ,iktisadi faaliyetlere, iktisadi kalkınmayı temin ve yurttaşların refah ve geçim seviyesini yükseltmek için girebilir. (...) Devlet iktisadi faaliyetlere giriştiği takdirde de hususi teşebbüs ve sermaye ile rekabet halinde bulunamaz. (...) Halbuki, CHP' nin devletçiliği, devleti, kendi vatandaşları ile, kazanç rekabeti yapan bir tacir haline sokmuştur."²⁸⁰ Bu yaklaşım, tek parti döneminde mecburiyet sonucu oluşan bir nevi devlet kapitalizminin yavaş yavaş tasfiyesini gerektiriyordu. Ancak bu tasfiyenin gerçekleşmesinin en temel şartı da özel sermayenin güçlenmesidir. Tabiatıyla bunun kısa bir zamanda gerçekleşmesi mümkün değildir.

²⁷⁸ Burhan Ulutan, " İktisadi Doktrinler Tarihi", Ötüken, Neşriyat, İst.-1978, s. 563.

²⁷⁹ Karpat, a.g.e., s.

²⁸⁰ Ağaoğlu, a.g.e., s. 65-66.

b- DP' NİN EKONOMİDE LİBERALLEŞME ÇABALARI

1950 seçimleri sonunda DP' nin iktidara gelişi ile birlikte ekonomide liberalleşme çabaları da başladı. Bu çabalara ekonomide demokrasi çabaları da diyebiliriz. Bu amaçla öncelikle 1950' lerde kurulan çimento fabrikaları, şeker fabrikaları, dokuma fabrikaları, ve Çukurova Elektrik Anonim Şirketi başta olmak üzere bütün yeni teşekküller halkın, işçilerin ve personelin iştirakine yer veren Anonim Şirket bünyeli olarak kurulmuşlardır.²⁸¹ Yine 1950 yılı ortalarında Avrupa Kalkınma Planı' na dahil edilen Türkiye' yi 100 milyon \$ ayrılınca, yerli ve yabancı sermaye sahipleri çeşitli endüstri dallarında yatırım yapmaya başladılar. Tarımda mekanizasyon amacıyla köylüye bol ve ucuz krediler verildi. Ancak bu kredilerden yararlanan büyük çiftlikler gelişirken, küçük çiftlikler erimeye başladılar.²⁸² Bunun sonucu ülkede tarım istihsalı arttı. Ancak sosyo-ekonomik dengeler sarsılmaya, köyden şehre göç ve gecekondu olgusu yaşanmaya başladı.

DP iktidarının ekonomide liberalleşme doğrultusunda attığı en önemli adımlardan biri de, sermayeyi ülke kalkınmasında değerlendirebilmek için yaptığı düzenlemelerdir. Bu doğrultuda önce, 1 Ağustos 1951 tarih ve 5821 sayılı “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu” çıkarıldı. Bu kanunla, yabancı sermaye; sanayi, enerji, bayındırlık, ulaştırma, madencilik ve tarım alanlarında yatırım yapabilecekti. Ayrıca ülkemizdeki yabancı sermayenin transferine nakit olursa 3 yıl, makine ve teçhizat olursa beş yıllık bir sınırlama getirilmişti.²⁸³ Bu kanunla yeterince yabancı sermaye girişi sağlanamayınca, 18 Ocak 1954 tarih ve 6224 sayılı ikinci

²⁸¹ Ulutan, a.g.e., s. 571.

²⁸² Karpat, a.g.e., s. 853.

²⁸³ Resmi Gazete, tarih: 9 Ağustos 1951, sayı: 7780.

bir “ Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu”²⁸⁴ Arkasından da 7 Mart 1954 tarih ve 6326 sayılı “Petrol Kanunu”²⁸⁵ çıkarıldı.

c- EKONOMİDE LİBERALLEŞME ÇABALARININ BASINDAKİ YANSIMALARI

DP’ nin İktisadi Devlet Teşekküllerini Anonim şirketler haline getirerek özel sermayeye açma girişimi, içte ve dışta yaşanan yoğun gelişmeler arasında basında yeteri kadar ele alınıp tartışılmadı. Bununla birlikte, az da olsa konunun basına yansımalarını görüyoruz.

Muhalif basından Akşam gazetesinin “ Halkçı” köşesinde, DP’ nin mecliste okunan beyannamesinde, devlet politikalarının özel girişimcilere devredilmesi sözlerinin anlaşılacağı ifade edilerek, bunun mümkün olmayacağı ima ediliyor.²⁸⁶ Ulus gazetesinden Hüseyin Cahit Yalçın’ a göre ise fabrika ve işletmelerin özel sermayeye devredilmesine Türk halkı izin vermeyecektir.²⁸⁷ Millet Partisi’ nin yayın organı olan Kudret gazetesindeki makalesinde Hikmet Bayur farklı bir yaklaşımda bulunuyor. Devlet işletmelerinde çalışanların hisse sahibi olmalarını sağlayacak çalışmaların insanî bakımdan çok istenilen bir şey olduğunu; verimliliğin artması, sosyal istikrarın sağlanması ve bir takım kötü akımların önlenmesi bakımından büyük bir güvence olduğunu söylüyor.²⁸⁸

Muvafık basın, siyasi iktidarın ekonomide liberalleşme çabalarını destekliyor. Ona haklılık kazandırma gayreti de gösteriyor. Bu doğrultuda, devlet işletmemeciliğinin hazin bir kırtasiyecilik içinde bulunduğu, bundan kurtarılması gerektiği, iktidarın bu konudaki girişimlerine engel olmanın

²⁸⁴ Resmi Gazete, tarih: 18 Ocak 1954, sayı: 8615.

²⁸⁵ Resmi Gazete, tarih: 16 Mart 1954, sayı: 8659.

²⁸⁶ Akşam, 30 Mayıs 1950.

²⁸⁷ H. Cahit Yalçın, “ Devlet Fabrikaları ve Milli Bankalar”, Ulus, 21 Eylül 1950.

²⁸⁸ Hikmet Bayur, “Devlet Sermayeciliğinin Tasfiyesi”, Kudret, 9 Temmuz 1950.

yanlış olduğu savunuluyor.²⁸⁹ Ayrıca, kişilerin yapamayacağı bir çok işler vardır. Böyle durumlarda devlet görev üstlenmelidir. Ancak, özel girişimin başarılı olabileceği işlere de devletin girmesi son derece yanlıştır.²⁹⁰

Müstakil basından Hürriyet gazetesine göre de, siyasî iktidarın ekonomide liberalleşme çabaları, devletçilik politikasından tamamen sıyrılmadan ve devletçilik zihniyeti ortadan kalkmadan başarıya ulaşamaz.²⁹¹

Siyasi iktidarın ekonomide liberalleşme doğrultusunda attığı ilk adımlar basında yeteri kadar tartışılmazken yabancı sermaye konusunda attığı adımların oldukça yoğun tartışmalara yol açtığını görüyoruz.

Muhafif basında prensip olarak yabancı sermayeye karşı olumsuz bir yaklaşım görülüyor. Türkiye'nin yabancı sermayeye ihtiyacı olduğu ifade ediliyor.²⁹² Yeni İstanbul gazetesinde Halide Edip Törehan, sadece Türkiye'nin değil, zengin ülkelerin bile yabancı sermayeye ihtiyacı olduğunu, bir milletin kendi sınırları içine çekilerek yaşamasının mümkün olmadığını söylüyor.²⁹³ Cemil Sait Barlas da yine de devlet sermayesi olmadan sanayinin değişmeyeceği üzerinde duruyor.²⁹⁴

Muhafif basın prensip olarak yabancı sermayeye karşı olmamakla birlikte bazı endişeleri dile getirmekten de geri kalmıyordu. Hatta, siyasî iktidarın çıkardığı yabancı sermaye ile ilgili kanunlara yönelik tenkidler yapıyordu.

²⁸⁹ Başmakale, "Bizde Devletçiliğe Bir Bakış", Milliyet, 10 Nisan 1951.

²⁹⁰ Mümtaz Faik Fenik, "Devletçilik ve Hususî Teşebbüs", Zafer, 12 Nisan 1951.

²⁹¹ Başmakale, "..... Hususî Teşebbüs", Hürriyet, 3 Temmuz 1950.

²⁹² Son Havadis, 28 Ağustos 1953.

²⁹³ Halide Edip Törehan, "Yabancı Sermayeye İhtiyaç", Yeni İstanbul, 9 Eylül 1953.

²⁹⁴ Cemil Sait Barlas, "Devletin Sanayideki Rolü", Son Havadis, 9 Ekim 1953.

Siyasi muhalefetle birlikte muhalif basının yabancı sermaye konusundaki tenkidlerini şöyle sıralamak mümkündür.

Yabancı Sermaye Kanunu aceleye getirilmiş ve siyasi muhalefet devre dışı bırakılmıştır.²⁹⁵ Kanunun hazırlanış tarzı demokratik değildir. Tam sayısı 487 olan bir mecliste sadece 248 milletvekilinin müspet oy vermiş olması işin ne derece sakat tutulduğunu göstermektedir.²⁹⁶ Cumhuriyet Halk Partisi yabancı sermayeye değil, sömürgeye karşıdır.²⁹⁷ Muhalefetin ve muhalif basının bu yaklaşımında şunu görüyoruz: Yabancı sermaye ülke kalkınması için gereklidir. Ancak bu konuda çok dikkatli olunmalı ve ülke yeni bir kapitilasyon problemi ile karşı karşıya kalmamalıdır.

Muvafık basın siyasi iktidarın yabancı sermaye konusunda izlediği politikaya yönelik tenkidleri haksız buluyor. Bu tenkidlerin ülkeye yabancı sermaye girişini engelleyeceğini ifade ediyor. Çünkü, sermaye son derece korkak, hassas ve çekingendir. Bu sebeple, bu kanunu CHP'nin geri zihniyetine uydurmamalım. Memleketimizde serbestçe çalışmasına ve istediği zamanda gitmesini sağlamalıyız.²⁹⁸ Deniyor. Bu arada Zafer gazetesindeki makalesinde Burhan Belge, yapılan tenkidleri iki noktaya bağlamaktadır. Bunlardan birisi yabancı sermayeyi ürküterek siyasi iktidarın başarısını engellemek, diğeri de Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Amerika'daki temaslarını başarısızlığa uğratmaktadır.²⁹⁹

Müstakil basın, yabancı sermaye konusuna çok olumlu bir şekilde bakıyor. Nadir Nadi, "Cumhuriyet ilk yıllarında, kapitilasyonların hatırası hala canlı olduğundan yabancı sermayeye çekingen davranılmıştır. Ancak, artık kaybedilecek zaman yoktur. Bu sebeple kanunun en kısa zamanda

²⁹⁵ Falih Rıfık Atay, "Bir Tek Partiye Güvenilmeyecek İşler", *Dünya*, 20 Ocak 1954.

²⁹⁶ Nihat Erim, "Düşündürücü Olaylar", *Yeni Ulus*, 20 Ocak 1954.

²⁹⁷ Cemil Sait Barlas, "Dava Milletindir", *Son Havadis*, 13 Şubat 1954.

²⁹⁸ Başmakale, "Ecnebi Sermayesi", *Milliyet*, 14 Ocak 1954.

²⁹⁹ Burhan Belge, "Yabancı Sermayeyi Ürkütmek İstiyorlar", *Zafer*, 15 Ocak 1954. Not: Celal Bayar Birleşmiş Milletlerde. BKZ. Resimli Yirminci Asır, 25 Şubat 1954.

çıkarılması gerekir.”³⁰⁰ Demiştir. Muhalefetin tenkidleri üzerine Ahmet Emin Yalman da, “yabancı sermayenin bir takım sakıncaları olabilir. Ancak, bu sakıncalar devede kulaktır. Yabancı sermayeyi kapitülasyon canavarı gibi göstermek kötü bir partiliktir.”³⁰¹ Diyerek, muhalefetin tenkidlerinin yersiz olduğunu savunuyor. Daha sonra yayınlanan bir makalesinde muhalefetin tenkidlerine çok sert bir şekilde cevap verirken, “CHP namına tutulan yıkıcı yol, Türkiye’de devlet mefhumunun devamlılığına karşı bir suikasttır. Kısır tek parti ruhuna bir dönüş teşebbüsü karşısındayız.(...) Muhalefet lideri İsmet İnönü, bir iktisadî baltalama hareketi yaratmaya ve bir ecnebi düşmanlığı cereyanı açmaya girişmiştir ki, memleketteki geniş kalkınmayı yakından gören ve nimetlerine ortak olan insaflı Halk Partililerin bile bunu hoş gördüklerini sanmıyoruz.”³⁰² Diyor.

Yabancı Sermaye Kanunu’ndan sonra, siyasi iktidar tarafından yine yabancı sermayeyi ilgilendiren bir kanun daha çıkarılmıştı. Bu kanun, petrol kaynaklarının özel sermaye tarafından çıkarılmasını ve değerlendirilmesini amaçlıyordu. Türkiye’de bunu gerçekleştirecek sermaye birikimi ve teknolojiye sahip özel girişimciler bulunmadığından, bu konuda yabancı girişimcilerden yararlanma yoluna gidilecektir. Bu sebeple biz de Petrol Kanunu’nu Yabancı Sermaye Kanunu içinde değerlendirmeyi uygun gördük. Nitekim, gerek siyasi muhalefet ve gerekse basın konuyu bu çerçevede değerlendirmişlerdir.

Muhalef basını, yabancı sermaye konusundaki genel yaklaşımını, Petrol Kanunu’nda da korumuştur. Muhalef basına göre, kanun iktidar ve muhalefetin ortak çalışması ile çıkarılmalıdır. Çünkü, iktidarların değişmesi ile birlikte yabancı sermaye politikasının değişmemesi için buna

³⁰⁰ Nadir Nadi, “Yabancı Kapital”, Cumhuriyet, 13 Ocak 1954.

³⁰¹ Ahmet Emin Yalman, “Yarıncı Millî Sermaye”, Vatan, 15 Ocak 1954.

³⁰² Ahmet Emin Yalman, “Millî İstikrara Suikast”, Vatan, 17 Nisan 1954.

gerek vardır.³⁰³ Ayrıca, sermayenin insafi ve ahlak endişesi yoktur. Yabancı sermaye ile görüşmeler yaparken iki tarafı memnun edecek bir yolu bulabilmek için çok iyi bir müzakere ve pazarlık yapmak gerekir.³⁰⁴ Bunun içinde, Türkiye'yi sömürge haline getirebilecek tasarının mali meselelerle ilgili maddelerini çok iyi tartışmak gerekir.³⁰⁵ Hatta, Cemil Sait Barlas'a göre, "sırf bu tasarı için seçime gidilip milletten yetki alınmalıdır. Çünkü, bu kanunla devlet milletlerarası taahhütlere girmiş olacaktır. Şu anda da 1950 seçimlerine göre milletin % 41'i bu taahhüde mutabık değildir."³⁰⁶ Dünya gazetesinde de muhalefetin Petrol Kanunu tasarısına itirazlarını şöyle sıralıyor. "Devlet elinin petrol sahasından çekilmesi, yabancı şirketlere mutlak serbesti tanınması, petrolden alınacak devlet hakkının az oluşu yabancı devletlere petrol arama ve işletme ruhsatının verilmesi"³⁰⁷ dir. Bu sebeplerle, iktidar ve muhalefet Petrol Kanunu ile ilgili esaslar üzerinde anlaşmalıdır.³⁰⁸

Muhalif basında Petrol Kanunu ile ilgili bu değerlendirme ve yorumlar yapılırken, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü tasarı ile ilgili olarak çok sert bir demeci basında yer aldı. İnönü, "Petrol Kanunu'nun her maddesi kapitülasyon esasına göre hazırlanmıştır. Diğer memleketlerdeki kanunlara nazaran en ağır ve en feciidir. Yabancı sermayenin yerli sermaye üstünde imtiyaz haline gelmesine tahammülümüz yoktur."³⁰⁹ dedi. Siyasi iktidarı adeta kapitülasyonları hortlatmak ve yerli sermayeye karşı yabancı sermaye ile işbirliği yapmakla suçladı.

Muhalefetle birlikte muhalif basının Petrol Kanunu tasarısı ile ilgili değerlendirme ve yorumlarına karşılık, muvafık basından da karşı

³⁰³ Nihat Erim, "Yabancıardan Faydalanma İşi", Yeni Ulus, 27 Ocak 1954.

³⁰⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, "Petrol Meselesi Ve Ecnebi Sermaye", Yeni Ulus, 30 Ocak 1954.

³⁰⁵ Nihat Erim, "Petrolde Devlet Hissesi", Yeni Ulus, 2 Şubat 1954.

³⁰⁶ Cemil Sait Barlas, "Petrol Kanunu Tasarısı Meclisten Geri Alınmalıdır" Son Havadis, 4 Şubat 1954.

³⁰⁷ Dünya Gazetesi, 1 Şubat 1954.

³⁰⁸ Falih Rıfkı Atay, "Petrol", Dünya, 16 Şubat 1954.

değerlendirme ve yorumlar geldi. Mümtaz Faik Fenik'e göre, muhalif basından Yeni Ulus'un tasarıya sert tepki göstermesinin en önemli sebebi, tasarının siyasi iktidar tarafından seçim öncesi meclise getirilmesidir. Muhalefet, memleket yararına yapılan bir işe tahammül edememektedir.³¹⁰ Halk Partisinin Türk milletinin geleceğini korumak için yabancı sermaye ve Petrol Kanunu'na karşı çıkıyor iddiası oy avcılığından başka bir şey değildir."³¹¹

Müstakil basın ise yabancı sermaye konusu ile birlikte Petrol Kanunu konusunda da siyasi iktidara büyük destek verdi. Vatan gazetesinde yayınlanan bir Başmakalede oldukça geniş bir değerlendirme yapıldı. Bu değerlendirmede, "yabancı şirketlere petrol arama hakkının verilmesinin kapitülasyonlara yol açacağı iddiası gülünçtür. Petrol arama işi ile kapitülasyonlar arasında hiçbir münasebet yoktur. Kapitülasyonlar, en kuvvetli olduğumuz zamanda bahşiş kabilinden verilmiş şeylerdir. Bunlar sonradan hak mahiyetini almıştı. Bu gün böyle bahşiş verecek, hatta bunu aklına getirecek bir tek Türk yoktur. Bu mevzuda heyecanlı bir hava yaratmaya çalışmak yersizdir.

Devletin petrol işinden uzaklaştığı iddiası da doğru değildir. Bulunacak petrolün işletmesinde devletin hakkı olacağı gibi bu güne kadar keşfedilmemiş petrol membarları da devletin elinde kalacak devlet tarafından işletilecektir."³¹²denilmektedir. Bu makale ile siyasi iktidara tam bir destek verilirken muhalefetin bütün tenkidlerine de cevap veriliyor. Yine müstakil basından Nadir Nadi de kanunun kabul edildiği gün yazdığı makalede, Petrol Kanunu'nun çok iyi bir eser olduğunu ifade ederek, siyasi iktidardan yana bir tavır sergilemiştir.³¹³

³⁰⁹ Vatan Gazetesi, 16 Nisan 1954.

³¹⁰ Mümtaz Faik Fenik, "Petrol Rezaleti Diye Petrole Kundak Sokanlar", *Zafer*, 7 Mart 1954.

³¹¹ Mümtaz Faik Fenik, "Günaltay Demagoji ile Rey Avcılığı Peşinde", *Zafer*, 8 Mart 1954.

³¹² Başmakale, "Yersiz Tenkidler", *Vatan*, 6 Mart 1954. Not: Makalenin Petrol Kanunu'nun kabulünden bir gün önce yayınlanmış olması dikkat çekiyor.

³¹³ Nadir Nadi, "Hayırlı Bir İşaret", *Cumhuriyet*, 7 Mart 1954.

SONUÇ

Türkiye’ de devletçilik ideolojik bir yaklaşımın değil, Cemil Sait Barlas’ın da ifade ettiği gibi, sosyal, siyasi ve ekonomik şartların bir gereği olarak ortaya çıkmıştır.³¹⁴ Çok partili demokratik parlamenter sisteme geçildikten sonra, Türkiye’ nin liberal zeminde ekonomik kalkınmasını engelleyen dört önemli güçlük ortaya çıkmıştır. Bunlar, yerli sermaye yetersizliği, teknik eleman ve teknoloji yetersizliği, tecrübeli müteşebbis yetersizliği ile devletin yatırımları teşvik edici bir politikasının olmaması idi. 1950 yılına kadar, yatırımları teşvik edici politika izlenmemesinin sebebi bize göre, bürokrasinin özel sermayeye duyduğu güvensizlik, sosyo-ekonomik dengelerin bozulması ile tek parti döneminde sahip olduğu gücü kaybetme korkusudur.

1950’ de DP iktidarı ile, devletçiliğin ıslahı ve devlete ait fabrikaların şahıslara devri konusunda bazı ciddi teşebbüsler olduysa da bunlar başarı ile sonuçlandırılmadı. Buna karşılık devletin tarım üzerindeki kontrolü kaldırılıp, makineleşme ve tarım kredileri yoluyla tarım sektörü geliştirildi. Dünya fiyatlarına göre hayli yüksek olan tarım fiyatları sübvansiyonlarla desteklendi. Fakat, bu politika ithalat için yeterli döviz kalmadığı için özel sanayii zor duruma düşürdü.³¹⁵

Siyasi iktidarın ekonomide liberalleşme çabalarına muhalif basın karşı çıkarken, muvafık basın ve müstakil basın tam bir destek verdi. Basın, liberalleşmeye karşı çıkarken ve desteklerken bunun olabirliğini, konunun sosyo-ekonomik boyutunu ele almadı. Nitekim, siyasi iktidar

³¹⁴ Cemil Sait Barlas, “Devletçiliği Doğuran Zaruretler”, Pazar Postası, 11 Şubat 1951

³¹⁵ Karpat, a.g.e., s. 260-261.

özelleştirme konusunda başarısız oldu. Çünkü, yeterli sermaye birikimi yoktu.

Tarım alanındaki liberalleşme çabaları muvafık ve müstakil basın dan tam bir destek gördü. Muhafif basın tarım üretimindeki artışları kabul etmekle birlikte, Türk parasının değer kaybından söz etti.³¹⁶ Tarımda yaşanan gelişmelerin sosyo-ekonomik dengeleri nasıl etkilediği konusunda değerlendirmeler yapılmadı.

Yabancı sermaye konusunda ise, müstakil basın neredeyse muvafık basını da aşarak siyasi iktidara tam destek verdi. Muhafif basın, yabancı sermayeye ilke olarak karşı olmamakla birlikte konuya kapitülasyon sendromu ile baktı. Bu konudaki düzenlemelere karşı çıktı. İktidar ve onu destekleyen basın muhalefetin endişelerini diyalog yoluyla gidermek yerine, bu konuda tek başına adım atmaya tercih etti. Böylece ülke yararına kullanılacak yabancı sermaye konusu, iktidar ve muhalefet arasında bir siyasi mücadele konusu haline getirildi.

Bu tartışmaların temelinde çok partili parlamenter sisteme geçildikten sonra, devletçilik kavramının alacağı yeni şekil ve çerçevenin, iktidar ve muhalefet tarafından diyalog yoluyla ve ilmi zeminde belirlenmemesi yatmaktadır. Basın da bu noktada çözüme katkıda bulunabilecek güç ve yaklaşımdan uzak görünmüştür.

³¹⁶ H. Cahit Yalçın, “Dostlar Ahşverişte Görsün”, Ulus, 12 Ekim 1952.

III. BÖLÜM

BASINDA POLEMİKLER ve BASININ KENDİ KENDİNİ KONTROL SİSTEMİ

III. ÖLÜM

A- BASINDA POLEMİKLER VE BASININ KENDİ KENDİNİ KONTROL SİSTEMİ

a- CHP İKTİDARI DÖNEMİNDE BASINDAKİ POLEMİKLERDEN ÖRNEKLER

1923-1938 yılları arasında basında dikkatimizi çeken polemikler siyasi nitelikli polemikler olup, tek parti-çok parti kavramları üzerine yapılmıştır. Ancak 1937 yılında Cumhuriyet ile Tan gazeteleri arasında meydana gelen polemiklerin çıkış sebebi farklılık göstermektedir.

Amerika' dan aşırı bir demokrat olarak dönen Zekeriya Sertel, Tan gazetesine sahip olduktan sonra modern tesisleri ve iddialı kadrosu ile faaliyete geçti. Fakat, Cumhuriyet gazetesini aşacak tiraja bir türlü ulaşamadı. Çünkü, sol eğilimli bir gazete olan Tan' ın karşısında halkın ve devletin karşısında itibarlı, milliyetçi ve muhafazakar bir yayın politikasına sahip olan Cumhuriyet gazetesi vardı. Ayrıca, Cumhuriyet gazetesinin başında Yunus Nadi gibi itibarlı ve güçlü bir gazeteci bulunuyordu. Bu iki gazete arasındaki tiraj üstünlüğü sağlam mücadelesi, bir süre sonra siyasi ve ideolojik zemine kaydı. Cumhuriyet gazetesi Tan' ı komünistlikle, Tan gazetesi de Cumhuriyet' i faşistlikle suçlamaya başladı. Bu karşılıklı suçlamalar 1937 yılı Ekim ayı boyunca sürdü.³¹⁷

1938-1950 yılları arasında gazetelerin baş yazarları arasında yaşanan ilk önemli polemik Yeni Sabah ile Cumhuriyet gazeteleri arasında meydana geldi. Polemik, Türk Dış politikası ile ilgiliydi. 30 Temmuz 1940 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Nadir Nadi'nin, Türkiye' nin Almanya'nın yanında II. Dünya Savaşı' na katılmasını imâ yolu ile ifade etmesi üzerine başladı. 31 Temmuz 1940 tarihli Yeni Sabah gazetesindeki köşesinde Hüseyin Cahit Yalçın, bunu tasvip etmediğini yazdı. Bu polemik, 10

³¹⁷ Tekin Erer, Basında Kavgalar, Yeni Matbaa, İst.-1965, s.17-22-23.

Ağustos 1940' ta Cumhuriyet Gazetesinin iktidar tarafından 3 ay süreyle kapatılması üzerine yarım kaldı.³¹⁸

Bu dönemde önemli gördüğüm bir polemik de “ Nihal Atsız- Sabahattin Ali Davası” ile ilgilidir. Nihal Atsız, Orhun Dergisinin Mart ve Nisan sayılarında “ Başbakan' a açık mektup” başlığı ile Türk milliyetçiliği lehinde, komünistler aleyhinde şiddetli makaleler yazdı. Bu makaleler üzerine Orhun dergisi kapatıldı. Nihal Atsız ve arkadaşları mahkemeye verildi. Sabahattin Ali adlı öğretmen de, Nihal Atsız aleyhine dava açtı. Bu dava üzerine yapılan tartışmalar mahkeme salonlarına kadar taşındı. 3 Mayıs 1944 tarihindeki celsede kalabalık bir gençlik grubu mahkeme binasını sardı. Bu arada Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay tarafından Sabahattin Ali lehinde, Nihal Atsız aleyhinde makaleler yayınlanıyordu. Nihayet, Nihal Atsız, Sabahattin Ali' ye hakaret davasından 6 ay hapse mahkum oldu. Ancak, bu arada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 19 Mayıs 1944'te Gençlik ve Spor Bayramı vesilesiyle yaptığı konuşmada Milliyetçi ve Türkçüler ile ilgili ağır ithamlarda bulunuyordu. Böylece polemiklere siyasi otorite de müdahale etmiş oluyordu. Bu müdahale 1 Nisan 1944'ten beri devam eden mahkeme üzerinde de ister istemez bir baskı yaratacaktır. Buna rağmen dava 31 Mart 1947' de Nihal Atsız ve arkadaşlarının beraati ile sonuçlandı.³¹⁹

CHP iktidarı döneminde önemli gördüğüm bir diğer polemik de Tan ile Tanin gazeteleri arasında meydana geldi. 1945 yılında siyasi liberalleşme yönünde adımlar atılırken basın da demokratik mücadele bayrağını açmakta gecikmedi. Bu bayrağı açan da Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman oldu. Ahmet Emin Yalman'ın bu çıkışı CHP iktidarını rahatsız etti. Tekirdağ Milletvekili Rahmi Apak'ın 12 Ekim 1945 tarihli Tanin gazetesinde Ahmet Emin Yalman' a yönelik yazısı ile tartışma başladı. Bu

³¹⁸ Tekin Erer, a.g.e, s. 77-88-89.

³¹⁹ Erer, a.g.e., s. 94-96-109-110-125.

açmakta gecikmedi. Bu bayrağı açan da Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman oldu. Ahmet Emin Yalman'ın bu çıkışı CHP iktidarını rahatsız etti. Tekirdağ Milletvekili Rahmi Apak'ın 12 Ekim 1945 tarihli Tanin gazetesinde Ahmet Emin Yalman' a yönelik yazısı ile tartışma başladı. Bu tartışmaya Zekeriya Sertel' in Tan gazetesi karışıp, CHP faşistlikle suçlanınca, tartışma Tan-Tanin tartışmasına dönüştü. Özellikle Tanin gazetesinden H. Cahit Yalçın ile Tan gazetesinden Zekeriya Sertel arasındaki bu tartışmalara zaman zaman Akşam gazetesi de karıştı. İdeolojik zeminde süren tartışmalar, 4 Aralık 1945 tarihinde üniversite öğrencilerinin komünistlikle suçlanan Tan gazetesinin tesislerini basmasına kadar sürdü.³²⁰

b- BİRİNCİ DP İKTİDARI DÖNEMİNDE BASINDAKİ POLEMİKLERDEN BİR ÖRNEK

Asıl araştırma konumuz olan 1950- 1954 yılları arasında basında pek çok polemiklerin olduğunu gördük.³²¹ Bu polemikler çok uzun süre basını meşgul etmemiştir. Ancak 1953 yılında Yeni Sabah ile Vatan gazeteleri arasında yaşanan polemik zamanla diğer gazetelerin de katılması ile yayılmış ve aylarca sürmüştür.

Polemik, 1953 yılı başında liberal- muhafazakâr çizgide yayın yapan muhalif Yeni Sabah gazetesi ile yine liberal fakat müstakil basından Hürriyet gazetesi arasındaki tiraj rekabeti üzerine başlamıştır. “Her ikisi de daima yenilikler peşinde koşuyor ve daha fazla okuyucu kazanmak için hiçbir fedakarlıktan çekinmiyorlardı. Diğer gazeteler, bunlardan sahibi

³²⁰ Erer, a.g.e., s. 179-180-181.

³²¹ Örnekler: Ulus gazetesi, Milliyet gazetesini iktidardan aldığı yardımlara karşılık, CHP'ye saldırmakla suçluyordu.(BKZ. Ulus, 27 Ocak 1951) Milliyet gazetesinden Ali Naci Karacan da iddiaları yalanladıktan sonra Ulus gazetesini tek parti döneminde iktidar tarafından beslenmekle suçluyor. (BKZ. Milliyet, 28 Ocak 1951) Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman ile Son Havadis gazetesinden Cemil Sait Barlas arasında iktidarın ekonomi politikaları üzerine bir tartışma görülüyor.(BKZ. Son Havadis, 11-12-13-14-15 Ekim 1953).

doğma büyüme gazeteci olan Hürriyet'e pek dokunmuyorlar, fakat sonradan Yeni Sabah'ı satın almış bulunan ikincinin sahibini (Safa Kılıçoğlu) oldukça kıskanıyorlardı. Hürriyet gazetesi sahibi Sedat Simavi'nin Gazeteciler Cemiyeti Reisi bulunması da şimşekleri üzerine çekmekten alıkoyuyordu."³²²

1953 yılı sonuna kadar devam eden polemiklerin ilk işareti Nisan ayında görüldü. Vatan gazetesindeki köşesinde Ahmet Emin Yalman, Yeni Sabah gazetesi başyazarı Ordinaryüs Profesör Hüseyin Şükrü Baban ile ilgili bir makale yazdı. Bu makalede Ahmet Emin Yalman şöyle diyordu: "Günlerden beri kendi kendimle mücadele halindeyim. Sebebini anlatayım: İstanbul Üniversitesi'nin iktisat Ord. Profesörü Şükrü Baban'ın (Yeni Sabah) gazetesinde imzasız olarak seri halinde ve havsalaya sığmaz mahiyette irtica yazıları* çıkıyor. Profesörün, bununla da kalmayarak, üniversite muhitinde mutlak (hürriyet) perdesi altında en karanlık ve geri bir irticanın ve anarşinin propagandasını yaptığını elemle okuyorum."³²³

Ahmet Emin Yalman'dan sonra Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde Nadir Nadi'de benzer bir makale yazar. Bu makalede; "İstanbul Üniversitesi'nin bir Ordinaryüs Profesörü vardır. Demokrasi hayranı geçinen bu bilim adamı, dünyada benzerine az rastlanır bir hürriyet hasreti içinde kıvrım kıvrım kıvrınmakta, bir sabah gazetesinde yazdığı gündelik yazılarla feryad edip durmaktadır. Anlaşılması güç bir noktada, (...) ağzı var, dili yok üniversitenin kendi öğretim kadrosundan bir profesör, bu gibi bilim dışı ve bilime aykırı hareketlerden ötürü bir sual sormaya lüzum görmemesidir."³²⁴ Diyerek, A. Emin Yalman gibi Şükrü Baban'a yönelik

³²² Erer, a.g.e., s. 219-220.

* Şükrü Baban, Ahmet Emin Yalman'a yönelik olarak Malatya'da 22 Kasım 1953'te yapılan suikastten sonra siyasi iktidarın irtica ile mücadele sırasında yürüttüğü faaliyetleri tenkid ediyordu. BKZ. Yeni Sabah, 6-11-12-27 Nisan 1953.

³²³ Ahmet Emin Yalman, "Ne Demek İstiyor", Vatan, 24 Nisan 1953.

³²⁴ Nadir Nadi, "Bir Ord. Prof." Cumhuriyet, 26 Nisan 1953.

irticacılık ve bilim dışılık suçlamalarında bulunuyor. Ayrıca üniversitenin de Şükrü Baban'ı dışlamak için harekete geçmesini istiyordu.

Ahmet Emin Yalman ile Şükrü Baban arasındaki polemik Haziran ayında yeni bir boyut kazandı. 18 Haziran 1953 tarihli Vatan gazetesinde yer alan bir yazıda, -ki haber şeklinde verilen bir yazı idi- "irticanın Bab-1 Âli'deki temsilcisi Şükrü Baban" başlığı altında şunlar yazıyordu: "Kürt Teali Cemiyeti'nin kurucusu, yurt bütünlüğünü sarsan neşriyat yapıyor. Çehresinin yarısında Sebilü-l Reşad gölgesi, yarısında da şehvet panoraması* şekillenen Yeni Sabah gazetesi, Şükrü Baban'ın emelleriyle işbirliği halinde."³²⁵ Deniliyordu. Bu yazı ile <Ahmet Emin Yalman ve Şükrü Baban arasındaki polemik, iki gazete arasındaki mücadeleye dönüşüyordu. Ayrıca Şükrü Baban' a yönelik yeni iddialar ortaya atılıyordu.

Vatan gazetesinde yayınlanan bu iddia ve ithamlara 8 gün sonra yeni Sabah Gazetesi'nde dört gün arka arkaya cevaplar verildi. 26 Haziran 1953'te " Yalman' a ve gazetesine cevaplarımız: 1." Başlığı altında, "Bize atılan iftiraların hakikatle zerre kadar alakası yoktur! (...) Yeni Sabah, memleketimizde, devletin rehberliği ve delaletiyle manevi değerlerimizin ve din işlerimizin bugünkü başı bozukluktan kurtulmasını daima istemiştir. Böylece, dini nüfuz ve kuvveti yobazlardan ve karanlık ellerden kurtarılmak, hakikî bir din terbiyesi ve kültürünü almış bilgili ve aydınlık ellere tevdi olunmalıdır."³²⁶ 27 Haziran 1953' te " Yalman' a ve gazetesine cevaplarımız II" başlığı altında " biz, Malatya suikastinin faillerini müdafaa mı etmişiz? (...) Ahmet Emin Yalman, ömründe bir kere suikaste uğradı, fakat kendisi başkalarının şeref ve haysiyetine sık sık suikast eden bir adamdır."³²⁷ Ertesi gün, " Yalman' a ve Gazetesine Cevaplarımız III:"

* Bu sıralarda Yeni Sabah gazetesinde tam sayfa mayolu kadın fotoğrafları yayınlanıyordu.

³²⁵ Vatan, 18 Haziran 1953.

³²⁶ Yeni Sabah, 26 Haziran 1953.

³²⁷ Yeni Sabah, 27 Haziran 1953.

başlığı altında, “ biz, Yalman gibi müzevvir, münafık ve müfteri olamayız! (...) Verdiğimiz hükümlerde bir tek mügalata, verdiğimiz haberlerde bir tek yalan yoktur. Adil Türk mahkemelerinin kararları da bizi teyid ediyor. (...) Hay iki gözüm kör olası Hüseyin Üzmez!* Türk milletinin nazarında çoktan bir manevi cenaze haline gelen bu yüzsüz ve uğursuz musibetin üzerine silah sıktım da, onu hortlattın, şımarttın ve bu zavallı memleketin en aziz kıymet ve nimetlerine musallat olan belayı başımıza tekrar çıkarttın. (...)”³²⁸ Son olarak 29 Haziran 1953 günü, “ Yalman’ a ve Gazetesine Cevaplarımız IV:” başlığı altında, “ (...) Prof. Şükrü Baban, ne Kürt Teali Cemiyeti’ nin kurucuları, ne siyasi ajanları ve mensupları arasında bulunmuş, ne Said-i Kürdî’ yi tanımış ve ne de onunla ömründe bir kere bile konuşmamıştır!”³²⁹ diyerek iddia ve ithamlara cevaplar verildi.

Görüldüğü gibi, Hürriyet ile Yeni Sabah gazeteleri arasında başlayan tiraj mücadelesi, Vatan ile Yeni Sabah gazeteleri arasında irtica temeline dayalı bir polemige dönüşmüştür. Vatan gazetesi Malatya suikastinin yarattığı hava ve siyasi iktidarın irtica ile mücadele adı altında giriştiği faaliyetlerden de yaralanarak Yeni Sabah gazetesine karşı yeni bir yıpratma kampanyasına girişmiş, Yeni Sabah gazetesiyile irticai unsurlar arasında bir ilgi kurmaya çalışmıştır. Bu polemiklerde hiç bir nezaket kaygısı duyulmamış ve çoğunun ispatı mümkün görülmeyen karşılıklı ithamlarda bulunulmuştur.

Vatan ile Yeni Sabah gazeteleri arasındaki bu polemikler sürerken, Mümtaz Faik Fenik, Zafer gazetesinde, üzeri küllenen asıl konuya dönmüş ve meselenin esası ile ilgili olarak yazdığı makalesinde Sedat Simavi’ yi ağır bir dille tenkid etmiştir. Mümtaz Faik Fenik, makalesinde şunları

* Hüseyin Üzmez: 22 Kasım 1952’de Ahmet Emin Yalman’ a Malatya’ da girişilen suikastın sanığı idi. (Basın, 24 Kasım 1952.)

³²⁸ Yeni Sabah, 28 Haziran 1953.

³²⁹ Yeni Sabah, 29 Haziran 1953.

söylüyordu. “ (...) Sedat Simavi Bey ile, Bolşeviklerin taktiği arasında bir benzerlik görürsünüz. Ruh hastalığından tutunuz, küfürbazlığa, nifakçılığa varıncaya kadar, her sahada yarım elmanın yarısı aynidirler. Rusya bütün dünyayı istilâ etmeye kalkmıştır, emperyalisttir. Sedat Simavi Bey de, karınca kaderince bütün karileri istilâ peşindedir. Çünkü o da sürüm emperyalistidir.”³³⁰ Bu makalede Sedat Simavi’ nin basında tekel yaratma peşinde olduğu ve bunu gerçekleştirmek için de her yola baş vurduğu iddia ediliyordu.

Dört aylık bir sessizlikten sonra, 1953 yılı Kasım ayında basında polemikler büyük bir artış gösterdi. Bu polemiklere yol açan olay, Yeni Sabah gazetesinin, ünlü yazarı Esat Mahmut Karakurt’ un Moskova seyahati sonrası kaleme aldığı röportajlarını her türlü reklâm vasıtasını kullanarak yayınlamasıdır. Bu röportajlar Türk basını için o gün büyük bir başarıydı. Bu sebeple röportajlar sayesinde büyük tiraj artışını gerçekleştirebilmek amacıyla hiç bir fedakarlıktan kaçınılmamıştı. Her türlü reklam vasıtasından faydalanılmıştı. Nitekim 5 Kasım 1953 sabahı İstanbullular, Yeni Sabah’ ın duvar reklamları ile karşılaştılar. Bu reklam afişlerinde, “Esat Mahmut Karakurt Moskova dahil bütün dünyayı anlatıyor, kelimeleri üç satır halinde yer almış bulunuyordu. Bunlardan nazarı dikkati çekmesi için Moskova kelimesi tek satır olarak oldukça büyük harflerle yazılmıştı.”³³¹

Esat Mahmut Karakurt’ un Moskova röportajları ile ilgili olarak Yeni Sabah gazetesinin afişli reklamlarına ilk tepki Milliyet gazetesinden geldi. Gazetenin 6 Kasım 1953 tarihli nüshasında konu ile ilgili şöyle bir yazı vardı. “İstanbul sokaklarında Moskova reklamı. Şehrin her köşesini

³³⁰ Mümtaz Faik Fenik, “Sedat Simavi Beyin Sürüm Emperyalizmi” Zafer, 29 Haziran 1953.

³³¹ Yeni Sabah, 12 Kasım 1953.

“Moskova” kelimeleri ile donatan bir gazetenin reklamı gençlik ve talebe teşekkülleri tarafından büyük infialle karşılandı.”³³²

Bu tepkiler üzerine Yeni Sabah gazetesinin sahibi Safa Kılıçoğlu İstanbul Cumhuriyet Savcılığı’ na çağrılarak ifadesi alındı. Safa Kılıçoğlu, afişlerin reklam amacı ile asıldığını ve asla indirilmeyeceğini söyledi. Ayrıca Başbakan’ açık bir mektup yazarak, - gazetede başmakale olarak yer aldı- afişlerin polis kuvveti ile indirilmek istenmesi ve gazetesine bir tecavüz halinde tesislerini kanının son damlasına kadar koruyacağını söyleyerek,³³³ siyasi iktidara adeta kafa tuttu.

Safa Kılıçoğlu’ nun bu tavrına siyasi iktidarın resmî yayın organı niteliğindeki Zafer gazetesinden sert tepki gösterildi. Mümtaz Faik Fenik, “çok vahim bir matbuat hadisesi karşısından bulunduğumuz muhakkak. Bütün hürriyetler gibi basın hürriyeti de serbazlık ve eşkiyalık demek değildir. Bugünkü siyasi şartların kendisi için neler ifade ettiğini bilen ve bu uğurda Kore’lerde döğüşmüş bulunan bir Türkiye’ye, tutup da Moskova röportajlarını reklam zoru ile okutmaya çalışmak, Yeni Sabah’ ın başından büyük suçtur. Fakat bunun bir suç olmadığı kanaatiyle şayet afişleri aşağı inerse, yahut matbaası tecavüze uğrarsa bu gibi hareketlere karşı kanı pahasına karşı koyacağını başvekile tevcih edilmiş bir açık mektupla bildirmesi suç üstüne suçtur”³³⁴ dedi.

Zafer gazetesi ile aynı gün Vatan gazetesi de Safa Kılıçoğlu’ na sert tepki gösterdi. Gazetede “Savcılık Yeni Sabah sahibini Sorguya Çekti” başlıklı geniş bir yazı yayınlandı. Bu yazıda şu görüşlere yer verilmişti. “ Yeni Sabah’ ın sahibi Safa Kılıçoğlu, Başbakana yazdığı çektiği metnini başmakale olarak neşrettiği telgrafla gazeteye karşı bir hücum tertibinin

³³² Milliyet, 6 Kasım 1953.

³³³ Yeni Sabah, 7 Kasım 1953.

³³⁴ Mümtaz Faik Fenik, “Vahim Bir Basın Meselesi”, Zafer, 8 Kasım 1953.

vehmedilmediği anlaşılakta ve bu vesile ittihaz edilerek iki nevi küstahlık gösterilmektedir.

Birincisi vehmin tahakkuku takdirinde başvurulacak hareket tarzının şu kelimelerle ifade edilmiş olmasıdır:

(Ben ve bana inanan arkadaşlarımla birlikte bu tesisleri son nefesimize kadar ve her türlü vasıtaya müracaat ederek koruyacağımızı bilmelerini isterim.)

Bu sözler vicdanı kara ve muvazenesi bozuk olan Safa Kılıçoğlu' nun marazi bir takım vehimlere tutulduğunu ve memleketimizde vukuuna ihtimal olmayan bir takım başıbozuk hareketlere maruz kalacağına dair korkular içinde kıvrandığını göstermekle kalmıyor, aynı zamanda bu vehmin tesiri altında yanına bir takım hempalar topladığını ve müdafaa vasıtaları temin ettiğini de ifşa ediyor.

Halk Partisi' ne mensup bazı müfrit unsurlar bu meselde umumi efkara karşı vaziyet alarak Yeni Sabah gazetesi tarafını tutmuşlar ve Halk Partisi' nin müfrit ve totaliter cenahı ile Yeni Sabah arasında gizli bir işbirliği hazırlığı bulunduğu hakkındaki şüpheleri teyid etmişlerdir.(...)»³³⁵ diyor ve Yeni Sabah' a karşı verilen mücadelede Ulus gazetesinin, CHP yanlısı Dünya gazetesi gibi hassaniyet göstermediği, hatta gizli bir işbirliği içinde olduğu iddia ediliyor. Bu duruma seyirci kalan CHP' nin de bundan sorumlu olacağı hatırlatılıyor. Böylece, Yeni Sabah gazetesine karşı açılan cephenin güçlendirilmesi yönünde bir adım daha atılmış oluyordu.

1953 yılı Kasım ayı yakın tarihimizin çok önemli olaylarından birine şahitlik yapıyordu. Bu olay, Atatürk' ün na'sının Etnografya Müzesi'nden

³³⁵ Vatan, 8 Kasım 1953, Aynı gün Üniversitedeki CHP' ye üye bazı gençlerin sahtekarlıklar yaptıkları iddia ediliyordu. Bu bize CHP' yi köşeye sıkıştırma taktiği gibi görünüyor.

Anıtkabir'e nakliydi. Özellikle Kasım ayı başından itibaren konu basında geniş şekilde yer alıyordu. Ancak, Yeni Sabah gazetesi, Moskova röportajları ve onun etrafında gelişen olaylar sebebiyle konuya gereken önemi verememişti. Nitekim, 9 Kasım tarihli nüshasında, Esat Mahmut Karakurt' un Moskova röportajlarına ait reklamın küçük bir Atatürk portresi ve onun yanında Atatürk resminin ilave olarak verileceğine dair bir kaç satırlık bir yazıya yer verilmişti.³³⁶

Yeni Sabah gazetesinin konuya gereken önemi vermemesine Dünya gazetesi tepki göstererek, "(...) yer yerinden oynuyor. Bütün dünya Atatürk' ün ebedî medfenine tevdi için yapılacak törenle meşgul...

Fakat, bütün bu millî heyecana sırtını çeviren bir gazete harıl harıl "Moskova" reklamı yapıyor. Kızıl âlemden sanki müjde verecekmiş gibi, muhabiri ile kızıl diyarın devasa resimleri ve yazılarıyla sahifelerini donatıyor.

....

Haddini bilmeyen bu gazeteye, bu kutsal günde sahifelerimizde yer verdiğimiz için Ulu Atatürk' ün aziz ruhundan özür dileriz"³³⁷ dedi.

11 Kasım 1953' te Vatan ve Dünya gazetelerinde Yeni Sabah gazetesi ile ilgili olarak bir habere yer verilmiştir. Bu habere göre Yeni Sabah tesislerinde 10 Kasım 1953 günü saat 09.05' te bayrak çekilmemiş, ancak 10.00' da halkın zoru ile bayrak çekmek zorunda kalınmıştı.³³⁸

³³⁶ Yeni Sabah, 9 Kasım 1953.

³³⁷ Dünya, 10 Kasım 1953, CHP yanlısı olarak bilinen Dünya gazetesi, Atatürk' ün naş'ının Anıtkabir' e nakli konusunda bu kadar büyük bir hassasiyet gösterirken, Ulus gazetesi konuya küçük haberlerle yer verdi. 7 Kasım 1953' te konu ile ilgili haber, birinci, sahifenin sağ üst köşesinde bir sütundan, 8 Kasım' da birinci sahifede beş sütundan, 9 Kasım' da yine birinci sahifede sekiz sütundan verildi. Halbuki diğer gazeteler konuyu tam sayfa haberlerle takip ediyorlar ve yorumlar yapıyorlardı.

³³⁸ Vatan ve Dünya, 11 Kasım 1953.

Bu haberin yayınlanmasından bir gün sonra Dünya gazetesinde Falih Rıfki Atay, CHP ve MP' nin seçim ittifakı yapacağına dair haberlere dayanarak İsmet İnönü' ye çattı ve “ sabit fikirlerle birleşen kin, her türlü cinayetleri yapılabilir. Hiç bir mücadeleyi kazanamaz. Beyin mihlayıcı sabit fikirlerle, akli köredici kinler devrini geride bırakalım. Rejimi, Cumhuriyet ve medeniyet davasını kurtaralım.”³³⁹ Diyerek, CHP' nin DP iktidarına karşı kine dayanan muhalefetinin rejime zarar verdiğini savunuyordu. Ancak, bizce bu yazı, Ulus gazetesi ile Yeni Sabah arasında gizli bir işbirliği olduğunu savunan ve bu konuda CHP'yi de suçlayan Vatan gazetesine bir destek anlamı da taşımaktadır. Nitekim, aynı gün Ahmet Emin Yalman, Vatan gazetesindeki köşesinde yayınlanan makalesinde hem Ulus gazetesi, hem de CHP' sine yönelik olarak şunları söylüyordu: “Yeni Sabah gibi bir gazetenin seviyesine düşmüş bulunuyorsunuz. Safa Kılıçoğlu' nun hempası mevkiindedesiniz. Yol arkadaşınızın kim olduğunu bilmiyorsanız, bilenlerden sorunuz. Alacağınız cevap her halde yüzünüzü kızartacaktır.”³⁴⁰

Yeni Sabah gazetesi, kendisine yönelik olarak Vatan, Dünya ve Milliyet gazetelerinde yer alan suçlamalara karşı 12 Kasım 1953'e kadar sessiz kaldı. Bu sessizlik, bir noktada suçlamaları kabullenmek gibi bir anlam taşıyordu. Ancak 12 Kasım 1953 günü Yeni Sabah gazetesinde, yapılan suçlamalara imzasız olarak, çok sert ve uzun cevaplar yayınladı. Nitekim, 12 Kasım 1953 günü, “ Sefillere Cevabımız” başlığı altında yer alan alt başlıkta, “ Atatürkçü geçinen inkılap dolandırıcılarının o, büyük adama karşı henüz kimsenin bilmediği küstahlık vesikalarını yakalamış bulunuyoruz.” İfadesi bulunuyordu. Alt başlıktan sonra da şu açıklamalarda bulunuyordu:

³³⁹ Dünya, 12 Kasım 1953.

³⁴⁰ Ahmet Emin Yalman, “Ulus Gazetesinin Neşrinden Mesuliyet Taşıyanlara” Vatan, 12 Kasım 1952.

“ (...) Atatürk'ümüzün vatan toprağına tevdi edildiğı büyük matem günümüzde ve onu takip eden günde, kendilerine gazete süsü veren VATAN ve DÜNYA adındaki mülevves tuvalet kağıtları, büyük ölünün manevi huzurunda bile şamatalarına devam ettiler ve Yeni Sabah' a karşı küfürlerine ... şamatalarına vasıla vermediler. Biz, vatan ufuklarını saran o derin matem sessizliğı içinde susmağı tercih ve cevabımızı bugüne tehir ettik. Eğer bu iftiralar, Aziz Atatürk'ümüzün ruhunu da inciten bir kahpelik derecesine varmasaydı, bir kaç gün daha sabredecektik.

Gazete adını alan o pislikler, Atatürk' ün matem gününde Yeni Sabah'ın bayrak asmadığını, karakoldan yapılan ihbar üzerine bayrak çektiğimizi iddia ettiler. Hakikat şudur:

Biz matem tam başladığı saatte düdükler öterken Yeni Sabah'a bayrağımızı asmıştık. Ancak düdükler çalmadan yarım saat evvel bir şahıs Yeşildirek karakoluna giderek Yeni Sabah' ta bayrak olmadığını söylemiş ve karakol bayrak asma mecburiyetinin yalnız resmi dairelere ait olduğunu söyleyerek gazetemize ihbarda bulunmağı lüzum görmemiştir.

Türkiye' de Aziz Atatürk'ün matemine iştirak etmiyecek tek bir insan tasavvur etmeye imkan yokken, yazı ailesinde en tanınmış ilim adamlarının, ediplerin, muharrirlerin ve genç Atatürk neslinin çalıştığı bir gazetenin büyük milli kaderimizi paylaşmadığını iddia etmek, kahraman Ata'nın ruhuna en büyük saygısızlıktır. Biz, Atatürk'e karşı saygımızı ayrıca matem sabahı Milli Türk Talebe Birliğı mensuplarının ve binlerce yurttaşın refakatinde Gülhane' deki Atatürk heykeline iki muazzam çelenk koymak suretiyle de gösterdik. Esefle söyleyelim ki, Atatürk abidelerinin önünde o gün, ne Vatan, ne de Dünya gazetelerinin hiç bir çelengi yoktu. Fakat bu unutkanlığı biz, VATAN ve DÜNYA paçavraları gibi kendilerine kahpece manalandırmaktan uzağız.

Be hey sefil paçavralar!.. Farz-ı muhal, biz Atatürk' ün bu memlekete ve insanlığa yaptığı hizmetleri görmeyecek kadar kör olsak, yine büyük vatan evladının Ahmet Emin Yalman gibi bir pespayeye 13 sene yazı yazmaktan men' ettiğini düşündüğümüz anda bütün kalbimiz büyük ölüye karşı şükran hisleriyle dolar ve mezarda kemiklerimiz bile minnet hisleriyle şaha kalkar.

VATAN ve DÜNYA adındaki pis tuvalet kağıtlarını çıkararak utanmaz heriflere ihtar edelim: Onların büyük ve ölümsüz Atatürk' e karşı, henüz herkesin bilmediği küstahça iftiralarının vesikalarını yakalamış bulunuyoruz. Onları neşrettiğimiz gün, bütün memleket, Atatürkçü geçinen bu inkılap dolandırıcılarının mahiyetini bir kere daha anlayacaktır.”³⁴¹

Yeni Sabah gazetesi aleyhindeki yayınlara cevap verdikten sonra ertesi gün yine çeşitli suçlamalarla karşı karşıya kaldı. Dünya gazetesinde “ Mahut” başlığı altında, Hüseyin Şükrü Baban' a yönelik şu suçlamalar yapıyordu:

“ - Yeni Sabah' ın imzasız baş yazılarının Hüseyin Şükrü Babanoğlu' nun yazdığını herkes bilir.

Derken 10 Kasım gelir. Atatürk'e ait bir yazı lazım. Onun yılda 365 gün her mevzuda yazan Başyazarlarının elbette Atatürk için bir diyeceği vardır. Fakat Yeni Sabah yalnız bu yazıyı Üniversite hocalarından birine yazdırıp imzalatarak, büyük yaz gününde Atatürk'e bir merasim sadakası vermeği münasip bulur.

Malum ya, Mustafa Kemal Kürt Teali Cemiyeti' ne mensup Nemrut Mustafa Harp Divanı'nca idama mahkum edilmişti. Fakat a efendim,

bîcâre Türklük kahramanı öldükten sonrada mı, Mihranın Sabah'ına rahmet okutacağa benzeyen Suriye'li garsonun hizmetindeki başyazarın affına mazhar olamamıştır.”³⁴²

Aynı gün Milliyet gazetesinde “ Moskova Radyosu ve Yeni Sabah Gazetesi” başlıklı bir haberde şunlar anlatılıyordu:

“ - Moskova Radyosu dün gece sekizde yaptığı Türkçe neşriyatında Yeni Sabah'ı müdafaa etmiş ve burjuva gazetelerinin derhal bu gazeteye hücumu geçtiklerini yayınlamıştır. Moskova radyosu:

“ Dünya gazetesinin yazdığına göre, bu hücumu sebep Yeni Sabah' ın Moskova sözünü kırmızı mürekkeple yazmış olmasıdır. Falih Rıfki Atay da aynı gazetede Yeni Sabah' ın Sovyet Rusya hakkında bir şey yazmamasını tavsiye ediyor. Zafer gazetesi de İstanbulluların bu reklamlardan sinirlendiklerini yazıyor.” Diye söylemektedir. Görülüyor ki, Yeni Sabah' ın müdafaası Moskova Radyosu' na kalmıştır.”³⁴³

14 Kasım günü yayınlanan Vatan gazetesinde de benzer bir haber, “Yeni Sabah'ın Takdirkârı” başlığı altında yer almıştı. Bu haberde, Yeni Sabah'ın hareketlerinde şaşılacak bir şey olmadığı ve Moskova radyosunun Yeni Sabah'ı savunmasının gayet normal karşılanması gerektiği yazıyordu.³⁴⁴ Aynı günkü Vatan gazetesinde, Yeni Sabah gazetesinin sahibi Safa Kılıçoğlu ile ilgili 4 sütunluk bir yazı yer alıyordu. “Şüpheli bir adamın şüpheli hayatının iç yüzü” başlıklı bu yazıda şunlar açıklanıyordu:

³⁴¹ Yeni Sabah, 12 Kasım 1953.

³⁴² Dünya, 13 Kasım 1953.

³⁴³ Milliyet, 13 Kasım 1953.

³⁴⁴ Vatan, 14 Kasım 1953.

“Rusya ile çok hassas olan münasebetlerimizde hayasız ve küstah bir tavırla oynamak cesaretini kendinde bulan kimse, Safa Kılıçoğlu namı diğer Mehmet Safaeddin Seyraf adlı Suriye’li bir polis memurudur. Kardeşi, akrabaları, taallûkatı hep Suriye’dedir. Oradan daima giden geleni bulunur. Asıl memleketi ile sıkı münasebetlerini devam ettirir. Safa’nın bütün hayatı şüpheli hareketlerle doludur. 1911 yılında doğmuştur. Babası bir aralık İstanbul’a gelmiş, bir Türk hanımla evlenmiş, sonra memleketine dönmüştür. Şam’da, Humus’ta ve Halep’te Suriye polis teşkilâtında vazife görmüştür. Bir aralık Suriye’nin gizli polis teşkilâtına ait bir vazife ile Bağdat’a gönderilmiştir. Safa, nakız talihini Arap memleketlerinde görmüştür. 16 yaşında iken kısmet aramak üzere İstanbul’a gelmiştir.

1927 ve 1928 senelerinde Atatürk İstanbul’da epiyce vakit geçirmiştir. Bir oda hizmetçisine ihtiyaç hasıl olmuş ve Safa Kılıçoğlu oda hizmetçisi sıfatıyla Dolmabahçe Sarayı’na alınmıştır.

Safa, çok çirkin bir harekette suç üstü yakalanınca Dolmabahçe’den hakaretle kovulmuştur.

Bundan sonra Süreyya Paşa Mensucat fabrikasında kazan işçisi sıfatıyla çalışmıştır. Şirket-i Hayriyye’de bilet memurluğu yapmıştır. (...) Bundan sonra Süreyya Paşa fabrikasına muhasebe memuru olmuş, bu fabrikanın muamele vergisini kaçırdığını ihbar ederek maliyeden ikramiye almıştır. Bu ikramiyeyi sermaye yaparak harp içinde iplik kara borsacılığına başlamıştır. Buradan milyoner olan Safa, sonra Yeni Sabah’ı satın almış ve gazeteciliğe başlamıştır.

İşte Safa Kılıçoğlu’nun içyüzü.”³⁴⁵

³⁴⁵ Vatan, 14 Kasım 1953.

13 Kasım tarihli Yeni Sabah gazetesinde, Vatan ve Dünya gazetelerinde yer alan suçlamalarla ilgili olarak, “hududu olmayan saygısızlık” başlığı altında, bu gazetelerin birinci ve iç sayfelerinde yer alan iftiralara 12 Kasım’da cevap verilmiştir, deniliyordu.³⁴⁶

15 Kasım tarihli Milliyet gazetesinde, Yeni Sabah gazetesinin en büyük rakibi olan Hürriyet gazetesini destekleyen bir yazı yer aldı. “MOSKOVA RADYOSU ve YENİ SABAH” başlıklı bu yazıda şunlar naklediliyordu.

“- YENİ SABAH gazetesiyile rekabet etmek isteyen Hürriyet gazetesi de Rusya hakkında bir şeyler yazmak istemiştir. Gazete ne yapsın? Bunun için geçenlerde Rusya’dan gelen Vehbi Emre’ye başvurmuş ve ona Rusya hakkında küfürlü bir yazı yazması için yalvarmıştır. Fakat Vehbi Emre’nin birinci yazısından sonra Simavi’nin odasına 5 azgın külhanbeyi girmiş ve:

- Hürriyet gazetesi Moskova hakkında bir şeyler yazıyor. Bunu kesin. Yoksa biz kendimizi zor zaptederiz, demişler.

Zavallı Simavi ne yapsın? TAN gazetesinin âkıbetini düşünmüş ve yazıları kesmiştir.”³⁴⁷ Böylece Yeni Sabah gazetesini suçlama listesine bir de zorbalık iddiası eklenmişti.

Yeni Sabah gazetesi, Vatan, Dünya ve Milliyet gazetelerinde yer alan yeni iddia ve suçlamalara 16 Kasım 1953 tarihli nüshasında son derece sert bir cevap yayınladı. Bu yazı özellikle 13 Kasım 1953’te Vatan gazetesinde Safa Kılıçoğlu ile ilgili iddialara bir cevap niteliği taşıyordu. “Müseccel, vatan haini Ahmet Emin Yalman’a cevabımız” başlığı altında şunlar yazıyordu.

³⁴⁶ Yeni Sabah, 13 Kasım 1953.

³⁴⁷ Milliyet, 15 Kasım 1953.

“- Biz bu mahlukun üzerimize saldırılarına cevap verir ve saldıracının mahiyetini vesikalara dayanarak Türk efkarına açıklarken, sadece gazetecilik mesleğini nasıl kötüye kullandığını ve gazeteyi nasıl bir şer aleti haline getirdiğini izah etmiştik. Bunun dışında, ne babasını ne sülalesini, ne gençliğini, ne ailevi durumunu, ne de gazeteciliğinden maada çevirdiği entrikaları ele almıştık. Fakat, bu mahluk, ipinden kurtulmuş köpeklerin rastgele sağa sola saldırıları gibi, Türk yurdunda kıymet olmuş veya olmaya namzet bulunan ne kadar insan varsa, bunlara en alçakça an sefilâne saldıрмаğı bir itiyat ve meslek haline getirmiştir. Bu mahlukat alçak demek de hatadır. Zira alçaklık da bir irtifa meselesidir. Buna çukur demek en uygun bir vasıfıdır. ... bu çukur mahluk, kırk senelik mülevves gazetecilik hayatında kimlere saldırmamıştır ki. Başta aziz yurdumuza saldırıp bu vatan topraklarını Türkiye, bu asil millete Türk denmesine bütün savleti ile karşı duran bir hain değil miydi? Halifeliği müdafaa eden, Cumhuriyete itiraz eden ve nihayet Atatürk’e senelerce saldıran bu mel’un değil miydi? Eğer Atatürk bu büyük nutkunda bu levsi lanetlemişse hata mı etmiş?*

Kanaatimizce Atatürk’ün bu millete yaptığı en büyük hizmetlerden biri, bu 1925’ten 1938’e kadar 13 sene müddetle kalemini kırıp gazetecilik maskesi altında tezvir ve iftira ocağı işletmesine mani olmasıdır. Yine kanaatimizce Atatürk’ün yaptığı en büyük hatası da, bu affedip İstiklâl Mahkemesi kararıyla sehpa sallanmasının mes’ut manzarasını Türk milletinin inşirahla seyretmesine mani olmasıdır.

İyi kalpli Ata; Türk milletince pek sevilen o kıymetli varlığının pek erken çağlarında, sevgililerin arasında ufûl edeceğini ve bu habisin, semih ve temiz kalpli Türk milletinin başında bir bela olarak daha senelerce tezvir ve iftiralarına devam edeceğini tahmin edemedi. Atatürk’ün

* BKZ. Kemal ATATÜRK, NUTUK. ADTYK., AAM.(Yay. Haz. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Ank.- 1994, s. 559- 563.

mücadele ve mesai arkadaşı bulunan merhum Mareşal Fevzi Çakmak'ı, komünist aleti olmakla itham eden ve bu lekeyle teşhir etmeye yeltenen bu ... değil miydi?

Bu gün komünist aleminin her tarafında Türkiye aleyhine nutuklar veren, yazdığı hikayeler, makaleler ve tiyatro piyesleriyle, milyonlarca komünist halkı Türkiye aleyhine kışkırtan vatan haini Nazım Hikmet'i kurtarmak için askerî mahkemelerimizin Türk adliyesini haksız karar vermekle, zulümle itham eden bu ... değil miydi?*

.....

Biz Yalman'ın Selânik Rüştüyesi'nde iken kapıcı Kürt İsmail''in odasında görüldü diye bir ay müddetle mektepten muvakkaten terk edildiğinin ne sebebini sorduk ve ne de hikayesini anlattık.

Bulutları delerek göklere tırmanan ve çatalları 5 kıtanın semalarına ser çekmiş bulunan boynuzlarının kimler tarafından husule getirildiğini ne sorduk, ne de hikaye ettik. Hatta, bir mahluk olarak bu ağırlığın altında nasıl hala yaşayabildiğini dahi sormaya lüzum görmedik.

Bizi, Suriye'li kabul ederek, Türk'ten saymıyor. Haklıdır. Çünkü şark illerimizde yaşayan milyonlarca insanı Türk'ten saymayan ve her Allah'ın günü Kürt Kürt diye tahkir eden bu mel'un, bizi Türk'ten sayar mı?

Bu çiftin hangi milletten olduğunu 22 milyon Türk bilmiyor mu? Bu mel'un ister ki, Türkiye'de Hitlervari bir ırk tasnifi yapılsın, Türk milleti

* Ahmet Emin Yalman, bu konudaki suçlamalara cevap verirken, "(...) üstün değerleri olan bir Türk edibini Moskova'nın pençesinden kurtarmak için komünist düşmanı bir liberal sıfatıyla sarfettiğim gayretlerin dar görüşlüler tarafından ters anlaşılması, hayatta karşılaştığım en acı haksızlıklardan biridir." Diyor ve Nazım Hikmet'i çifte şahsiyete sahip olmakla itham ediyor. BKZ. Ahmet Emin Yalman; Yakın Tarihte Gördüklerim, Geçirdiklerim, (1945- 1970), İst. 1071, Cilt: 4, s. 196.

de mel'unun tasnifine göre bölüne bölüne kuşa dönsün. Hayır, Vatan ve Millet haini Yalman! Bu mel'un emelinde hiçbir zaman muvaffak olamayacaksın."³⁴⁸

Yeni Sabah gazetesinin hakkındaki iddialara cevabı bununla da kalmadı. 14 Kasım tarihli nüshasında ünlü karikatürist Ratip Tahir' in çizdiği karikatürde Vatan, Dünya ve Milliyet gazeteleri iktidarın uşakları olarak gösteriliyordu. 15 Kasım tarihli nüshasında yer alan karikatürde ise Ahmet Emin Yalman, Moskova Radyosu'ndan Nazım Hikmet'i dinliyordu. Yeni Sabah gazetesinde Ratip Tahir'in karikatürleri bu konu etrafında Aralık ayının başına kadar devam etti.³⁴⁹

Bu arada Vatan gazetesi, 16 Kasım 1953'te Yeni Sabah gazetesinde yer alan Ahmet Emin Yalman'la ilgili yazıya ertesi gün cevap verdi. Safa Kılıçoğlu'na yönelik suçlamalarla dolu başmakalede şunlar yazıyordu:

“ - Şantajcı Safa, Devlet ricaline karşı açıkça şantaj yapıyor. (...) Devlet otoritesini çökertmek yoluyla Moskova' dan aldığı vazifeyi yapmak için, hayasızca ve küstahça her tarafa saldırıyor.

Bugün Yeni Sabah denilen bataklığa karşı tamamıyla kendi teşebbüsümüzle açtığımız mücadeleyi, şerre karşı olan çarpışmalarımızın en hayırlı ve memleket hesabına en faydalılarından biri addediyoruz. Safa Kılıçoğlu etrafındaki ocağının maskesi düştükçe bu kanaatimiz kuvvetleniyor.

Eski şantajcının kendisine has ve uluorta uydurduğu isnatlar cibiliyetindeki redaetin yeni delillerinden başka bir şey değildir.”³⁵⁰

³⁴⁸ Yeni Sabah, 16 Kasım 1953.

³⁴⁹ Bkz. Yeni Sabah, 14 Kasım, 4 Aralık 1953.

³⁵⁰ Başmakale, “Şantajcı Safa, Devlet Ricaline Şantaj Yapıyor.” Vatan, 17 Kasım 1953.

Yeni Sabah ile Vatan gazeteleri arasındaki karşılıklı suçlamalar ve polemikler tüm hızıyla devam ederken, Esat Mahmut Karakurt'un "Moskova Röportajları" yayınlanmaya devam etmiştir. Bu polemikler sırasında Türk basın tarihinde bir ilke de imza atılmıştır. "YENİ SABAH gazetesi bu kavga dolayısıyla Türk basınında ilk defa olarak yalnız VATAN gazetesine hücumları ihtiva eden hususi bir nüsha çıkararak gazetesinin ilavesi olarak vermiştir."³⁵¹

B- BASININ KENDİ KENDİNİ KONTROL SİSTEMİ

Genel olarak basın hürriyetini sınırlandırıcı girişimlerin ve sansür uygulamalarının siyasi otoriteden kaynaklandığı yönünde bir kanaat vardır. Bu kanaatın doğruluk payı fazladır. Çünkü, siyasi otoritenin basını bir meşruiyet aracı olarak görme ve kendi denetimi altına alma eğilimi hep olmuştur. Ancak, "... özgür basının savunucuları basının kendi kendini sansür etmesi olayını hesaba katmadılar; çünkü fikirlerini topluluk önünde ifade yeteneğine "doğal olarak" sahip olan kişilerin karşısındaki dış tehdidin siyasi iktidardan geleceğini varsaydılar"³⁵² Halbuki, basın hürriyetinin sınırlandırılmasına yol açan, - en azından siyasi iktidarlara bu konuda koz veren- sebeplerden birisi de basının kendi kendini kontrol mekanizmasını kurmamasıdır.

Bu noktayı göz önünde tutan bazı hür ülkelerin ileri gelen gazeteleri toplum karşısında mesleğin itibarını sarsan davranışları önlemekte fayda görmüşlerdir. Bunun için disiplin kuralları koymayı tasarlamışlar, kendi kendini kontrol sistemine başvurmuşlardır. Böylece bazı basın kurumları, meslekî ahlâk yasaları hazırlamış, bazı ülkelerde gazeteciler kendi aralarında konseyler ya da Divanlar kurmuşlar, bazılarında ise hem yasa

³⁵¹ Erer, a.g.e., s.238.

³⁵² John Keane (Çev: Haluk Şahin) Medya ve Demokrasi, Ayrıntı Yay., I. Basım, İst-1992, s.48.

hazırlanmış, hem de yasanın uygulanması ile görevli kuruluşlar meydana getirilmiştir. “1950 yılında İnter- Amerikan Press Association 9 maddelik bir Gazetecilik Ahlâk Yasası’nı âmentü olarak kabul etmiş, 1954 yılında International Federation of Journalists (Uluslararası Gazeteciler Federasyonu) İkinci Dünya kongresinde, aynı şekilde 8 maddelik ahlâki ilkeleri onaylayarak bir deklarasyon halinde yayınlamıştır. Bunların yanı sıra Birleşmiş Milletler’de bir alt komisyonun hazırladığı 5 geniş maddeden meydana gelen “Uluslararası Basın Ahlâk Yasası” tasarısı da mevcuttur. 1960’lara kadar basının kendi kendini kontrol sistemini uygulayan ülkeler Amerika, İsveç, İngiltere, Belçika ve Almanya gibi gelişmiş ülkelerdi.³⁵³

Bizde basın, bir kamu kurumu ve gazetecilik bir kamu hizmeti olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple, gazeteler, haberleri serbestçe elde edip yayabilme hakkını, fikirlerinin hür bir şekilde belirtebilmek imkânını kamu adına isterler. Toplum adına talep edilen bu hakların elde edilmesiyle hiç şüphesiz topluma karşı bir takım görevler ve sorumluluklar yüklenilecektir. Her şeyden önce basın, kendine tanınan imkân ve imtiyazları toplum yararına kullanmak zorundadır. Aksi takdirde basın hürriyetini kısıtlamak üzere alınacak her tedbiri toplum yararı için haklı görülecek ve siyasi iktidarlar bundan memnun olacaklardır.³⁵⁴

Türk basın tarihinde siyasi otoritenin basın hürriyetini sınırlandırma çabalarını engellemeye dönük, basının kendini kontrol sistemini kurma çabaları II. Meşrutiyetin ilanından sonra görüldü. II. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra, Sirkeci Garı karşısındaki gazinoda toplanan gazeteciler, “Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti”ni kurmak istediler. Ancak, bunun için gerekli olan bir gazeteciler kongresini toplayamadılar. Yıllar

³⁵³ Abdi İpekçi, Basının Kendi Kendini Kontrol Sistemi, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Heyeti Seminer Notları, b.y.y., b.t.y., s.1.

³⁵⁴ İpekçi, a.g.e., s.1.

sonra Basın Derneği temsilcileri 1917 yılında Almanya’da toplantıya çağrıldı. Bu çağrılara karşılık verebilmek için teşkilatlı olmak gerekiyordu. Bunun üzerine, “Osmanlı Matbuat Cemiyeti” kuruldu. Bu cemiyet 1935 yılında Basın Kurumu adını aldı.³⁵⁵

“Basın Genel Direktörlüğü” tarafından organize edilen Basın Kongresi 25 Mayıs 1935’te toplandı. Kongrede görülen en önemli eğilim, Hükümetçe de teşvik ve telkin edilen mecburi meslek teşekkülü eğilimi olmuştur. Nihayet, 22 Haziran 1938 yılında da “Basın Birliği”ni kuran kanun kabul edildi.³⁵⁶ 14 Temmuz 1938’ de Resmî Gazetede yayınlanan bu kanunun geçici (A) maddesi, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde, çıkmakta bulunan gazete ve dergilerin Murahhaslarından mürekkep bir kongrenin İçişleri Bakanlığınca toplantıya çağrılmasını öngörüyordu. Bu olağanüstü kongre 19 Temmuz 1939’da toplandı ve seçimler yapıldı.³⁵⁷

Bizdeki bu düzenlemeler, basının kendi kendini kontrol sistemini kurmak amacından daha çok, basının siyasi otorite tarafından denetlenmesi amacına hizmet ediyordu. Hıfzı Topuz’a göre de; “... İkinci Dünya Savaşı sona erince İnsan Hakları Bildirisi ve Birleşmiş Milletlerin kurulması ile Türkiye’ de demokratik bir ortama girilmiş, faşizmden esinlenerek kurulmuş örgütlerin dağıtılması istenmiştir. Diğer bir deyişle, “ilham perisi” değişmiş bulunuyordu. Savaştan galip çıkan çevrelere kendimizi beğendirmek istiyorduk. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, yabancı ülkelerdeki basın örgütlerini incelemek üzere Hüseyin Cahit Yalçın’ı Avrupa’ya gönderdi. O da dönüşte verdiği raporda dışarıda bizim Basın Birliği’ne benzer bir örgütün bulunmadığını belirtti. Bu rapor Hükümeti etkiledi ve Birlik 1946’da dağıtıldı”³⁵⁸

³⁵⁵ Hıfzı Topuz, 100 Soruda Türk Gazetecilik Tarihi, Yelken Matbaası, İst. 1992, s. 227-228.

³⁵⁶ Server İskit, Türkiye’de Matbuat Rejimleri, İst.-1939, s. 202.

³⁵⁷ Server İskit, Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları, İst.-1943, s.308.

³⁵⁸ Topuz, a.g.e., s. 230.

Bundan sonra, artık basın alanında “mecburi meslek örgütü” kalmadı. Birer özel hukuk tüzel kişilikleri olan dernekler ve sendika biçiminde örgütlenme imkânı doğunca da yine birer özel hukuk tüzel kişileri olan, “meslekten men” cezası verme gibi kamu gücü işlemlerinde yetkili olmayıp mesleği icra içinde kaydolma mecburiyeti yüklenmeyen sendikalar kuruldu.³⁵⁹

DP'nin iktidara gelişi ile çıkarılan 5680 sayılı yeni Basın Kanunu, basın hürriyeti bakımından çok ileri bir adımdı. Ancak, bir süre sonra siyasi iktidar, “ bazı sorumsuz yayınları” gerekçe göstererek basın hürriyetini kısıtlama yoluna gitti. Bu konuda basının da “siyasi iktidara koz verdiği düşünülüyordu.”³⁶⁰ Nitekim, Yeni Sabah ile Hürriyet gazeteleri arasındaki tiraj rekabeti ile basın içinde başlayan ve 1953 yılı boyunca genişleyerek devam eden polemikler; bu polemikler sırasında kullanılan üslûp ve ispatı mümkün görünmeyen pek çok iddianın ortaya atılması siyasi iktidar için önemli bir koz oldu. 1954 yılı başında çıkarılan kanunlarla, yeni basın suçları yaratıldı. Böylece basın hürriyeti önemli ölçüde kısıtlandı.³⁶¹

Bu gelişmeler olurken, sorumlu gazeteciler, “... mesleğin itibarını sarsan ve kısıtlayıcı tedbirler için fırsat hazırlayan gazetelerin ve gazetecilerin meslekî kurumlar vasıtasıyla disiplin altına alınmasını uygun görüyorlardı. Avukat Baroları ya da Etibba Odaları örneklerini ileri sürenler vardı. Fakat bir yandan iktidarın basın üzerindeki baskısının gittikçe artması, diğer taraftan kurulacak böyle bir teşebbüsün hükümetin elinde alet olması ihtimali, fikrin rağbet bulması imkanını önledi.”³⁶²

³⁵⁹ Doç. Dr. Hüseyin Hatemi, Basın Ahlakı, İst.-1976, s.80.

³⁶⁰ İpekçi, a.g.e., s.3.

³⁶¹ Çetin Özek, Türk Basın Hukuku, İst.-1978, s.20-21-22.

³⁶² İpekçi, a.g.e., s.3.

Bu anlayış ve gelişmeler ile basının gerçek anlamda kendi kendini kontrol sistemini kurabileceği kanaatinde değilim. Çünkü, basın bir kamu kurumu olarak görülmesi anlayışı “... devlete beğendiği yayınlara ruhsat verme ve buna karşılık değerlerini paylaşmadığı yayınların yayın yapmasına engel olma hakkını”³⁶³ vermektedir.

Kanaatimce, basın demokratik düzen içinde gerçek fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için kamu hizmeti yapan bir sivil toplum kurumu niteliğine sahip olması gerekir. Çünkü, basın siyasî iktidar ve paranın gücüne bağlı olmadığı zaman gerçek anlamda hürriyetine sahip olabilir. Basının dayanacağı en önemli güç, gazeteciler ve okuyucuların vicdanları olmalıdır. Siyasîlerinde, basının 4. Kuvvet olarak demokratik düzenin gelişmesinde rol oynayan önemli bir kurum olduğuna inanmaları gerekir. Siyasî iktidarlar, basını doğrudan veya dolaylı olarak baskı altına alma girişimlerinde bulunmamalı, haber kaynaklarından yararlanma noktasında, habercilere eşit imkanlar sağlamalı; çok önemli bir nokta da, basında tekelleşme eğilimlerine fırsat vermemelidir. Ne var ki, kısa vadede temsili demokrasinin dahi sağlıklı işlemesi için yeterli sosyo- ekonomik ve kültürel alt yapının oluşturulamadığı ülkemizde, siyasî iktidarlar ve basının bunları kısa vadede gerçekleştirebileceğini söylemek mümkün değildir.

³⁶³ Keane, a.g.e., s.65.

SONUÇ

Devletlerin rejimleri ne olursa olsun, bir meşruiyet zeminine dayanmak zorundadır. Bu meşruiyet zeminini oluşturan en önemli unsurlardan birisi de kamuoyu vicdanıdır. Bu sebeple, egemenliği elinde tutan siyasî otorite her zaman meşruiyetini devam ettirecek araçlara ihtiyaç duyar. Basın teknolojisiyle, ulaşım ve haberleşme alanlarındaki gelişmelere paralel olarak, büyük bir kamuoyu oluşturma gücüne sahip olan basın, siyasî otorite tarafından çok önemli bir meşruiyet aracı olarak görülmüştür.

Özellikle Batı'da demokratik rejimin gelişim sürecinde oluşan siyasî muhalefet de, basının kamuoyunu oluşturma gücünden yararlanarak, siyasî otoriteyi ele geçirmeye çalışmıştır. Bu durum, basını bir meşruiyet aracı olarak gören siyasî otoritenin basın hürriyetini sınırlandırma çabalarına yol açmıştır. Bunu gerçekleştirebilmek için, devlet rejimine bağlı olarak, zaman zaman militarist yöntemlere başvurulurken, zaman zaman da ekonomik baskı ve hukukî düzenlemeler yoluyla basını denetim altına almaya çalışmışlardır.

Osmanlı Devletinde, XVIII. yüzyıldan itibaren gerçekleştirilen Islahat Hareketlerine kamuoyunun desteğini sağlamak amacıyla Vak'anüvistlik geleneği başlatıldı. XIX. yüzyılda askerî alan dışında da sürdürülen Islahat Hareketlerine yine kamuoyu desteğini sağlamak ve Islahat Hareketlerini halka anlatmak amacıyla 1831 yılında ilk resmî gazete olan "Takvim-i Vekayi" çıkarıldı. Böylece Türk basını, siyasî otoritenin bir meşruiyet aracı olarak ilk faaliyetlerine başladı.

Tanzimat döneminde ortaya çıkan Birinci Jön Türk muhalefeti, basının kamuoyu oluşturma ve siyasî otoriteyi etkileme gücünün farkında olarak, “Tercüman-ı Ahvâl” gazetesini bir muhalefet aracı olarak kullanmaya başladı. Bu durum, tabî ki siyasî otoriteyi rahatsız etti. Birin Jön Türk hareketinin öncülerinden Âli Paşa’nın sadrazamlığı döneminde, önce basın faaliyetlerini düzenlemek amacıyla 1864 yılında Matbuat Nizamnâmesi çıkarıldı. Daha sonra da muhalif basını etkisiz hâle getirebilmek için bir sansür kararname niteliğine sahip olan Âli Kararnâmesi 1867 yılında yürürlüğe konuldu.

1876 yılında Türk tarihinde ilk yazılı Anayasa kabul edilirken, yine ilk defa basınla ilgili Anayasal bir düzenleme de yapılmıştı. Bu düzenlemede, basının hür olduğu ifade ediliyordu. Ne var ki, bu anayasal düzenlemeden sonra, basının kuruluş ve faaliyetlerinin esaslarını belirleyecek kanun, tüzük ve yönetmelikler çıkarılmadı. 1877-1878 Osmanlı- Rusya savaşı sırasında anayasa yürürlükten kaldırılırken, basını siyasî otoritenin meşruiyet aracı haline getirme girişimleri arttı. Bu girişimlerin gerekçesini, devletin savaş şartları içinde bulunması, iç ve dış tehditlerin artması ve siyasî otoriteye basın yoluyla hakaret iddiaları oluşturuyordu. 1908 yılına kadar süren bu dönemde basın sıkı bir takip altında tutulurken, el altından siyasî otoritenin sağladığı mâli kaynaklarla beslenerek, siyasî otoriteye bağımlı hâle getiriliyordu. Bunun sonucu olarak, muhalif basın II. Meşrutiyet’in ilânına kadar, Paris ve Kahire gibi dış merkezlerde faaliyetlerini devam ettirme yoluna gitti.

24 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet’in ilânı ile birlikte siyasî otoritenin basın üzerindeki denetimi ve sansür uygulamaları tamamen ortadan kalktı. 1909 tarihinde kabul edilen Matbuat Kanunu’ na kadar geçen süre, Türk Basın tarihinin tek sansürsüz dönemidir. Ne var ki, basın hürriyeti alanındaki gelişmeler bir süre sonra duraksadı. İttihat ve Terakki

Fırkası, savaş şartları gerekçesiyle sansür uygulamalarını tekrar başlattı. Böylece saray merkezli sansür, yerini parti merkezli sansüre bıraktı.

Osmanlı Devleti' nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasıyla başlayan "Millî Mücadele Dönemi" basın için çok ciddi bir imtihan vesilesi olmuştur. Anadolu basınının çok cılız olduğu ve mahallî bir nitelik taşıdığı bu dönemde, İstanbul basınının büyük oranda manda ve himaye yanlısı bir tutum içinde bulunması dikkat çekicidir. Bu durum bizce, siyasî meşruiyet aracı olarak doğmuş ve toplumla yeteri kadar bütünleşmemiş basının kültür genetiğine şifrelenmiş zaafının bir tezahürüdür. Bu sebeptendir ki Atatürk, Samsun'a çıktıktan sonra başlattığı " Türk İstiklâl Mücadelesi"ne kamuoyunun desteğini sağlayabilmek için önce Sivas'ta " İrade-i Milliye", daha sonra Ankara'da " Hâkimiyet-i Milliye" gazetelerini çıkarmış ve " Anadolu Ajansı" nı kurmuştur. Zor ve çetin geçen Millî Mücadele yıllarında Anadolu basınının önemli bir bölümü başarılı bir imtihan vermiştir. Ne yazık ki, aynı tespiti İstanbul basını için yapmamız mümkün değildir.

Cumhuriyet döneminde, " Basın Hürriyetinden doğan sakıncalar, yine ancak Basın Hürriyeti ile önlenebilir." Diyen Atatürk, Türk milletinin modernleşme sürecini hızlandırmaya yönelik inkılap hareketlerini sürdürürken, Türk basınının da bu süreç içinde yer almasını istemiştir. Ne var ki, özellikle bu dönemde meydana gelen iç siyasî gelişmeler sosyo-ekonomik ve kültürel temellerin zayıflığı, çok partili demokratik düzenin kurulmasını engellediği gibi, basın hürriyetinin genişletilmesini de engellemiştir.

Atatürk'ten sonraki tek parti döneminde, II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı iç ve dış şartlar gerekçe gösterilerek, 1946 yılına kadar, I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde olduğu gibi, basın siyasî otoritenin emir ve denetimi altına alınmıştır. Basın üzerindeki bu otokratik yaklaşım, İnsan Hakları

Bildirgesi'nin yayınlanması ve Birleşmiş Milletlerin kuruluşu ile değişmeye başlamıştır. Siyasî liberalleşmeyle birlikte siyasî iktidarın basın üzerindeki denetimi de gevşemiştir.

14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra, Türk demokrasi tarihinde ilk defa kansız iktidar değişimi gerçekleşmiştir. Bu değişimle birlikte basın hürriyetini genişletme yönünde ciddi adımlar atıldı. Böylece, siyasî iktidar ile basın arasında âdeta bir balayı dönemi başladı. Ancak, bu balayı döneminde basın, basın hürriyetini değerlendirme noktasında acemilikler gösterdi. Bu, DP'nin iktidar, CHP'nin de muhalefet yapma konusundaki acemiliklerin basına bir yansıması gibi görünüyor. Nitekim, özellikle 1953 yılı içinde basında görülen polemikler, basın hürriyetinin kötüye kullanıldığı kanaatini uyandırmış ve siyasî iktidar da bundan yararlanarak basın hürriyetini sınırlandırma girişimlerine başlamıştır. DP iktidarının bu tavrı bizce, tek parti dönemindeki basını siyasî otoritenin bir meşruiyet aracı olarak görme anlayışının devam ettiğini göstermektedir. Bu doğrultuda özellikle 1954 yılı başlarında yapılan hukukî düzenlemelerle yaratılan yeni basın suçları yoluyla, basın hürriyetine ciddi bir sınırlandırma getirildi.

Bu dönemde dikkat çeken bir konu da, 1937 yılında olduğu gibi 1953 yılında basında görülen polemiklerin altında yatan tiraj rekabetidir. Tekelleşme açısından yeterli alt yapı olmamasına rağmen, kanaatimce bu tiraj rekabeti basında tekelleşme eğilimini ortaya koymaktadır. Katılımcı demokrasinin gelişmediği, sivil toplum kuruluşlarının yeterince oluşmadığı Türkiye gibi ülkelerde, basının tekelleşmesi ve büyük mali güce sahip olması, tarihî süreç içinde görülen basın-iktidar ilişkisini tersine çevirir. Siyasi iktidarlar, basının meşruiyet aracı haline gelebilir. Bunun önlenmesi için gerekli önceliklerden birisi de, basının kendi kendini kontrol sistemini kurması ve bunun katılımcı demokrasiye uygun bir zemine oturtulmasıdır. Bu Türk demokrasisi bakımından da son derece

önemlidir. Çünkü, dördüncü kuvvet olarak basın, Türkiye gibi katılımcı demokrasinin gelişmediği ülkelerde, demokratik yapının gelişmesinde çok önemli görevler üstlenmesi gerekir.

Basının bir kamu kurumu olarak kabul edilmesi, onu siyasî iktidarların meşruiyet aracı haline getirmektedir. Bu sebeple Türk basınının demokratik düzen içinde gerçek fonksiyonunu yerine getirebilmesi için kamu hizmeti yapan bir sivil toplum kuruluşu niteliğine sahip olması gerekir. Basın, siyasî iktidar ve paranın gücüne tabî olmadığı zaman gerçek anlamda hürriyet sahibi olabilir. Onun dayanacağı en önemli güç, gazeteciler ile okuyucularının vicdanları olmalıdır. Siyasîlerin de basının dördüncü kuvvet olarak demokratik düzenin gelişmesinde rol oynayan önemli bir kurum olduğuna inanmaları gerekir. Siyasî iktidarlar da basını doğrudan veya dolaylı yollarla baskı altına alma girişimlerinde bulunmamalıdır. Ayrıca, haber kaynaklarından faydalanma konusunda basın kurumlarına eşit fırsat ve imkanlarını sağlamalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

BİBLİYOGRAFYA GENEL KAYNAKLAR

Ağaoğlu, Samet; Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Baha Matbaası, İstanbul-1972.

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay; Türkiye’de Çok Partili Politikamın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, 1. Basım Bilgi Yayınevi, İstanbul-1976.

Arar, Tekin; Basında Kavgalar, Yeni Matbaa, İstanbul-1965.

Armaoğlu, Fahir; 20inci Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, Cilt:1, Ankara-1994.

Atatürk, Mustafa Kemal; Nutuk, (Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Zeynep Korkmaz), Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara-1994.

Bardakçı, İlhan; Mukayeseli Devlet Fikir ve Basın Rejimleri, 2. Baskı, Selçuk Matbaası, İstanbul-1977.

Barutçu, Faik Ahmet; Siyasi Anılar(1939-1954), Milliyet Yayınları, Doyuran Matbaası, İstanbul-1977.

Bolay, Doç. Dr. Süleyman Hayri; Felsefi Doktrinler Sözlüğü, Ötüken Neşriyat, İstanbul-1981.

Danışman, Doç. Dr. Ahmet; Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Basın Yayın Yüksek Okulu, Ankara-1982.

Dönmezer, Ord. Prof. Dr. Sulhi, Basın Hukuku, 3. Bası, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul-1968.

Ertuğ, Hasan Refik; Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi; Sulhi Garan Matbaası, 2. Bası, İstanbul-1960.

Hatemi, Doç. Dr. Hüseyin; Basın Ahlakı, Çığır Yayınları, İstanbul-1976.

İnuğur, M. Nuri; Basın Yayın Tarihi, Çağlayan Yayını, İstanbul-1982.

İpekçi, Abdi; Basının Kendi Kendini Kontrol Sistemi, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Heyeti Seminer Notları, b.y.y., b.t.y.

İskit, Server; Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları, Başvekalet Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara-1943.

-----; Türkiye’de Matbuat Rejimleri, İstanbul-1939.

Karal, Enver Ziya; Atatürkten Düşünceler, Milli Eğitim Bakanlığı Atatürk Kitapları Dizisi, İstanbul-1981.

Karpat, Prof. Dr. H. Kemal; Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul Matbaası, İstanbul-1967.

Keane, John; (Çeviren Haluk Şahin) Medya ve Demokrasi, Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, İstanbul-1992.

Koç, Ceyhan; Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri, 1929-1938, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara-1993.

Oral, Fuad Süreyya; Türk Basın Tarihi, Cilt: 1 (1919-1965) Yeni Adım Matbaası, Ankara-1968.

-----; Türk Basın Tarihi, (1972-1922), 1. Kitap (Osmanlı İmparatorluğu Dönemi, Yeni Adım Matbaası, Ankara-1967.

Özek, Çetin; Türk Basın Hukuku, Fakülteler Matbaası, İstanbul-1978.

Öztoprak, İzzet; Kurtuluş Savaşında Türk Basını, Ankara-1981.

-----; Tarih ve Demokrasi, Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği, Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan, Cem Yayınevi, İstanbul-1992.

Pakalın, Mehmet Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-III, Milli Eğitim Basımevi, Ankara-1993.

Safa, Peyami; Doğu-Batı Sentezi, Yağmur Yayınları (2. Baskı), İstanbul 1976.

Sözüer, Dr. Adem; Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu, Alfa Basım, Yayım-Dağıtım, İstanbul-1996.

-----; Türk Ceza Kanunu, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı Yarı Açık Cezaevi Matbaası, Ankara-1984.

Şapolyo, Enver Behnan; Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın, Güven Matbaası, Ankara-1969.

Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Devlet

Matbaası, İstanbul-1931.

Temren, Belkıs; Tasavvuf Düşüncesinde Demokrasi, T.C. Kültür Bakanlığı Demokrasi Klasikleri Dizisi/8, Ankara-1995.

Toker, Metin; DP'nin Altın Yılları 1950-1954, Bilgi Yayınevi, Ankara-1990.

-----; Tek Partiden Çok Partiye, Baha Matbaası, 1. Baskı, İstanbul-1970.

Topuz, Hıfzı; 100 Soruda Türk Gazetecilik Tarihi, Yelken Matbaası, İstanbul-1972.

Ulutan, Burhan; İktisadi Doktrinler Tarihi, Ötüken Neşriyat, İstanbul-1978.

Yalman, Ahmet Emin; Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1945-1970, Cilt:IV., İstanbul-1971.

Yazıcı, Dr. Nesimi; Takvim-i Vekayi "Belgeler", Gazi Üniversitesi Yayınları, No: 32, Ankara-1983.

Yeni Türk Ansiklopedisi Cit:11, Ötüken Neşriyat, İstanbul-1985.

Yücekok, Doç. Dr. Ahmet; Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlemtentonun Evrimi, Ankara-1983.

MAKALELER

Abadan, Prof. Dr. Yavuz; “Seçim Kanununun Kabulü”, Ulus, 12 Şubat 1950.

Adivar, Adnan; “Her Şey Kırılır Kalem Kırılmaz”, Cumhuriyet, 24 Kasım 1952.

-----; “O Mühim Kanun”, Akşam, 31 Temmuz 1951.

Ağaoğlu, Samet; “Memur Mes’alesi”, Zafer, 21 Mayıs 1954.

Akşam, Halkçı Köşesi (Yazar Adı Yok), “Türkçe mi Arapça mı?”, 6 Haziran 1950.

Aldoğan, Sadık; “Halkevleri Tasarısı ve Teminatsız Anayasamız”, Kudret, 11 Ağustos 1951.

-----; “Atlantik Paktı ve Türkiye”, Kudret, 13 Ağustos 1950.

Aral, Namık Zeki; “Üniversite ve Politika”, Yeni İstanbul, 5 Eylül 1953.

Ardıçoğlu, Nurettin; “Bunları mı Affedeceğiz?”, Kudret, 6 Temmuz 1950.

Atay, Falih Rıfkı; “Anıt Kabrin Çabuk Bitirilmesi Ne İyi Oldu”, Dünya, 7 Kasım 1953.

-----; “Bir Tek Partiye Güvenilmeyecek İşler”, Dünya, 20 Ocak 1954.

-----; “Dikta Milliyetçiliğinin Tasfiyesi”, Dünya, 27 Ocak 1953.

-----; “Baskılı İdare Meselesi Üzerindeki Tartışmalar”, Dünya, 7 Ocak 1953.

-----; “Doğru İse Ne Kadar Sevinirdik”, Dünya, 20 Mart 1952.

-----; “Sayın Bayar Bugün Yapacağınız Bir Şey Vardır”, Dünya, 15 Aralık 1953.

-----; “Yargıçlarla Memurların Hak ve Güvenliği”, Dünya, 19 Mayıs 1953.

Barlas, Cemil Sait; “Dava Milletindir”, Son Havadis, 14 Ocak 1954.

-----; “Devletçiliği Doğuran Zaruretler”, Pazar Postası, 11 Şubat 1951.

-----; “İrticadan Neden Korkuyoruz?”, Pazar Postası, 25 Mart 1951.

-----; “Petrol Kanunu Tasarısı Meclisten Geri Alınmalıdır”, Son Havadis, 4 Şubat 1954.

-----; “Devletin Sermayedeki Rolü”, Son Havadis, 9 Ekim 1953.

-----; “Müsadere Kanunu ve Bayar”, Pazar Postası, 5 Ağustos 1951.

-----; “Üniversite Muhtariyetine Dokunulmamalıdır”, Son Havadis, 11 Haziran 1954.

Başgil, Ali Fuat; “26 Temmuz Kararı Üzerine Düşünceler”, Son Posta, 5 Ağustos 1950.

Bayur, Hikmet; “C. Halk Partisi’nin Malları”, Kudret, 29 Temmuz 1951.

-----; “Devlet Sermayeciliğinin Tasfiyesi”, Kudret, 9 Temmuz 1950.

Belge, Burhan; “Yabancı Sermayeyi Ürkütmek İstiyorlar”, Zafer, 15 Ocak 1954.

-----; “Halk Partisi’nin İki Büyük Hatası”, Zafer, 27 Aralık 1953.

Burçak, Rıfki Salim; “Basın Toplantısı IV”, Zafer, 27 Aralık 1952.

Cumhuriyet, Başmakale (Yazar adı yok), “Memur Zümresi Müsterih Olmalıdır”, 20 Temmuz 1951.

Cumhuriyet, Başmakale (Yazar adı yok), “Memurlar İçin Emniyet ve İstikrar” 16 Aralık. 1951.

Cumhuriyet, Başmakale (Yazar adı yok), “Milli Birliği Bozmamaya Dikkat”, 11 Ağustos 1950.

Cumhuriyet, Başmakale, (Yazar adı yok) “Memurlara Ait Bir münakaşaya

Dair”, 23 Ağustos 1950.

Daver, Abidin; “Matbuat Hürriyeti”, Cumhuriyet, 13 Temmuz 1950.

Emeç, Selim Ragıp; “Mümtaz Faik Hadisesi”, Son Posta, 8 Mart 1950.

-----; “Nihayet Halkevleri de....”, Son Posta, 26 Temmuz 1951.

-----; “Şu Mallar Meselesi...”, Son Posta, 11 Aralık 1953.

-----; “Ezana Dair....”, Son Posta, 13 Haziran 1950.

-----; “Yeni Bir Devir, Yeni Bir Ruh”, Son Posta, 23 Mayıs 1950.

Erim, Nihat; “Yabancıardan Faydalanma İşi”, Yeni Ulus, 27 Ocak 1954.

-----; “Düşündürücü Olaylar”, Yeni Ulus, 20 Ocak 1954.

-----; “Halkevleri Meselesi IV”, Ulus, 23 Kasım 1950.

-----; “Halkevleri Meselesi”, Ulus, 21 Kasım 1950.

-----; “İktidarın Devrinden 2 Ay Sonra CHP”, Ulus, 22 Temmuz 1950.

-----; “Petrolde Devlet Hissesi”, Yeni Ulus, 2 Şubat 1954.

Ertuğ, Hasan Refik; “Memurlara Dair”, Akis, 7 Ağustos 1950.

Fenik, Mümtaz Faik; “CHP’nin Verdiği Kırmızı Oy”, Zafer, 25 Temmuz 1953.

-----; “Devletçilik ve Hususi Bir teşebbüs”, Zafer, 12 Nisan 1951.

-----; “Günaltay Demagoji İle Rey Peşinde”, Zafer, 8 Mart 1954.

-----; “Malatya’daki Menfur Tecavüz”, Zafer, 24 Kasım 1952.

-----; “Milliyetçilerin Faşizm Metodları”, Zafer, 25 Ocak 1953.

-----; “Petrol Rezaleti Diye Petrole Kundak Sokanlar”, Zafer, 7

Mart 1954.

-----; “ Sedat Simavi Beyin Sürüm Emperyalizmi”, Zafer, 29 Haziran 1953.

-----; “ Vahim Bir Basın Meselesi”, Zafer, 8 Kasım 1953.

-----; “İrtica Asla Başkaldıramaz”, Zafer, 13 Mart 1951.

-----; “Milletçe Beklenen Kanun”, Zafer, 15 Nisan 1951.

-----; “ Ara Seçimler ve Halkevleri”, Zafer, 31 Temmuz 1951.

-----; “ Aristokrat Bir Parti...”, Zafer, 14 Kasım 1950.

-----; “ Halkevlerini Nasıl Kurtaracağız?”, Zafer, 19 Şubat 1950.

-----; “ Parti-Devlet Sisteminin Tasfiyesi”, Zafer, 17 Haziran 1952.

-----; “ Yılanlar Mutlaka Ezilecektir”, Zafer, 30 Haziran 1951.

-----; “Aftan Sonrasını Düşünürken”, Zafer, 19 Temmuz 1950.

-----; “Emniyetli Seçim ve Basın Kanunu”, Zafer, 8 Ocak 1950.

-----; “Eski Partici Memurların Tasfiyesi”, Zafer, 11 Mayıs 1951.

-----; “İlim, Partizanlıktan Kurtarıldı”, Zafer, 22 Temmuz 1951.

-----; “İnkılabın En Mühim Merhalesi” Zafer, 20 Mayıs 1950.

-----; “İrticanın Kökü Kazınmalıdır”, Zafer, 6 Ocak 1951.

-----; “Kabahat Memurların Değil Bir Sistemindir”, Zafer, 17 Şubat 1951.

-----; “Kore Meselesinde İnönü’nün Payı”, Zafer, 29 Temmuz 1950.

-----; “Memurlar Arasında Değişiklikler”, Zafer, 3 Ekim 1950.

-----; “Tasfiye Değil, Hakları Tanzim Kanunu”, Zafer, 3 Temmuz 1954.

Hürriyet, Başmakale (Yazar adı yok) “Matbuatın Zaferi”, 22 Mayıs 1950.

Hürriyet, Başmakale (Yazar adı yok) “ Gideceklerle Hasbihal”, 23 Mayıs 1950.

Hürriyet, Başmakale (Yazar adı yok), “... Hususi Teşebbüs” 3 Temmuz 1950.

Hürriyet, Başmakale (Yazar adı yok), “Af...”, 26 Mayıs 1950.

Karacan, A. Naci; “Atatürk Hakkında Kanun Tasarısı”, Milliyet, 19 Mayıs 1951.

Kırzioğlu, Doç. Dr. Fahrettin, Türk İnkılap Tarihi, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum-1977.

Milliyet, Başmakale (Yazar adı yok), “Bizde Devletçiliğe Bir Bakış”, 10 Nisan 1951.

Milliyet, Başmakale (Yazar adı yok), “Ecnebi Sermayesi”, 14 Ocak 1954.

Nadi, Nadir; “ İkisi de Birdir”, Cumhuriyet, 14 Ocak 1951.

-----; “ Mezhep Kavgaları mı?”, Cumhuriyet, 13 Ocak 1951.

-----; “ Nazik An Geldi Çattı”, Cumhuriyet, 13 Aralık 1953.

-----; “A’ dan Z’ ye”, Cumhuriyet, 4 Temmuz 1954.

-----; “Aksak Bir Nokta”, Cumhuriyet, 11 Mayıs 1954.

-----; “Bir Ord. Prof.”, Cumhuriyet, 26 Nisan 1953.

-----; “Birinci Düşman”, Cumhuriyet, 12 Temmuz 1950.

-----; “CHP’ nin Malları”, Cumhuriyet, 2 Aralık 1953.

-----; “Halkevleri”, Cumhuriyet, 16 Ağustos 1951.

- ; “Partiler ve Gençlik”, Cumhuriyet, 2 Nisan 1953.
- ; “Politika ve Din”, Cumhuriyet, 12 Ekim 1952.
- ; “Sevgi Kanun Tanımaz”, Cumhuriyet, 4 Şubat 1951.
- ; “Siyasi Huzur”, Cumhuriyet, 17 Ekim 1950.
- ; “Yabancı Kapital”, Cumhuriyet, 13 Ocak 1954.
- ; “Yeni Basın Kanunu”, Hürriyet, 20 Temmuz 1950.
- ; “Hayırlı Bir İşaret”, Cumhuriyet, 7 Mart 1954.
- Rado, Şevket; “Bizde Matbuatın Rolü”, Akşam, 2 Eylül 1950.
- ; “İlim Adamı ve Politika”, Akşam, 23 Temmuz 1953.
- ; “Yeni Basın Kanunu”, Akşam, 17 Temmuz 1950.
- Sadak, Necmeddin; “Türkiye’nin Cemiyeti ve Akdeniz İttifakı”, Akşam, 16 Eylül 1950.
- Safa, Peyami; “Basın Kanunu İçin”, Ulus, 19 Şubat 1950.
- Sebuk, Mehmet Ali; “Seçim Kanunu Tadil Projesi”, Zafer, 30 Kasım 1954.
- Seviğ, Ord. Prof. Vasfi Raşit; “Basın Kanunu”, Kudret, 12 Temmuz 1950.
- ; “Basın Suçları”, Kudret, 13 Temmuz 1950.
- ; “Yeni Basın Kanunu”, Kudret, 20 Temmuz 1950.
- Simavi, Sedat; “Bizim Kanunumuz” Hürriyet, 20 Temmuz 1950.
- ; “Halkevleri”, Hürriyet, 11 Ağustos 1950.
- ; “Mintarafillah”, Hürriyet, 31 Temmuz 1950.
- Törehan, Habip Edip; “Yabancı Sermayeye İhtiyaç”, Yeni İstanbul, 9

Eylül 1953.

Vatan, Başmakalae (Yazar adı yok), “Şantajcı Safa, Devlet Ricaline Açıkça Şantaj Yapıyor”, 17 Kasım 1953.

Vatan, Başmakale (Yazar adı yok), “Yersiz Tenkidler”, 6 Mart 1954.

Yalçın, Hüseyin Cahit; “Devlet Fabrikaları ve Milli Bankalar”, Ulus, 21 Eylül 1950.

-----; “Kıl Üstündeyiz”, Ulus, 9 Aralık 1952.

-----; “Dostlar Alış Verişte Görsün”, Ulus, 12 Ekim 1952.

-----; “Petrol Meselesi ve Ecnebi Sermaye”, Yeni Ulus, 30 Ocak 1954.

-----; “Partiler Üstünde Bir Mesele”, Ulus, 31 Aralık 1950.

-----; “Hakikaten Korku Başlamış”, Ulus, 20 Eylül 1950.

-----; “Kayıtsız Davranmak Affolunmaz Suçtur”, Ulus, 30 Ekim 1952.

-----; “Sıra Nereye Geldi?”, Yeni Ulus, 13 Ocak 1954.

Yalman, Ahmet Emin; “Milli İstikrara Suikast”, Vatan, 17 Nisan 1954.

-----; “Ne Demek İstiyor?”, Vatan, 24 Nisan 1953.

-----; “Ulus Gazetesinin Neşrinden Mesuliyet Taşıyanlara”, Vatan, 12 Kasım 1953.

-----; “Yarınki Milli Sermaye”, Vatan, 10 Ocak 1954.

-----; “Milliyetçilik Perdesi”, Vatan, 7 Nisan 1953.

-----; “Devletin Memurları”, Vatan, 24 Mayıs 1954.

-----; “Asıl Dava Nerede?”, Vatan, 8 Ocak 1954.

-----; “Millet Ne İstiyor?” Vatan, 16 Mayıs 1950.

Yeni Sabah, Başmakale (yazar adı yok), “Demokrasi Denemelerimiz”, 6

Nisan 1953.

Yeni Sabah, Başmakale (yazar adı yok), “Komünizmin En Büyük Düşmanı”, 16 Haziran 1953.

Yeni Sabah, Başmakale (yazar adı yok), “Tekrarında Zarar Yok”, 27 Nisan 1953.

Zafer, Başmakale (yazar adı yok), “İrticaî İdare!”, 11 Ekim 1952.

Resmi Süreli Yayınlar

Düster
Resmi Gazete

Özel Süreli Yayınlar

1. Akis
2. Akşam
3. Büyük Cihad
4. Cumhuriyet
5. Dünya
6. Hürriyet
7. Kudret
8. Milliyet
9. Millet
10. Pazar Postası
11. Son Havadis
12. Son Posta
13. Ulus
14. Vatan
15. Yeni İstanbul
16. Yeni Sabah
17. Yeni Ulus
18. Zafer

EKLER

BİRİNCİ BÖLÜM

Umumi Hükümler

Madde 1.... Basın serbesttir.

Basılmış eserlerle bunların neşri bu kanunda yazılı hükümlerine tabidir.

Madde 2 Bu kanun hükümlerine göre basılmış eserlerden maksat neşredilmek üzere tabı aletleriyle basılan veya sair her türlü vasıtalarla çoğaltılan yazılar ve resimler gibi eserlerdir.

Madde 3..... Gazetelere, haber ajansları neşriyatına belli aralıklarla yayınlanan diğer bütün basılmış eserlere bu kanunda “mevkute” den .

Basılmış eserlerin herkesin görebileceği veya girebileceği yerlerde gösterilmesi veya asılması veya dağıtılması veya dinletilmesi veya satış veya satışa arzı “neşir” sayılır.

Fiilin ayrıca suç teşkil etmesi hali müstesna olmak üzere, basın suçu neşir ile vücut bulur.

Madde 4 Her basılmış eserde o eserin neşir yeri ve yılı ve varsa naşirin adları ve işyerleri gösterilir. İlân, tarife sirküler ve ta'bun hakkında bu hüküm uygulanamaz.

Mevkutelerde ayrıca basıldığı tarih ve sahibinin ve yazı işlerini fiilen idare eden mesul müdürün ve bunlar müteaddit ise idâre ettikleri ile birlikte her birinin adları gösterilir.

İKİNCİ BÖLÜM

Mevkute Yayımı

Madde 5 Her mevkutenin yazı işlerini idare eden mesul müdürü bulunur.

Neşriyatın muhtelif kısımlarını idare için ayrı mesul müdürler bulundurulabilir.

Mesul müdür aşağıdaki şartları haiz olmalıdır:

1. Türk vatandaşı ve Türkçe okur yazar olmak;
2. 21 yaşını bitirmiş bulunmak;
3. Türkiye’de ikametgâh sahibi olmak veya oturmak;
4. Devlet memuru, asker veya ordu mensubu olmamak;
5. Mahcur veya âmme hizmetlerinden memnu olmamak;
6. Ağır hapis, beş seneden fazla hapis cezalarından biri ile hükümlü olmamak;
7. Neşir tahdidi ile para ve menfaat temini, hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık emniyeti suistimal ve hileli iflas suçlarından biri ile hükümlü olmamak;
8. Muvakkaten âmme hizmetlerinden memnuniyet, umumi emniyet nezareti altında bulundurma veya sürgün cezasına mahkûmiyet hallerinde bu ceza ve tedbirler infaz edilmiş olmak.

Madde 6 Mesul müdürlük ile teşriî meclis âzalığı aynı şahıs üzerinde birleşemez.

Madde 7 Mevkute sahibi mesul müdürden gayrı olduğu takdirde mesul müdür için gereken şartları haiz bulunması lâzımdır. Sahip küçük veya hükmi şahıs olduğu takdirde yerlerine kaim olacak kanuni temsilcilerinin de aynı şartlara sahip bulunması gerekir.

Türkiye’de yabancıların mevkute çıkarması mahallî eb büyük mülkiye amirinin müsaadesine ve mevkutenin yazı işlerini fiilen idare edecek mesul müdürün Türk vatandaşı olmasına ve mevkute hangi dilde çıkıyorsa o dili bilmesine bağlıdır.

Madde 8 - Mevkute çıkarılması izne bağılı değildir. Ancak mevkutenin:

1. Adını, neşir mevzuunu, ne vakitlerde çıkarılacağını ve idare yerini;
2. Sahibinin ve ayrı mesul müdür veya müdürleri veya kanuni temsilcisi varsa ad ve soyadlarını tâbiyet ve ikâmetgâhlarını gösterir bir beyanname verilmesi mecburidir. Bu beyannameye sahip tüzelkişi ise şirket mukavelesinin veya cemiyet tüzüğünün tasdikli bir örneği eklenir.

Beyanname, mevkute sahibinin ve ayrı mesul müdür veya müdürleri varsa onların da imzasını ihtiva eder.

Madde 9 - Beyanname ve ekleri mevkute nerede çıkacaksa o yerin en büyük mülkiye amirine verilir.

Sekizinci maddede yazılı hususları tamamen veya kısmen ihtiva etmiyen ve kanuni vasıf ve şartları haiz olmıyan kimseleri sahip veya mesul müdür olarak gösteren beyannameler verilmemiş sayılır.

Beyannameyi alan amir mukabilinde bir makbuz verir.

Madde 10 - Beyanname muhteviyatında vukua gelecek değişiklikler beş gün içinde dokuzuncu maddede yazılı mercie aynı usulle bildirir.

Mesul müdür değiştiği takdirde yeni mesul müdür imzasını taşıyan bir vesikanın beş gün içinde aynı mercie verilmesi lâzımdır.

Bu müddet zarfında bu kanuna göre mesul müdürlere terettüp eden mesuliyeti fiilen idare edene aittir.

Madde 11 - Mevkute sahibinin hakkını başkasına devri yahut ölümü halinde yeni sahip bir ay içinde yeniden beyanname vermeğe mecburdur.

Madde 12 - Tâbi, mevkutenin bir nüshasından ikişer tanesini neşri takip eden çalışma gününde, çıktığı yerin Cumhuriyet Savcısı ile en büyü mülkiye âmirine tevdi mecburdur.

Madde 13- Mevkutelerde çalıştırılan muhbir ve muhabirlerin 18 yaşını bitirmiş olmaları şarttır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Mevkute Sahibinin Hakları

Madde 14 - Beyannamenin verildiği tarihten bir sene içinde mevkute neşrolunamaz veyahut neşrolunmaya başladıktan sonra neşrine beş yıl müddetle ara verilirse beyanname hükümsüz kalır ve sağladığı haklar düşer.

Madde 15 - Bir mevkutenin hususi fedakârlık ihtiyariyle elde edip yayınladığı haber yazı ve resimler mevkute sahibinden müsaade alınmadıkça neşirlerinden 24 saat geçmeden başka mevkuteler tarafından yayınlanamaz. Hususi fedakârlık ihtiyariyle elde edilen yazı ve resimler için mevkute sahibinden izin almak mecburidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Basına Mesuliyet

Madde 16 - Basın yoluyla işlenen suçlardan dolayı ceza mesuliyeti:

1. Mevkutelerde işlenen suçlarda, suçu vücuda getiren yazıyı yazan veya resmi yapan kimse ile beraber bu mevkutenin mesul müdürüne terettüp eder;

2. Mevketelerde müstear adla veya imzasız yahut remizli imza ile neşredilen yazı veya resim sahiplerinin adlarını mesul müdür bildirmeye mecbur değildir. Ancak, suç teşkil eden yazı veya resim Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının birinci babının birinci faslında yazılı cürümlere taallük ediyorsa mesul müdür bunların sahiplerinin sarih hüviyetlerini istek tarihinden itibaren 24 saat içinde Cumhuriyet Savcısına bildirmeğe mecburdur;

3. Mesul müdür suç teşkil eden haber, vesika veya yazıyı bu mahiyetini bilmeden neşretmiş ise bunların mesuliyeti yalnız haber, beyan, vesikayı verene veya yazıyı yazana aittir;

Mesul müdür mevkutenin sahibi tarafından rızası hilâfına neşredilen yazı ve resimlerden mesul değildir. Bu takdirde ceza mesuliyeti yazı ve resimleri neşrettirene aittir;

4. Mevkute tarifine girmeyen basılmış eserlerde işlenen suçlarda ceza mesuliyeti suç teşkil ede eserin müellif, muharrir, mütercim veya tersim edenine, fail belli olmadığı veya bu kimse aleyhinde Türk mahkemelerinde dâva açılmadığı veya kendisinin malumatı veya muvafakatı dışında neşrolunduğu hallerde naşire ve naşir de belli olmazsa tâbie, bu da bilinmediği takdirde bilerek satana, dağıtana aittir.

Madde 17 - Basın yoluyla işlenen suçlardan doğacak maddî ve manevî zararları cezaen mesul olanlarla birlikte mevkutelerde sahibi ve mevkute olmıyanlarda naşiri müteselsilen tazmin ile mükelleftirler.

Madde 18 - Basın suçlarından mahkûm olanlar hakkında verilen kesin hüküm tamamen veya hulâsaten aynı mevkutede ve eğer o mevkute

çıkılmıyorsa masrafı hükümlüye ait olmak üzere başka bir mevkutede neşrine hükmolunabilir.

Takibi şikâyete bağlı hususlarda yukarıki hükmün uygulanması şikâyetçinin isteğine bağlıdır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Cevap ve Düzeltme Hakkı

Madde 19 - Bir şahsın haysiyet ve şerefine dokunan veya menfaatini bozan yahut kendisi ile ilgili hakikata aykırı hareketler, düşünceler ve sözlerle açık veya kapalı şekilde bir mevkutede yapılan yayından dolayı o şahsın imzasıyla gönderilecek cevap veya düzeltmeyi mevkutenin mesul müdürü metnine hiçbir mülahaza ve işaret katmaksızın aynen ve tamamen neşre mecburdur.

Cevap ve düzeltmenin günlük gazetelerde alındığını takip eden üç gün ve diğer mevkutelerde bu müddet gözetilmek şartıyla en geç ikinci çıkacak sayıda aynı sahife ve sütunda aynı punto harflerle yayınlanması mecburidir.

Cevap ve düzeltme, taallük ettiği yazının cevap verenle ilgili miktarından uzun olamaz.

Ancak yirmi satırdan az olan yazıların cevabı yirmi satır olabilir.

Gönderilen cevap ve düzeltmede suç teşkil eden ifadeler veya cevap ve düzeltmeyi gerektiren yayın ile ilgisi bulunmayan hususlar mevcut ise veya neşrinden itibaren üç ay geçmiş ise dercinden çekinebilir. Bu takdirde çekinmenin sebepleri derhal yazı ile o yer sulh ceza yargıçlığına bildirilir. Yargıç en geç yirmi dört saatte neşr ile alâkası bulunup bulunmadığına ve

müddetin geçip geçmediğine karar verir veya münasip göreceği değişikliği yapar. Yargıç kararının yerine getirilmesi mecburidir.

Devlet daireleri, âmme müesseseleri ve tüzelkişiler tarafından gönderilecek cevap ve düzeltmeler hakkında da yukarıki fıkralar hükümleri uygulanır.

Cevap ve düzeltme hakkını kullanmadan ölen bir kimsenin bu hakkını vârisleri kullanabilir.

ALTINCI BÖLÜM

Ceza Hükümleri

Madde 20 - Dördüncü maddenin birinci ve ikinci fıkralarında yazılı hususları göstermiyen tâbi 25 liradan 100 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılır.

Bu hususları hakikata aykırı olarak gösterenler 15 günden 3 aya kadar hapse veya 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilirler.

Madde 21 - Dokuzuncu ve on birinci maddeler hükümlerine aykırı hareket edenler 15 günden 3 aya kadar hapse veya 200 liradan 1000 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilirler.

Madde 22 - Hakikata aykırı beyanname veren kimse 3 aydan 6 aya kadar hapse ve 500 liradan 5000 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edilir.

Madde 23 - Onuncu maddede yazılı değişiklikleri zamanında bildirmeyenler hakkında 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası hükmolunur.

Madde 24 - On ikinci madde hükmünü yerine getirmeyenler hakkında yayınlanan her nüsha için 10 liradan 25 liraya kadar hafif para cezası hükmolunur.

Madde 25 - On üçüncü maddede yazılı şartı haiz olmıyan kimseleri çalıştıranlar 200 liradan 500 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar.

Madde 26 - On beşinci madde hükmüne riayet etmiyenler 200 liradan 500 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar.

Madde 27 - On altıncı maddenin ikinci bendinde yazılı mecburiyete aykırı hareket edenler 3 aydan 1 seneye kadar hapis ve 500 liradan 2000 liaraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar.

Madde 28 - On sekizinci maddede yazılı mahkeme hükmünü tebliğ edildiği tarihten başlamak üzere, günlük gazetelerde üç gün içinde, diğer mevkutelerde bu müddet gözetilmek şartıyla çıkacak en geç ikinci nüshasında yerine getirmeyenler hakkında, neşrin geciktiği her nüsha için 100 liradan 200 liaraya kadar ağır para cezası hükmolunur.

Madde 29 - On dokuzuncu maddede yazılı mecburiyete riayet etmiyenler hakkında 200 liradan 1000 liraya kadar ağır para cezası hükmolunarak neşrinden imtina edilen cevap ve düzeltmenin de aynı mevkute de on dokuzuncu maddede gösterilen şekil ve şartlar dairesinde yayınlanmasına karar verilir. Kararın cevap ve düzeltmenin yayınlanmasına taallük eden kısmı derhal yerine getirilmek üzere mevkute idaresine tebliğ olunur.

Bu hükmün yerine getirilmemesi halinde neşrin geciktiği her nüsha için 150 lira para cezası hükmolunur.

Madde 30 - Ceza davâsına ait talep ve iddianâmelerde kararların ve diğeri her türlü vesika ve evrakın aleni duruşmada okunmasından hazırlık ve ilk soruşturmalarda takipsizlik veya muhakemenin men'i kararı verilmesinden önce neşri yasaktır.

Tahkikatın gidiş i veya mahkemenin karar ve muameleleri üzerinde tesir yapabilecek her türlü yayında bulunması, Cumhuriyet Savcısının talebi üzerine hazırlık soruşturmasında sulh ceza yargıcının ve ilk soruşturmada sorgu yargıcının ve yargılama sırasında mahkemenin vereceği kararla yasak edilebilir.

Ceza davâsının başlamasıyla hüküm kesinleşinceye kadar yargıç ve mahkemenin hüküm ve kararıyla muameleleri hakkında, mütalâa serdi yasaktır.

Bu madde hükümlerine aykırı hareket edenler 1 aydan 6 aya kadar hapis ve 500 liradan 5000 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar.

Madde 31 - Yabancı memleketlerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye'ye sokulması veya dağıtılması Bakanlar Kurulu kararıyla menolunabilir.

Bu gibi basılmış eserlerin, Bakanlar Kurulundan acele karar alınmak üzere, İçişleri Bakanlığınca karadan evvel dağıtılmaları menolunabileceği gibi, dağıtılmış olanlar da toplattırılabilir.

Menedilmiş olmasına rağmen bunları Türkiye' ye bilerek sokanlar, dağıtanlar veya bu gibi eserleri kısmen veya tamamen iktibas ederek yayanlar 3 aydan 1 yıla kadar hapis ve 500 liradan 5000 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar.

Madde 32 - İntihar vakaları hakkında haber çerçevesini aşan ve okuyanları tesir altında bırakacak mahiyette olan tafsilât ve vakaya müteallik resimlerin neşri yasaktır.

Bu madde hükmüne muhalif hareket edenler 100 liradan 1000 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar.

Madde 33- Kanunen evlenmeleri men edilmiş kimseler arasındaki cinsi münasebetlere müteallik haber ve yazıların neşri yasaktır.

Hilâfına hareket edenler hakkında 100 liradan 1000 liraya kadar ağır para cezası hükm olunur.

Madde 34- Siyasî, iktisadî, ticarî mevkutelerin sermayeleri ve devamlı veya geçici bütün gelir kaynaklarıyla basılan nüshalarının adedi ve bir nüshasına 50'den fazla abone yazılmış olanların isim, adres ve tabiiyetleri ve umumî abone yekûnu ve basıldıkları matbaa ile olan hukukî münasebetleri noterlikçe tasdik edilmiş bir deftere kaydedilir.

Bu defter tutulmadığı veya defterin noksan veya yanlış malûmat geçirildiği ve yahut savcılıkça talep vukuunda defter ve ihtiva etmesi gereken hususlar gizlendiği takdirde mevkutenin sahibi veya onun mümessili 3 aydan 1 yıla kadar hapis ve 500 liradan 5000 liraya kadar ağır para cezasına mahkum edilir.

İlmî, edebî, fennî ve bediî mahiyette olan mevkutelerden yayınları itibariyle siyasî, iktisadî ve ticarî mahiyette neşriyata girişenler 1 ve 2. Fıkralar hükümlerine tabidirler.

YEDİNCİ BÖLÜM

Basın Suçlarında Dâva Süresi

Madde 35- Bu kanunda yazılı olan veya basın yoluyla işlenmiş bulunan suçlardan dolayı günlük mevkuteler hakkında 3 ay ve diğer basılmış eserler hakkında 6 ay içinde açılmıyan dâvalar dinlenmez. Bu süre suçun işlendiği tarihten başlar.

Kamu dâvasının açılması izin veya karar alınmasına bağlı olan suçlarda, izin veya kararın alınması için müracaat tarihi ile izin veya kararın verildiği tarih arasında geçen müddet, dâva süresi hesabına katılmaz. Bu müddet 3 ayı geçemez.

Basın yoluyla işlenen ve takibi şikayete bağlı olan suçlarda ilk fıkrada yazılı süre, suçun kanun ile belli zaman aşımı haddini geçmemek şartıyla, işlendiğinin öğrenildiği tarihten başlar.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Basın Dâvalarında Uygulanacak Usûl Hükümleri

Madde 36 - Bu kanunda yazılı olan veya basın yoluyla işlenmiş bulunan suçlardan ağır cezayı gerektirenleri, bu nevi davalara bakmakla görevli mahkemelerde ve diğerleri asliye ceza mahkemelerinde görülür.

Üç ve daha fazla yargıç bulunan yerlerde asliye ceza mahkemelerinin görevine giren davalarda en yüksek dereceli üç yargıcın iştirakiyle kurulacak toplu mahkemede görülür. Derecede eşitlik halinde kıdeme bakılır.

Bu suretle kurulacak toplu mahkemede yargıçların en yüksek derecelisi ve derecede eşitlik halinde kıdemlisi başkanlık eder.

Madde 37 - Cumhuriyet Savcılarının, gerekli görürlerse yapacakları hazırlık soruşturmasını kanunî ve zarurî sebepler dışında en çok bir hafta içinde bitirmeleri lâzımdır. İlk soruşturmaya tabî suçlarda bu soruşturma diğer işlerden önce ve en kısa zamanda yapılır ve sona erdirilir.

Madde 38 - Bir suçta müşterek olanlardan biri aleyhinde kamu davasının açılması veya müteakbil bir davanın görülmesi önce izne veya karar alınmasına bağlı ise bunlar hakkındaki dava ve soruşturmalar diğerlerinden ayrılır.

Madde 39 - Basın Kanununa giren veya basın yoluyla işlenen suçlara ait davalar acele işlerden sayılır ve mahkemelerin seneklik tatil sürelerinde de görülür.

Sanığın ikametgâhı itibariyle mahkemeye çağrılabilmesi için gerekli zaman gözetilerek, duruşma için en yakın gün tayin edilir.

İddia ve savunmalar ve deliller birden söylenir ve gösterilir.

Duruşmalar için en az gerektirdiği müddetten fazla bir zamana bırakılamaz.

Basın yoluyla işlenen suçlarda Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 200. Maddesindeki tevkif mecburiyetine müteallik olan hüküm uygulanmaz.

Madde 40 - Basın Kanunu'na giren veya basın yoluyla işlenen suçlara müteallik davalara Yargıtay'da diğer işlerden önce bakılır.

Madde 41 - Kanunî tebliğ muamelelerinde mevkutenin idare yeri sahibi ile mesul müdürünün kanunî ikâmetgâhı sayılır.

SON HÜKÜMLER

Geçici Madde 1 - Bu kanun yürürlüğe girdiği tarihte neşredilmekte olan bir mevkutenin sahip veya mesul müdürü 5 ve 6. maddelerde yazılı şartların haiz olmasalar da bu sıfatlarını muhafaza edebilirler. Ancak bu takdirde 5 gün içinde yeniden beyanname vermek ve 5. maddenin 3 numaralı bendinde yazılı şartın yerine getirmek mecburiyetindedirler.

Geçici Madde 2 - Bun kanunun yürürlüğe girmesinden evvel işlerinde 37. Maddede günlük mevkuteler hakkında dava ikamesi için gösterilen mehlin geçtiği hallerde 1881 sayılı Matbuat Kanunu gereğince 6 aylık mehil bitmemiş ise yürürlük gününden itibaren bir ay içinde dava açılabilir.

Madde 42- 1881 sayılı Matbuat kanunu ve tadilleri kaldırılmıştır.

Madde 43- Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 44- Bu kanun Hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

EK: 2

Matbaalar Kanunu

Kanun no: 5681

Kabul Tarihi: 15/7/1950

Madde 1- Matbaa kurulması izne bağlı değildir. Ancak matbaa açılmadan evvel kurulacağı yerin en büyük mülkiye amirine bir beyanname verilir.

Bu beyanname, matbaayı açacak olan kimse ve varsa ortak veya mümessilleri tarafından imzalanır ve bunların adları, soyadları, tabiiyetleri,

ikâmetgâhları, matbaanın yeri ve hangi dillerde, hangi tabı sistemiyle çalışacağı yazılır ve gerekli vesikalar eklenir.

Madde 2 - Beyanname muhteviyatında her hangi bir surette vukua gelecek değişiklikler, bu değişikliğe taallûk eden vesikalarla birlikte beş gün içinde birinci maddede yazılı mercie verilir.

Madde 3 - Bu kanun hükmüne göre beyanname vererek matbaa kuranlara (tâbi) denir.

Madde 4 - Tâbiler bastıkları eserlerden ikişer nüshasını basmanın sona erdiği günün çalışma saati içinde, buldukları yerin Cumhuriyet Savcısı ile en büyük mülkiye âmirine vermeye mecburdur.

Bu hüküm, cemiyet ve aile münasebetlerine taallûk eden ve ticaret ve sanat işlerine münhasır bulunan davetiyeler, ilân, formül, sirküler, kartvizitler ve yalnız seçim yerini ve zamanını gösteren kağıtlara adayların adlarını bildiren rey pusulası gibi basılar hakkında uygulanamaz.

Madde 5 - Basın Kanunu gereğince mevkutenin çıkarılması için lüzumlu beyannamenin verildiği anlaşılmadıkça mevkutenin matbaalarda basılması yasaktır.

Madde 6 - Bu kanunun birinci maddesine göre beyanname vermeden matbaa açanlarla, ikinci, dördüncü ve beşinci maddeleri hükümlerine aykırı hareket edenler Türk Ceza Kanunu'nun 533 üncü maddesinde yazılı olan ceza ile cezalandırılır.

Madde 7 - Hakikata aykırı beyanname veren kimse Türk Ceza Kanununa göre daha ağır bir suç teşkil eden haller hariç olmak üzere üç aydan bir

seneye kadar hapis 500 liradan 5000 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır.

Madde 8 - Bu kanun yayını tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 9 - Bu kanun hükümlerini Bakanlar kurulu yürütür.

Yayın Tarihi: 24 Temmuz 1950
Başvekalet ve Neşriyat ve Müdevverat
Umum Müdürlüğü

EK: 3

T.C.

RESMİ GAZETE

NEŞİR YOLİYLE VEYA RADYO İLE İŞLENECEK BAZI
CÜRÜNMLER HAKKINDA KANUN

KANUN NO : 6334

KABUL TARİHİ: 9.9.1954

MADDE 1 - Matbuat vasıtasıyla, her ne surette olursa olsun:

1. Namus, şeref ve haysiyete tecavüz edilmesi ve hakarete bulunulması
2. İtibar kıracak veya şöhret veya servete zarar verebilecek bir hususun isnat edilmesi,
3. Rıza hilafına veya ailevi ahvalin teşhir olunması
4. Yukardaki hal ve suretlerde tecavüz, hakaret, isnat veya teşhirde, fail (6) aydan (3) seneye kadar hapis ve (1000) liradan (10000) liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır.

Yukarda yazılı cürümler resmi sıfatı haiz olanlar aleyhinde sıfat veya hizmetlerinden dolayı işlendiğinde cürme mürettep olan ceza, üçte birden yarıya kadar arttırılarak hükmolunur.

MADDE 2 - 1. Maddede yazılı cürümlerden dolayı takibat icrası şikayete bağlı değildir.

Ancak cumhuriyet müdde-i umumisi tahkikata başlamazdan evvel mağdurun muvafakatını alır.

Hüküm katileşinceye kadar bu muvafakatın geri alınması halinde hukuki amme davası sukut eder.

Res'en takibi müstelzim olan veya hakiki izin, muvafakat, talep veya müracaata tabi bulunan hakaret, sövme, tezlil, tezyif veya edep ve hürmete münefi hareket suçları hakkında bu maddenin ikinci ve üçüncü fıkraları tatbik edilemez.

MADDE 3 - Devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak veya ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak mahiyette yalan haber veya havadisleri veya bu mahiyetteki vesikaları neşredenler (1) seneden (3) seneye kadar hapis ve (2500) liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

MADDE 4 - Bu kanun birinci ve üçüncü maddelerinde yazılı cürümlerin tekrürü halinde cezalar bir misli arttırılarak hükmolunur.

MADDE 5 - Bu kanunda yazılı cürümlerden dolayı suçlular hakkında tayin olunacak ağır para cezasının beş mislinin, ister hakiki, ister hükmi şahıs olsun mevkute sahibinden veya cezaen mesul edilmeyen hallerde neşirden tahsiline de mahkemece hükmolunur. Bu para cezası, Amme Alacaklarının

Tahsili Usulü hakkındaki 6183 sayılı kanun hükümlerine tevfi ken tahsil ve infaz edilir ve tekerrürü de esas olamaz.

MADDE 6 - Birinci ve üçüncü maddelerde yazılı cürümlerin radyo ve işlenmesi veya nakledilmesi hallerinde failer hakkında bu kanun hükümleri tatbik edilir.

MADDE 7 - Bu kanun neşri tarihinde mer'iyete girer.

MADDE 8 - Bu kanunun hükümlerini icraya ve icra Vekilleri Heyeti memur olur.

9.3.1954

Yayın Tarihi: 17.3 1954
Başvekalet Neşriyat ve Müdevverat
Umum Müdürlüğü

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ